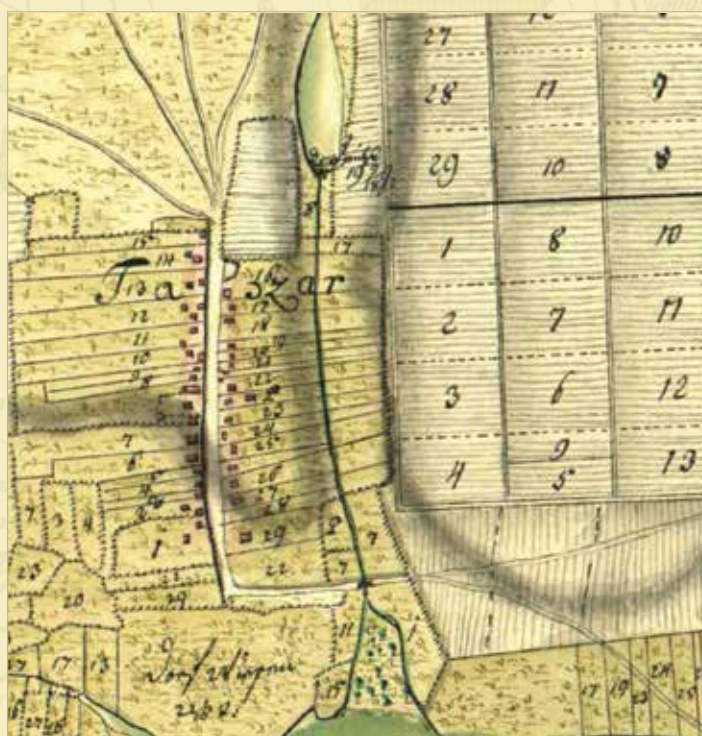
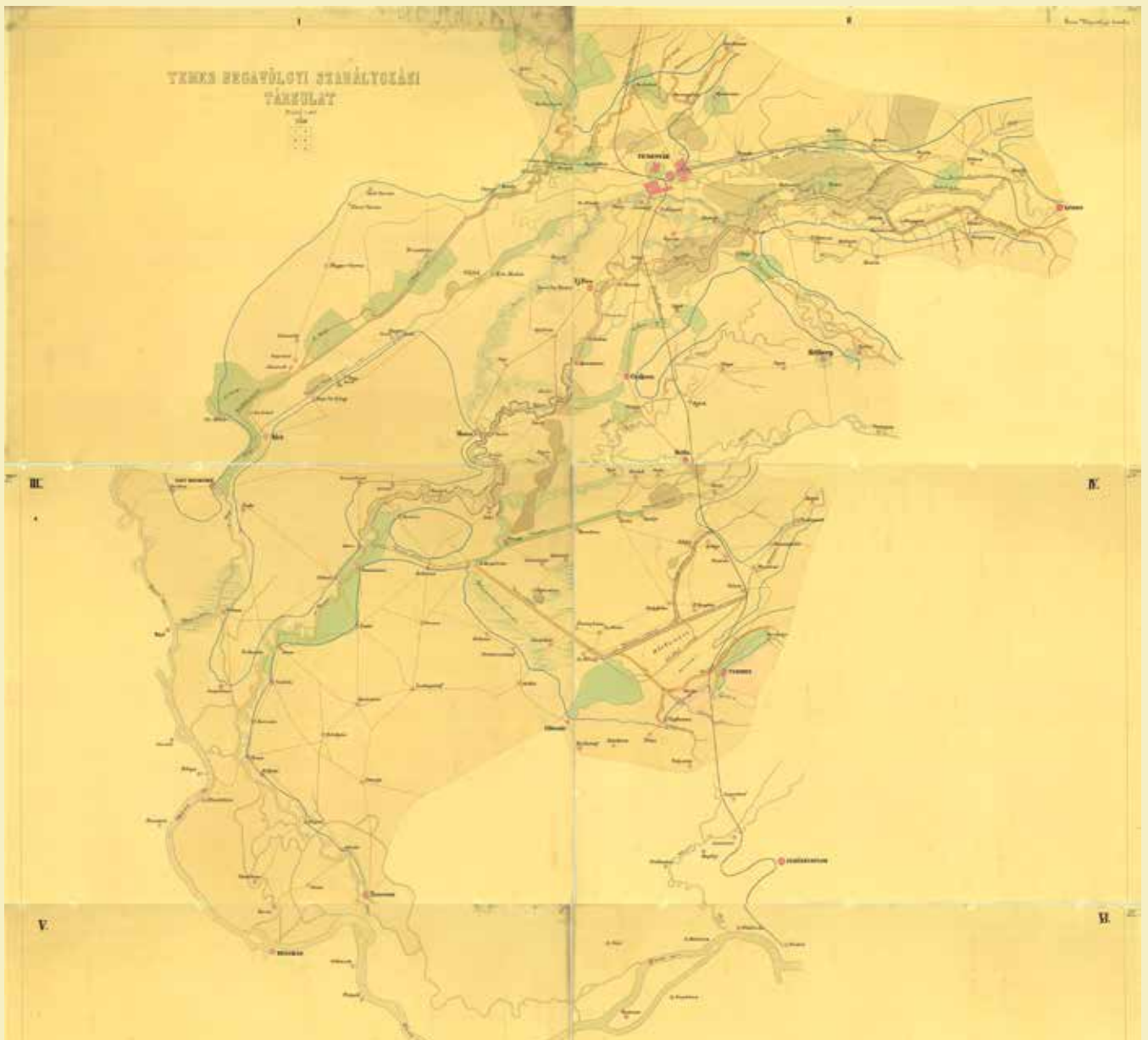

CATASTRUM

ÉVNEGYEDES KATASTRERTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

- Török Enikő: Az első úrbéri térképek a kamarai térképtárban
- Török Enikő: Útmutató-tervezet a kincstári birtokok úrbéri felmérésére, 1774
- Filep Antal: Községi eljárók különvéleménye a kataszteri felmérésről
- Schmidt Anikó: Harc a földadó leszállításáért
- Reisz T. Csaba: A vármegyék átnézeti vázlat, 1910–1912
- Suba János: Az Állami Földmérés mérnökeinek szerepe a trianoni határok felülvizsgálatában
- Iván Gyuka: „Térinformációk egy jobb életért és környezeti rugalmasságért”

- A Temes-Béga-völgyi Vízsabályozó Társulat működési területe, 19. század vége (MNL OL, S 80 - Vegyes - No. 90/1-6.). L. ehhez Schmidt Anikó cikkét

■ ■ ■ PROTOKATASZTER: AZ ÚRBÉRI TÉRKÉPEK

Az 1769. évi úrbéri rendelet kiadását követően a kincstári uradalmakban hozzákezdtek a terület felméréséhez. Megállapították a földek nagyságát, művelési ágát, termékenységet és birtokosát, valamint annak úrbéres kötelezettségeit, vagyis azokat az adatokat, amelyek egy-egy földterület után szedhető adó megállapításához kellettek. Már ekkor volt törekvés a felmérési munkálatok egységessé tételére, Anton Freyhoffer mérnök útmutatót is készített e célból.

A 19. századi kataszteri felmérések idején az úrbéri felmérések és térképek forrásként szolgáltak a munkálatokhoz. Minderre tekintettel az úrbéri munkálatok és különösen a térképek a katasztertörténet szerves részét jelentik, ezáltal pedig a *Catastrum* vizsgálendő témái közé tartoznak.

E számunk egyik képe a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltárának kéziratos térkép-gyűjteményéből való, köszönetünket fejezzük ki a közlés lehetőségéért. A katasztertörténeti forrásanyag jelentős része található a megyei levéltárakban, ennek feltárása, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele elsőrendű feladat kell hogy legyen.

■ ■ ■ TARTALOM

Török Enikő: Az első úrbéri térképek a kamarai térképtárban	3
Török Enikő: Útmutató-tervezet a kincstári birtokok úrbéri felmérésére, 1774.....	15
Filep Antal: Községi eljárások különveleménye a kataszteri felmérésről	24
Schmidt Anikó: Harc a földadó leszállításáért. A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban	30
Reisz T. Csaba: A vármegyék átnézeti vázlata, 1910–1912	40
Suba János: Az Állami Földmérés mérnökeinek szerepe a trianoni határok felülvizsgálatában. A magyar–jugoszláv határszakasz felülvizsgálata 1931–1932-ben	52
Iván Gyula: „Térinformációk egy jobb életért és környezeti rugalmasságért”. A Nemzetközi Földmérő Szövetség 2019. évi munkahete	60

CATASTRUM ■ Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat ■ VI. évfolyam, 2. szám

A címlapon: Kneidinger András: Taszár 1:14 400 méretarányú térképe, 1780-as évekbeli másolat, részlet (MNL OL, S 11 - No. 830:114.). L. ehhez Török Enikő cikkét a kamarai térképtár úrbéri térképeiről

Alapítva: 2013 ■ Megjelenés gyakorisága: negyedévente ■ Alapító: Magyar Nemzeti Levéltár (MNL)

■ Kiadó: Herman Ottó Intézet Nonprofit Kft. (HOI) ■ Címe: 1223 Budapest, Park u. 2. (info@agrarlapok.hu)

■ Felelős kiadó: dr. Béres András ügyvezető ■ Telefon: (06 1) 362-8100, honlap: www.agrarlapok.hu

Szerkesztőbizottság:

Dr. Béres András (HOI), dr. Szinay Attila (Agrárminisztérium), dr. Váczy Attila (Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft.), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.).

Szerkesztőség:

Címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4. ■ E-mail: info@catastrum.hu ■ Honlap: www.catastrum.hu

 www.facebook.com/catastrum

Főszerkesztő: Reisz T. Csaba (MNL) ■ Felelős szerkesztő: dr. Török Enikő (MNL) ■ Szerkesztők: dr. Pásztai László (Országos Széchényi Könyvtár), Varga Felicián (Lechner Nonprofit Kft.) ■ Olvasószerkesztő: Reményi József Tamás.

■ Kézirat-előkészítés: Dávid Ildikó

A szerkesztőség kéziratokat nem őriz meg és nem küld vissza.

A nyomdai munkálatokat végezte: OOK Press Kft., 8200 Veszprém, Pápai út 37/A.

Előfizetés: a kiadónál ■ Előfizetés egy évre 2800 Ft, számonként 750 Ft.

Támogató: Agrárminisztérium, Nemzeti Kataszteri Program Nonprofit Kft.

ISSN 2064-5805

SUMMARY

TÖRÖK, Enikő: The First Urbarial Maps in the Map Collection of the Chamber

torok.eniko@mnl.gov.hu

The urbarial maps, which were made at the survey of the serf plots, can be considered as early cadastral maps, because these areas had unique identification numbers and were used to determine serf services. The first remaining maps of the map collection of the chamber are from 1772, they represent the territories of Majs, Attala, Fonó, Gölle and Taszár. The maps were created by András Kneidinger, Chamber Engineer. As Majs's example shows, the technical survey was not just a mapping, but it often resulted in the redistribution of the serf plots, which brought about a kind of balance in the settlement of the property in Majs.

TÖRÖK, Enikő: Draft-guide for the Urbarial Survey of the Royal Lands, 1774

torok.eniko@mnl.gov.hu

The urbarial maps can be considered as early cadastral maps in the sense that they are land maps, maps of the plots that helped to identify the possessors, and were linked to the establishment of the serfdom services. In 1765, Maria Theresa ordered the execution of the urbarial conditions in the royal lands, as well as the mapping of the settlements. In 1774, Anton Freydhoffer, Chief Audit Officer and Engineer, prepared a draft for the engineers involved in the survey and land allocation upon the order by count Pál Festetics (1722–1782), Vice-President of the Hungarian Royal Chamber.

FILEP, Antal: Disagreeing Opinion of Municipality Leaders about Cadastral Survey

filepantal@hotmail.com

The cadastral mapping of the lowland area of the former Zemplén County in the north-eastern part of Hungary was completed around 1867. According to the regulations, after carrying out their work the geodesists had to have it signed by the village leaders. Three people of the Tiszalúc Municipality's magistrate made complaints about some legal uncertainties related to the property ownerships without contradicting the technical accuracy of the survey. This is understandable, since the liberation of the serfs in 1848 happened in the midst of unclear status of property ownership, and at the time of the cadastral survey ordered by the imperial dictatorship in 1849, these disputed cases had not been closed. Additional difficulties were caused by the regulation of the rivers being completed at the same time.

SCHMIDT, Anikó: Fight for the Reduction of Land Taxes. The Issue of the Cadastre during the 1896–1901 Parliamentary Cycle

schmidt.aniko@mnl.gov.hu

The most significant development of the 1896–1901 Parliamentary Assembly was the demand for tax reform, which included the reduction of land taxes. It was also on the agenda to align the cadastral registers and the property registers, to tax new crop areas gained through regulation of the rivers, and to refine the calculation of teachers' pensions on a cadastral basis.

REISZ, T. Csaba: Overview Drafts of the Counties, 1910–1912

reisz.t.csaba@mnl.gov.hu

Overview maps of several scale, and representing smaller or larger areas were made of the multi-section maps in the course of the cadastral survey. These include the 1:144,000 scale, overview maps depicting counties or cadastral districts, which could serve as the basis for county overview sketches prepared between 1910 and 1912. These maps, produced in the state printing press were designed for basic maps that made possible the compilation of additional thematic maps.

SUBA, János: The Role of the Engineers of State Land Survey in the Supervision of Trianon Borders. Review of the Hungarian–Yugoslavian Border Section in 1931 and 1932

suba.janos@mail.militaria.hu

Boundary signs should be protected and maintained after their placement, as natural or human interference can often damage them. The 1926 Belgrade Convention regulated the maintenance of boundary stones, columns, and other signs for marking the boundary line. The boundary marks of the border section along the watercourses had always been a problem, because the water washed away or otherwise damaged these signs. A record in 1928 – based on a Serbian note – already mentioned 510 lost, 26 fallen and 105 damaged border stone signs. The two countries jointly carried out a review of the border marks, the exchange of damaged, broken and missing border stones and other border marks in 1931–32.

IVÁN, Gyula: „Spatial Information for a Better Life and the Flexibility of the Environment”. Working Week of the International Federation of Surveyors in 2019

gyula.ivan@lechnerkozpont.hu

The 2019 working week of FIG also showed that cadastre, land management is one of the most important tools for sustainable development. Without land management or cadastre, the development of national economies is unthinkable. Our country must also participate in the sustainable development programme, since it can be of great help in the solution of the global challenges ahead of us (e.g. urbanization, climate change, water challenges) at national level.

TÖRÖK ENIKŐ

Az első úrbéri térképek a kamarai térképtárban

A 18–19. századi úrbéri térképek korai kataszteri térképeknek tekinthetők abban az értelemben, hogy a jobbágytelkek határait, kiterjedését, elhelyezkedését, művelési ágát ábrázolják, minden jobbágytelek egyedi számozással szerepel rajtuk, és a hozzájuk kapcsolódó írásos dokumentumokban – de olykor magukon a térképeken – a birtokosok nevét is feltüntették. Többnyire nagy méretarányú kartográfiai dokumentumokról van szó, méretarányuk általában 1:7200, olykor ennél kisebb (pl. 1:14 400, 1:28 800), illetve nagyobb (pl. 1:3600). A térképeket az úrbéres (jobbágytelek; közös legelő, erdő, stb.; maradvány-/remanentiális föld) és allodiális (majorság; szorgalmi/indusztriális föld – köztük az irtás és a szőlő) földek megkülönböztetésére, illetve elkülönítésére használták, továbbá megbízható adatokat szolgáltatottak a becsléshez és a jobbágyi szolgáltatások megállapításához. Az úrbéri térképek, felmérések különös jelentőséggel bírtak a jobbágyfelszabadítás alkalmával.¹

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (MNL OL) kamarai térképtárában (S 11) a legkorábbi datált úrbéri térképek 1772-ben készültek: a bellyei uradalomban fekvő

Majs, valamint a székesfehérvári örkanonok-sághoz tartozó Gölle, Taszár, Fonó és Attala térképei Kneidinger Andrásról.² A Temesi Bánság területéről is 1772-ből származik a legkorábbi fennmaradt térkép, mégpedig Perlaszé (Perlez, Szerbia).³ A Tisza-felmérésnél használt úrbéri térképek között pedig 1773. évi a legkorábbi.⁴ Mindezek alapján megállapítható, hogy az úrbéri térképezés szélesebb körben az 1770-es években vette kezdetét, bár bizonyos, hogy kis számban korábban is készültek ilyen térképek. Erre jó példa a kamarai térképtár 19. század elején készült mutatókönyvében szereplő Pincéd (Pivnice, Szerbia) térképe 1759-ből, ez azonban nem maradt az utókorra.⁵ Az Országos Levéltár térképtárában is található néhány korábbi térkép, pl. az Eszterházy-uradalomhoz tartozó Pápa külterületének egy részletéé vagy a pálosok birtokához tartozó Márianosztra külterületének egy-egy részlettérképe.⁶ Mivel a levéltár térképtárában őrzött 18. századi munkák egy része datálatlan, elképzelhető, hogy a későbbi levéltári kutatások további korai úrbéri térképek beazonosítását teszik majd lehetővé.

Az úrbéri térképezés 1770-es évekbeli felindülése minden bizonnyal összefüggött az

- 1 DÁVID ZOLTÁN: *Az Országos Levéltár kéziratos térképeinek feldolgozási szabályzata*. Bp., 1958. 7. PLIHÁL KATALIN: *Úrbéri térképek. Geodézia és Kartográfia*, 35. (1983) 3:199–200. RÉFI OSZKÓ MAGDOLNA: *Iratfajták, irattípusok*. Bp., 1988. 63. ROGER J. P. KAIN – ELIZABETH BAIGENT: *The cadastral map in the service of the state. A history of property mapping*. Chicago–London, 1992. XVIII. *Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum Ersten Weltkrieg*. Bearb.: INGRID KRETSCHMER – JOHANNES DÖRFLINGER – FRANZ WAWRIK. Bd 1.2. Wien, 1986. 403. DÓKA KLÁRA: *Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban*. Bp., 1992. 27., 204., 209. *A magyarországi földmérés és térképészet története*. Főszerk.: JOÓ ISTVÁN – RAUM FRIGYES. 1. és 2. fejezet. 1. köt. B. Bp., 1992 (= JOÓ–RAUM, 1992). 158–160., 163–167. DÓKA KLÁRA: *A XVIII–XIX. századi kéziratos térképek forrásértéke. Helytörténeti könyvtárosok II. országos tanácskozása. Sopron, 1995. július 26–28.* Szerk.: KISS LÁSZLÓ. Bp.–Szentendre, 1996. 85–86., 88. MOLNÁR ANDRÁS: *A községtörténet reformkori forrásai a Zalai Megyei Levéltárban. Szentgyörgyvölgytől Kehidáig. A zalai falvak történetének levéltári forrásai*. Zalaegerszeg, 2001. 24. TÓTH FERENC: *Makó úrbéli térképei*. Makó, 1988. 13. LANDAIS, BENJAMIN: *Villages, Actors of Local Cartography? The Cadastral Maps of the Banat (1772–1779). History of Cartography: International Symposium of the ICA, 2012*. Berlin–New York, 2014 (= LANDAIS, 2014). 134–141.
- 2 MNL OL, S 11 Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Kamarai térképek (= S 11) - No. 310., S 11 - No. 537:1–4.
- 3 LANDAIS, 2014. 140.
- 4 FODOR FERENC: *A Tiszavölgy úrbéri térképei 1773–1841. Geodézia és Kartográfia*, 9. (1957) 1–2:39., 43.
- 5 *Index mapparum, et delineationum geometricarum anno 1808 et 1810. Regio-Camerale Archivum resignatarum*.
- 6 MNL OL, S 18 Családi fondokból kiemelt térképek, Eszterházy család pápai ága - III. kötet - 1., S 86 Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Pálos kolostori térképek - No. 12/1–3.

1767. évi úrbéri rendelettel, bár a rendelet nem szólt térképezésről.⁷ A kamarai és koronauradalmakban azonban előírták a térképek készítését. 1765-ben a kamara elrendelte, hogy a kamarai és koronauradalmakban hajtásá végre az úrbérrendezést, hogy példát mutassanak a földesuraknak. A rendezést követően minden településről térképet kellett készíteni, amelynek egy példányát a kamarának fel kellett küldeni. A mérnökhány azonban nem kedvezett az elképzelésnek, ezzel is magyarázható, hogy csak az 1770-es évektől ismerünk úrbéri térképeket.⁸

A kamarai térképtár első datált úrbéri térképei Kneidinger András Lipóttól (kb. 1727–1801) származnak, aki egy bécsi selyemgyáros fiaként született, Kneidinger Anna Máriának, Fessler Ignác Aurél evangélikus püspök anyjának az öccse, valamint Kneidinger Györgynek, a budai kapucinusok filozófiai lektorának a testvére volt.⁹ Hollandiában szerzett mérnöki gyakorlatot, majd Grassalkovich Antal (1748–1771 között a magyar kamara elnöke) szolgálatában állt, a mulatókert és a kastély rendbehozásán fáradozott, Grassalkovich főkertésszé nevezte ki.¹⁰ 1761-től 1784-ig dolgozott a magyar kamarának.¹¹ 1768-ban

unokaöccse, Fessler Ignác Aurél fél évet töltött nála Pozsonyban, hogy a mérnöki szakmát elsajátítsa. A képzés megszakadt, mivel Kneidingernek Horvátországba kellett utaznia, hogy felmérje a trenki birtokot, amelyet Mária Terézia adományozott Grassalkovich Antalnak.¹² Kneidinger mintegy nyolcvan térképét, tervrajzát különböző közgyűjteményekben őrzik.¹³

A mérnök Pozsonyban telepedett le, 1781 és 1790 között a Kórház utcában lakott. Feleségétől, Maria Anna Kormantól öt gyermeke született: Anna Maria (*1768. 12. 27.), Maria Aloysia Josepha (*1781. 06. 18.), Andreas Wenzeslaus Joseph (*1784. 02. 13.) – aki a Magyar Udvari Kancellária titkára lett –, Regina (*1785. 07. 06.) és Aloysia Joanna Katharina (*1790. 05. 11.).¹⁴

A bellyei uradalom felmérése, térképezése

A bellyei uradalom a 18. század elején alakult ki, első birtokosa Savoyai Jenő volt, akinek halála, vagyis 1736 után a terület visszazállt a kamarára. 1766-ban, az úrbérrendezések kezdetén az uradalomhoz 28 falu tartozott.¹⁵

7 JOÓ–RAUM, 1992. 164.

8 *A magyarországi úrbérrendezés története Mária Terézia korában.* Az irományokat kiad. és bev. tan.: SZABÓ DEZSŐ. Bp., 1933. 202–209., 673. TÓTH ANDRÁSÉ POLÓNYI NÓRA: *A magyar állami műszaki szervezet kezdetei. Levéltári Közlemények*, 35. (1964) 2:227–228. (= TÓTH, 1964).

9 ABAFI LAJOS: Fessler Ignác Aurél. *Századok*, 12. (1878) 620. (= ABAFI, 1878). MERVA MÁRIA, G.: *A mezőváros művelődéstörténeti emlékei. Gödöllő története I. A kezdetektől 1867-ig.* Szerk.: G. MERVA MÁRIA – HORVÁTH LAJOS. Gödöllő, 2007 (= MERVA, 2007). 385–386. MERVA MÁRIA, G.: *A kapucinusok hatása a mezőváros művelődésére. Mariabesnyői Mária Múzeum - kiállítási katalógus.* Szerk.: G. MERVA MÁRIA. Gödöllő, 2009. 48–49. (= MERVA, 2009). *Dr. Fessler's Rückblicke auf seine siebzigjährige Pilgenschaft.* Breslau, 1824 (= FESSLER, 1824). 1–2.

10 FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *Grassalkovich Antal - hivatalnok és főnemes a XVIII. században.* Gödöllő, 1997. 76. (Gödöllői Múzeumi Füzetek, 2.). ABAFI, 1878. 620. MERVA, 2007. 385., MERVA, 2009. 49.

11 TÓTH, 1964. 223., 229., 230. MERVA, 2007. 385., MERVA, 2009. 49.

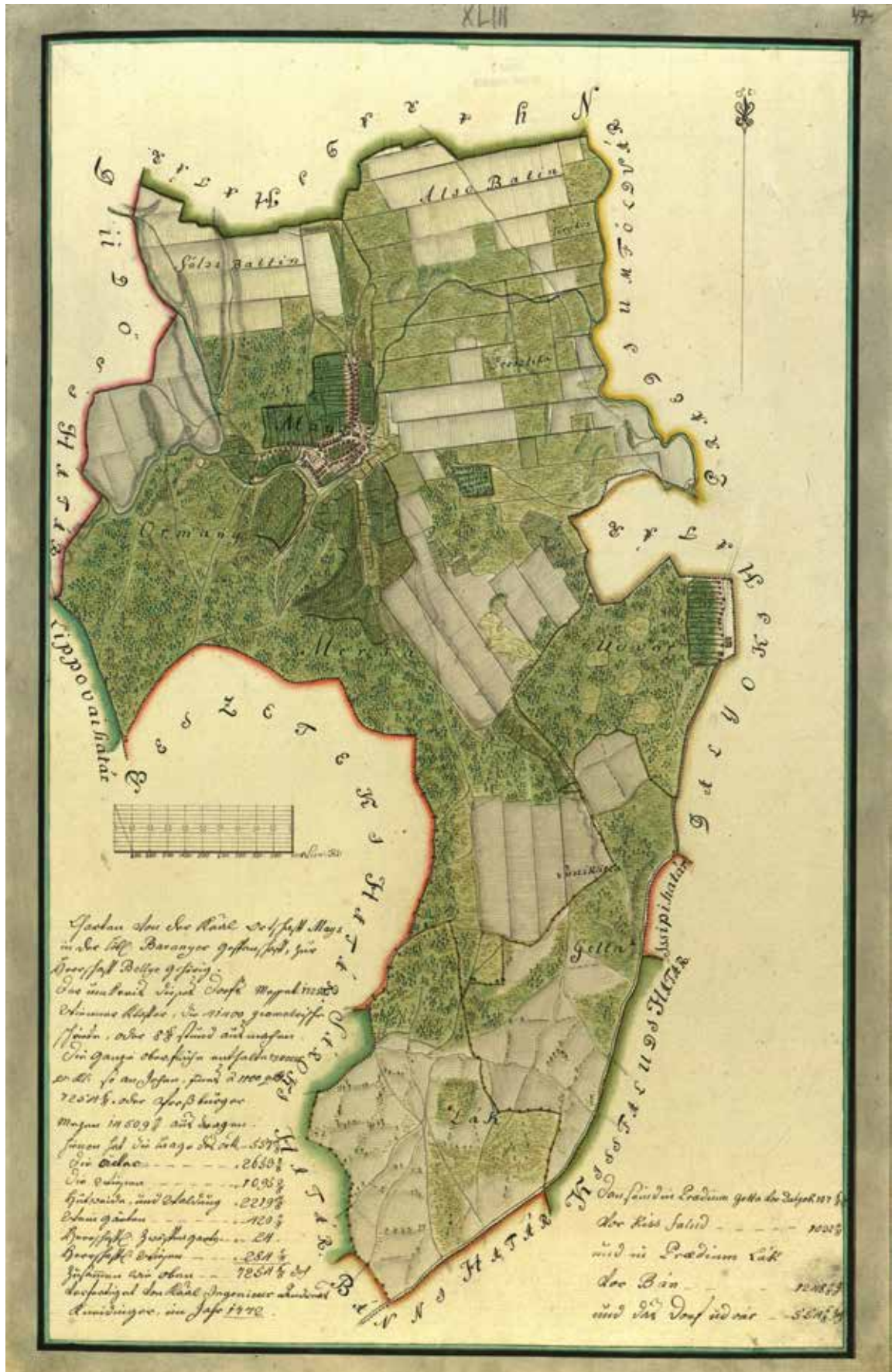
12 FESSLER, 1824. 19–20., ABAFI, 1878. 620., MERVA, 2007. 386., MERVA, 2009. 49.

13 Kartografiska zbirka Hrvatskog državnog arhiva, D.VI.9., D.VI.39. MNL OL, S 11 - No. 31., No. 33–34., No. 35/1–2., No. 36–38., No. 39/1–3., No. 40/a:1., No. 40/1–2., No. 41/a:1–2., No. 41/b., No. 43/1–3., No. 45/a:1–2., No. 46:1–2., No. 65., No. 73. No. 78., No. 169–170., No. 232:1–2., No. 247., No. 310., No. 315., No. 488:1., No. 532., No. 537:1–4., No. 697., No. 830., No. 1058:1–2., No. 1112., No. 1333.; S 12 Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Helytartótanácsi térképek - Div. XIV. - No. 8.; S 14 - Div. II. - No. 42.; S 70 Vegyes kéziratok térképek - No. 13.; S 21 - No. 47–48.; S 83 Családi fondokból kiemelt térképek, Széchenyi család - No. 2., No. 44., No. 96.; T 1 Kormányhatósági fondokból kiemelt tervek, Delineationes aedilium - No 159–166., No. 447. MNL Somogy Megyei Levéltár (= SML), XV.1.a. T 6., T 22.; MNL Pest Megyei Levéltár, IV. 165. d. (PMU) 49., XV. 6. (PMT) 88. MNL Hajdú-Bihar Megyei levéltár, XV.1.a. HvT. 5/a. Országos Széchényi Könyvtár, Térképtár TK 629., TK 1196., TK 1198. Österreichisches Staatsarchiv, Sonderbestände, Sammlungen und Selekte, Karten- und Plansammlung K 37–38., L 28., L 46., L 54., O 192/1–4., O 193–195., O 218. Universitäts- und Landesbibliothek Tirol in Innsbruck, Handschriften, Nr. 12.

14 FamilySearch (www.familysearch.org), FESSLER, 1824. 2.

15 KISS MÁRIA MAGDOLNA: *A bellyei uradalom Mária Terézia korában.* *Baranya*, 7–8. (1994–1995) 35–44.

■ Kneidinger András: Majs 1:28 800 méretarányú térképe, 1780-as évek (MNL OL, S 11 - No. 830:43.)

Kneidinger az 1780-as években összeállított atlasza előszavában ismerteti az uradalmat és leírja az ott végzett munkáját. Ezek szerint az uradalom 30 faluból – de a név szerinti felsorolásban 28 falut említ, illetve az 1771. október 26-ai jelentésében is 28 falu szerepel – és 15 pusztából állt. A mocsaras vidék gazdag volt nádasokban, erdőkben, legelőkben, halastavakban. Kneidinger kiemeli, hogy nagyon jó vörösbort termeltek ezen a vidéken. A földművelésnek, de különösen az állattenyésztésnek kedvezett a terület. Tölgyerdeiben sok volt a szarvas, a vaddisznó és a nyúl, nem volt hiány sem tűzi-, sem épületfában. Kneidinger saját felmérési eredményeit, illetve térképeit gyűjtötte össze az atlaszban, a térképeket gyakran az eredeti térképekhez képest lekicsinyítette. Az atlasz előszava szerint az uradalomban 2358 – 1771-ben 1855 – paraszt és 375 házas zsellér élt, az előbbieket 1509 6/8 jobbágytelket bírtak. A belső telkek 2489, a szántóföldek 48 362 6/8, a rétek 13 268 3/8 holdat, vagyis az úrbéri telkek összesen 64 120 1/8 holdat tettek ki. Összesen egy uradalomtérképet, továbbá 23 kerület- és településtérképet tartalmazott az atlasz a bellyei uradalomról, ebből jelenleg három hiányzik: az uradalomtérkép, Baranyaszentistván és Pélmonostor, valamint a villányi kerület térképei. A datált térképeken 1769-es vagy 1770-es dátum szerepel, a majsi térkép 1772-ből származik. Semelyik településtérkép nem tekinthető úrbéri térképnek, mivel nem tartalmazza a jobbágytelkek egyedi beazonosítását biztosító telekszámokat.¹⁶

1769 januárjában rendelte el a kamara a bellyei uradalom felmérését, először Karpe Mihály kamarai mérnököt bízták meg ezzel a feladattal, néhány napra rá, január 31-én azonban Kneidingert. Felszólították a mérnököt, hogy szerezze be az uradalom meglévő térképét, jelentkezzen Márffy István prefektusnál és az ő útmutatásai szerint végezze el a felmérést. Minden faluban külön-külön fel kellett mérnie minden paraszt beltelkét, a szántókat és a réteket, területszámítást kellett végeznie, végül minden paraszt úrbéri járandóságát (urbarial Gebühr) fel kellett tüntetnie.¹⁷

Kneidinger február 15-én Pozsonyban Sággy Gergely kamarai titkártól kapott egy régi térképet a „Bellay” uradalomról, amelyet még Karl Langer százados és mérnök készített, de mivel még nem ismerte az uradalmat, nem tudta megítélni, hogy ténylegesen a bellyei uradalmat ábrázolja-e, valamint hogy mennyire pontos a térkép. A hivatkozott térkép jelenleg az Országos Levéltár térképtárában található, és megállapítható, hogy Kneidinger gyanúja jogosnak bizonyult, mert a térkép egy Károlyvároshoz közeli területrészt ábrázol.¹⁸

Március 3-tól november 30-ig a mérnök kinn dolgozott a terepen, júniusra kimérte a telkeket Baranyabán (Popovac, Horvátország), Baranyakisfalud (Branjina, Horvátország) és Izsép (Topolje, Draž része, Horvátország) területén, de Baranya vármegye tisztviselői nem tartották jogszerűnek a kimérést, így Márffy kérte a kamarát, utasítsa a mérnököt, hogy jogszerűen járjon el.¹⁹

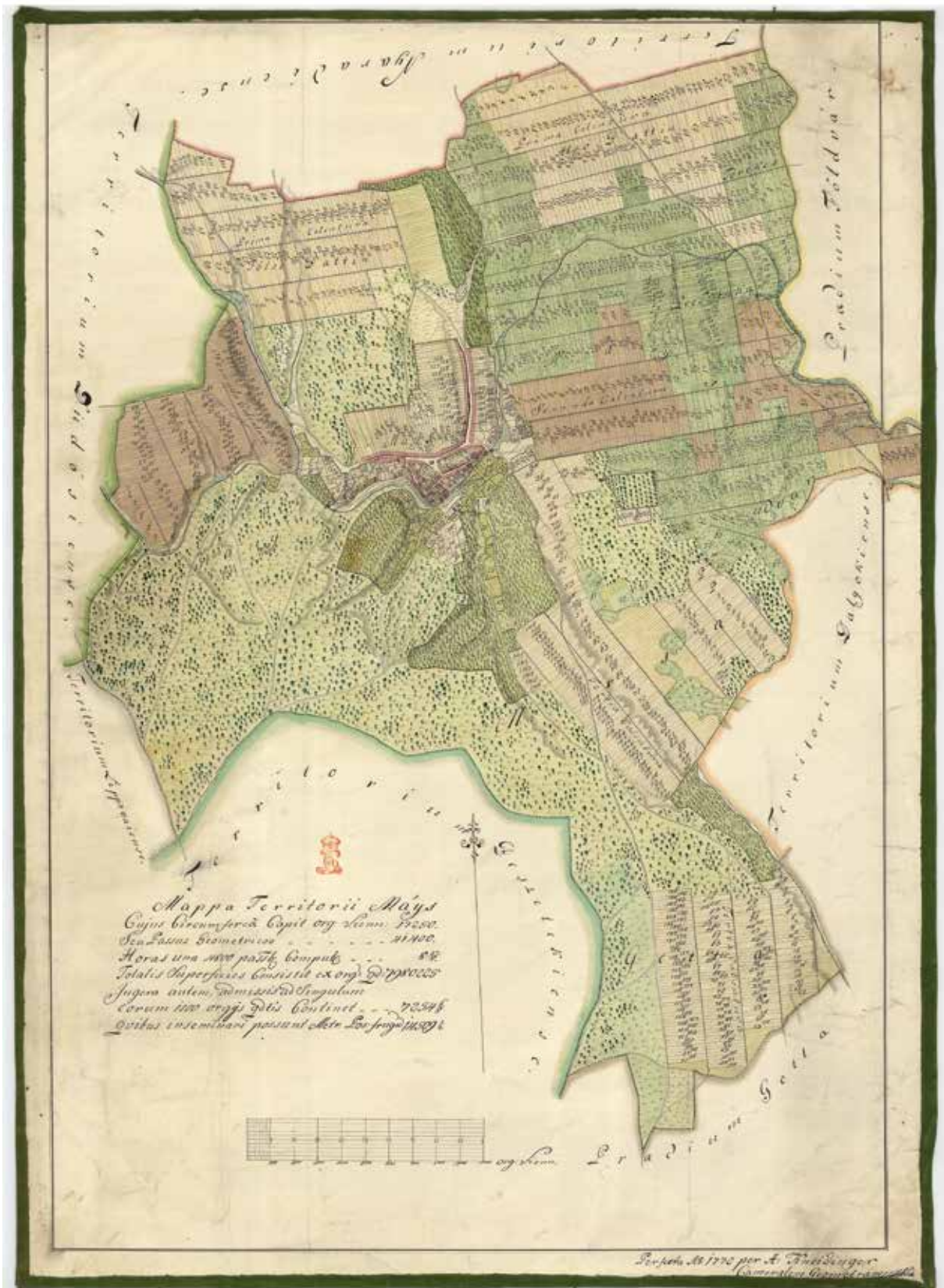
16 *Handcharten von verschiedenen kameral Gütern und Ortschaften 126 Stück, so zum Gebrauch, um bey sich aussrenden Fragen, gehörige Auskunft geben zu können ...* MNL OL, S 11 - No. 830. A 126 térképlapból napjainkban csak 119 térkép van meg. A bellyei uradalom térképe: S 11 - No. 830:26–46. Kneidinger állítása szerint két pozsonyi mérő nagyságú holddal számolt, ez minden bizonnyal az 1200 négyszögöles magyar holdnak feleltethető meg, amit az óbudai uradalom felmérésénél is használt és kb. 4325,5 m², l. GÁL ÉVA: *Az óbudai uradalom a Zichyek földesurasága alatt, 1659–1766*. Bp., 1988 (= GÁL, 1988). 7. BOGDÁN ISTVÁN: *Magyarországi hossz- és földmértékek, 1601–1874*. Bp., 1990. 37., 64., 84., 88., 102. A holdat úrbérendezés-kor Mária Terézia rendelkezése értelmében 1100, 1200, illetve 1300 négyszögöllel, vagyis a kis vagy magyar holddal kellett számítani. *Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában*. 1. köt. Dunántúl. Szerk.: FELHŐ IBOLYA. Bp., 1970 (= FELHŐ, 1970). 20. Az 1771. évi adatokra vonatkozóan l. MNL OL, E 15 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara regisztratúrája, Expeditiones camerales (= E 15) 1771. nov. 8. B 1.

17 MNL OL, E 15 1769. jan. 17. K 1., jan. 17. P 12., jan. 31. B 3., jan. 31. D 18., jan. 31. K 2., 1770. márc. 9. G 4., 1771. nov. 8. B 1.

18 MNL OL, E 15 1769. márc. 21. K 1. Sággyról l. FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. Levéltári Közlemények*, 41. (1970) 2:259–336. LANGER, KARL: *Plan von der Guth Bellay dem Major von Carlstädter Hussaren Corps und Edelmann von Breschen dermahlen zugehörig*. [1:7200]. ca 1760. MNL OL, S 85 Kormányhatósági fondokból kiemelt térképek, Magyar udvari kancelláriai térképek - No. 40.

19 MNL OL, E 15 1769. jún. 2. B 1., jún. 2. G 1., 1770. márc. 9. G 4.

■ Kneidinger András: Majs 1:14 400 méretarányú térképe, 1772 (MNL OL, S 11 - No. 310.)

Még ugyanabban az évben Kneidinger felmérte Baranyakisfalud, Baranyabán, Baranyavár (Branjin Vrh, Horvátország), Pélmónostor (Beli Manastir, Horvátország), Baranyaszentistván (Petlovac, Horvátország), Lócs (Luč, Horvátország), Sáros, Lippó, Izsép, Székelyszabar és Villány településeket kilenc pusztával együtt.²⁰ 1770-ben folytatta az előző évben megkezdett munkát, közben a Bellyére (Bilje, Horvátország) érkező 32 német származású telepesnek is kimérte a telkeket, összesen 10 1/4 telket.²¹

1771. február 16-án Kneidinger befejezte a bellyei uradalom felmérését, átadta a táblázatokat, a térképeket, az összegző kivonatokat a kamarai tisztviselőknek, amelyeket Márffy még abban az évben a további telepítések tervezésére tudott használni.²² Sajnálatos módon ezekből a térképekből és írásos dokumentumokból jelenleg egyet sem ismerünk.

Ezt követően a székesfehérvári őrkanonokság településein dolgozott – erről a következő fejezet szól –, de nemsokára, pontosabban július 23-án a bellyei uradalomba rendelték, ugyanis kifogások merültek fel munkájával kapcsolatban. Szeptember végén ment a mérnök a bellyei uradalomba, majd egy magyarázkodó jelentést írt a kamarának, miszerint ő 1769-ben és 1770-ben is a Márffy rendelkezései szerint járt el: kimérte a házhelyeket, szántóföldeket és réteket, nyomások szerint kiszámította a területüket, táblázatban feltüntette az úrbéri járandóságokat. Munkája végeztével 28 faluban 1855 jobbágnak 2489 holdnyi házhelyet, 48 362 6/8 holdnyi szántóföldet és 13 263 3/8 holdnyi rétet mért fel, összesen 64 120 1/8 holdnyi területet. Egy-egy felosztás végeztével

a tisztviselők szűrőpróbaszerűen ellenőrzéseket hajtottak végre és semmilyen hibát nem találtak. Az azóta felmerülő problémákat az okozta, hogy távollétében a tisztviselők elvettek egy földdarabot Dályoktól (Duboševica, Horvátország) és egy másik településhez csatoltak, így két településen is megváltoztak a területi adatok. Továbbá Majson is változtattak az úrbéri területen, de a felosztással nem boldogultak.²³

Még 1771 végén Kneidinger újból felmérte és felosztotta Majs úrbéri területét, térképet (*Mappa territorii Mays*, [1:14 400]), táblázatot (*Tablelle von der Acker und Wiesen Theillung zu Mays*) és specifikációt (*Specification deß in der caal Ortschaft Mays sich befindl. Erdreich*) állított össze, melyekből 1772. március elején egy példányt átadott a kamarai tisztviselőknek is.²⁴

Azonban ezúttal sem oldódtak meg hosszú távra a problémák, mert 1777 őszén Karpe Mihály újból a település felmérésébe kezdett. 1779 március közepén kelt jelentésében Karpe azt írta, hogy Kneidinger hibás felmérése miatt volt szükség az újabb felmérésre, így a kamara Kneidinger 80 forint 30 krajcár megfizetésére kötelezte. Kneidinger azonban bizonyította, hogy teljesen helyesen járt el korábban, minden hiba az uradalmi tisztségviselőket terheli, így felmentették a kárpótlás megfizetése alól.²⁵

A következő összeírásra 1784–1785-ben került sor, amely Franz Meyer von Schönnenberg százados és mérnök nevéhez fűződik. Az új úrbéri tabellát Jeszenszky Emánuel (1749–1805) főszolgabíró és Gyenes József esküdt hitelesítette.²⁶ A két utóbbi felmérésről, vagyis Karpe és Meyer munkájáról azonban nem rendelkezünk térképpel.

20 MNL OL, E 15 1770. márc. 9. G 4., 1771. febr. 18. O 20.

21 MNL OL, E 41 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara regisztratórája, Litterae ad cameram exaratae (= E 41) 1770. No. 201., No. 450., No. 339., E 15 1770. jún. 15. B 2., 1771. jan. 8. O 2., febr. 18. O 20.

22 MNL OL, E 15 1771. febr. 18. P 34., 1771. márc. 26. B 22., márc. 12. P 23., E 41 1771. No. 128., S 11 - No. 830. Anmerkungen.

23 MNL OL, E 15 1771. júl. 1. P 4., 1771. nov. 8. B 1., E 41 1771. No. 325., 1772. No. 119.

24 MNL OL, E 15 1772. febr. 14. O 20., E 41 1772. No. 119., S 11 - No. 830. Anmerkungen, S 11 - No. 310.

25 MNL OL, E 58 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara regisztratórája, Oeconomica (= E 58) 33. kötet 47. Session 2., 35. kötet 13. Session 19., 19. Session 22.

26 MNL OL, C 59 Helytartótanácsi levéltár, Magyar Királyi Helytartótanács, Departamentum urbariale (= C 59) - IV. sorozat Com. Baranya - Mais. A szakirodalomban eddig az 1767. évi úrbérrendezésről, valamint az 1777., 1784–1785/1786–1788. évi felmérésről írtak, az utóbbi kettőt „Mayer Ferenc” földmérőknek tulajdonítva. KISS MÁRIA MAGDOLNA: *Együtt a Duna-Dráva közén. A Duna-Dráva köz jobbágyságának élete a terület nagybirtokain a XVIII. századtól a XIX. század elejéig*. Eszék, 2007. 73.

Tabella Sella Maisch

Ino Příslub.	Vlast Inquibit. Bndit. In sibi Parochia Papji pnti et ungue Ludib. in Vico Ludib. in Mtsch. Bnd. Mtsch. In no Mtsch. cum Pöblich pnti.	Suntaria Mai Size Anonon. Dendit. Vast.	Dendit. Dendit. Dendit.	Dendit.		Dendit.		Dendit.
				II. Dendit. Vast.	Dendit. in Gub.	Dendit. in Vico.	Dendit. in Pöblich.	
1. Miklosi								
2. János								
3. János								
4. János								
5. János								
6. János								
7. János								
8. János								
9. János								
10. János								
11. János								
12. János								
13. János								
14. János								
15. János								
16. János								
17. János								
18. János								
19. János								
20. János								
21. János								

Tabella
Vlast Inquibit. Bndit. in sibi Parochia Papji pnti et ungue Ludib. in Vico Ludib. in Mtsch. Bnd. Mtsch. In no Mtsch. cum Pöblich pnti.

No. Inquibit. Bndit.	Vlast Inquibit. Bndit.	Suntaria Mai Size	Dendit.	Dendit.		Dendit.		Dendit.
				II. Dendit. Vast.	Dendit. in Gub.	Dendit. in Vico.	Dendit. in Pöblich.	
1. Miklosi								
2. János								
3. János								
4. János								
5. János								
6. János								
7. János								
8. János								
9. János								
10. János								
11. János								
12. János								
13. János								
14. János								
15. János								
16. János								
17. János								
18. János								
19. János								
20. János								
21. János								

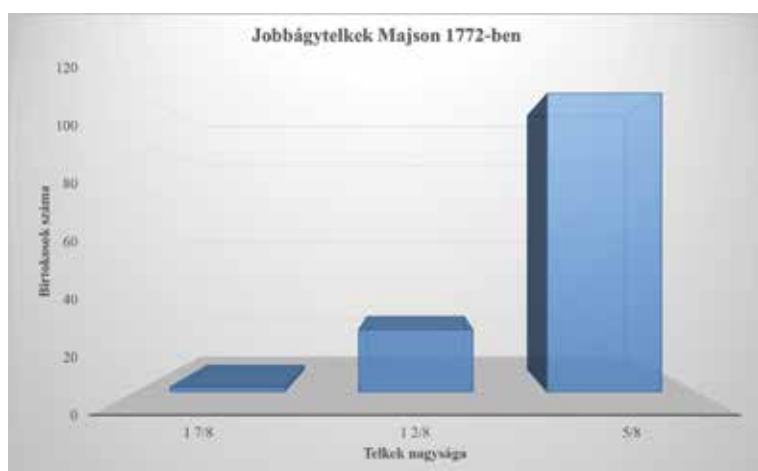
Urbarial Tabelle
Vlast Inquibit. Bndit. in sibi Parochia Papji pnti et ungue Ludib. in Vico Ludib. in Mtsch. Bnd. Mtsch. In no Mtsch. cum Pöblich pnti.

No. Inquibit. Bndit.	Vlast Inquibit. Bndit.	Suntaria Mai Size	Dendit.	Dendit.		Dendit.		Dendit.
				II. Dendit. Vast.	Dendit. in Gub.	Dendit. in Vico.	Dendit. in Pöblich.	
1. Miklosi								
2. János								
3. János								
4. János								
5. János								
6. János								
7. János								
8. János								
9. János								
10. János								
11. János								
12. János								
13. János								
14. János								
15. János								
16. János								
17. János								
18. János								
19. János								
20. János								
21. János								

■ Az 1767., az 1772. és az 1784–1785. úrbéri táblázatok első oldalai (MNL OL, C 59 - IV. sorozat Com. Baranya – Mais és S 11 - No. 310.)

Ha összehasonlítjuk az 1767. évi *Tabella sella Maisch*, az 1772. évi Kneidinger-féle felmérés és az 1784–1785. évi Meyer-féle *Urbarial Tabelle des Erzherzschafftlichen Orts Mays* adatait, akkor a következő megállapításokat tehetjük. A teljes jobbágyok száma folyamatosan nőtt az időszakban, 1767-ben 141 jobbágy 70 7/8, 1772-ben 146 jobbágy 109 3/8 telekkel, 1784–1785-ben 157 jobbágy ugyancsak 109 3/8 telekkel rendelkezett. Vagyis 1772-ben 1767-hez képest megnőtt az úrbéri terület nagysága, utána nem változott, kisebb mértékű telekaprózódás ment végbe. Míg 1767-ben 18 féle teleknagyságot tartottak nyilván, melyek közül a 13/32 telek volt általános, ekkora telekkel rendelkezett 75 jobbágy, addig 1772-ben három teleknagyság létezett: a jobbágyok

többsége, 119 jobbágy 5/8 telket bírt.²⁷ Tehát 1772-ben nemcsak a telkek vagyis az úrbéri terület nagysága növekedett, de a birtokviszonyok kiegyenlítésére is sor került.

A székesfehérvári örkanonoktséghez tartozó települések felmérése

Az örkanonoktség javadalmait 1769 és 1774 között a kamara kezelte, így kerülhetett sor a kamara keretén belül egyes települések, mégpedig Gölle, Attala, Taszár és Fonó felmérésére. A települések úrbérrendezését még 1766–1767 folyamán hajtották végre.²⁸

1771. április 5-én a kamara megbízta

Kneidingert a székesfehérvári örkanonokséghez tartozó Gölle felmérésével és az urbárium szerinti felosztásával. Ennek eredményképp május 18-án már arról számolt be a mérnök, hogy az elsőként felmért őszi vetés területén (forduló, calcatura) 500 holdnyi maradványföld keletkezett. Sixty Ferenc, a fehérvári örkanonokség birtokainak kincstári prefektusa olyan egyezsége jutott a göllei lakosokkal, hogy a szokásos kilenceden és tizeden kívül holdanként 18 krajcárt fizetnek a maradványföldért, összesen 150 forintot (1 forint = 60 krajcár). Az ezt követően felmért másik két forduló (tavaszi vetés, ugar) területén 2500 hold maradványföld mutatkozott, ez az uradalom jövedelmeinek növekedését eredményezte. Így célszerűvé vált, hogy a többi településen, pl. Attalán és Mernyén is végrehajtsák a felmérést.²⁹ Ezt követően Grassalkovich utasítására – aki

nemsokára, 1771. december 1-jén elhunyt – Sixty kiterjesztette a felmérést az örkanonokség többi településére is.³⁰

Kneidinger június 23-án részletes jelentést készített a göllei földekről. Gölle teljes területe 7582 16/18 holdat (1 hold = 1100 négyszögöl) tett ki, amelyet öt táblára, dűlőre osztottak: faluhatár (Dorfshotter; 2402 15/18 hold), Rácpusztá (1523 3/18 hold), Kecskpusztá (1460 hold), Alsóinám (1676 hold) és Cseke (520 10/18 hold). Földjét első osztályba sorolták. Az egyik táblába tavaszi, a másikba őszi vetés került, a harmadik ugaron hevert, a negyedik pedig legelőként szolgált, vagyis négy nyomásos rendszerben gazdálkodtak. A szántóföld

27 MNL OL, C 59 - IV. sorozat Com. Baranya – Mais, S 11 - No. 310.

28 MELHÁRD GYULA: *A székesfehérvári örkanonokség története*. Veszprém, 1906. 40-41. BOJT LAJOS: *A fehérvári örkanonokség (custodiat) története a XVII. század végétől 1833-ig*. Bp., 1935. 8. MNL OL, C 59 - IV. sorozat Com. Somogy - Gölle., E 156 Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara archívuma, Urbaria et conscriptiones (= E 156) - a. - Fasc. 89. - No. 83/a.

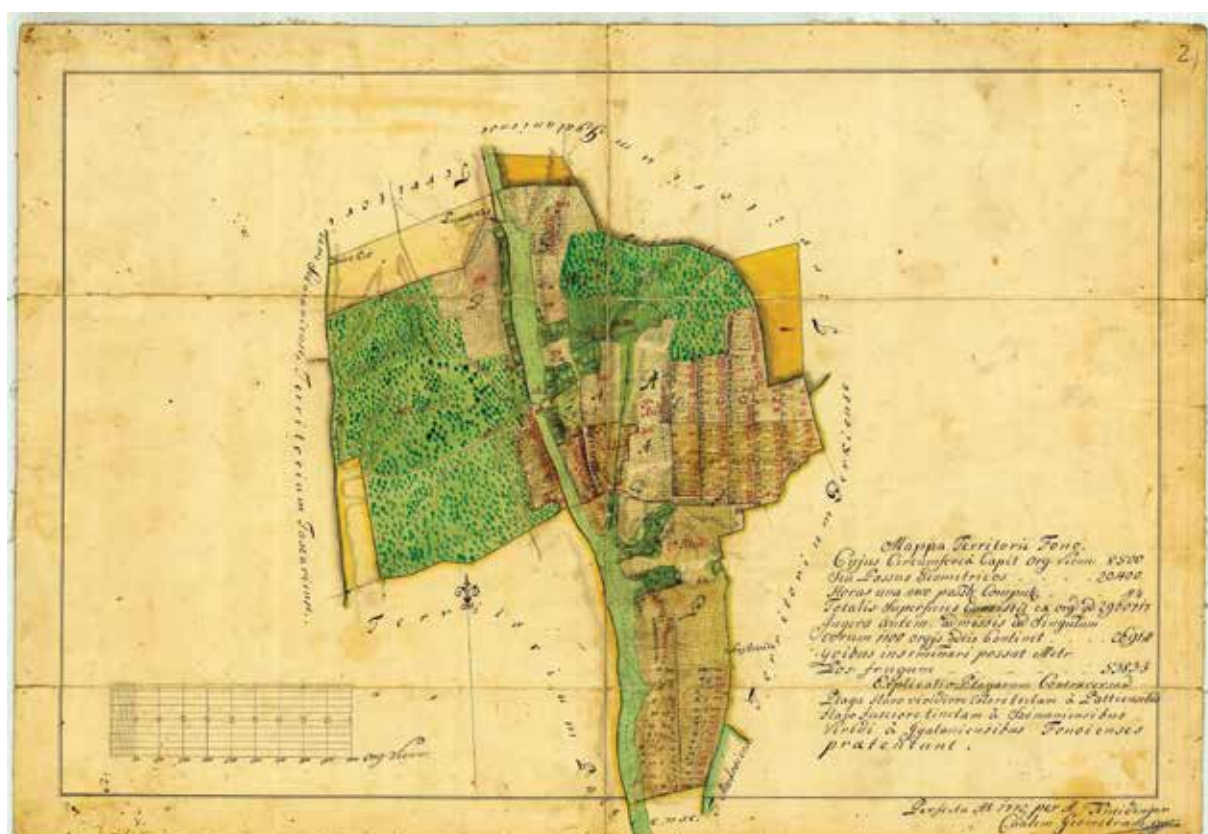
29 MNL OL, E 41 1771. No. 204., 1772. No. 119., E 15 1771. ápr. 5. D 3.

30 MNL OL, E 41 1771. No. 204., No. 205., 1772. No. 119., E 15 1770. jún. 15. B 2., 1771. ápr. 5. D 3., máj. 31. A Albensis 33.

5136 $\frac{2}{18}$ hold nagyságú volt, a jó minőségű rét 593 $\frac{7}{18}$ hold nagyságú, a vizes rét 375 hold nagyságú, így a teljes úrbéri terület 6104 $\frac{3}{18}$ holdat tett ki. A többi földterületen majorsági szántóföldek, rétek, erdők, mocsarak és utak helyezkedtek el. A mérnök azt ígérte, hogy télen megrajzolja a térképet, amelyen mind ezeket részletesen fel fogja tüntetni. Az 1767. évi úrbéri táblázat 58 $\frac{2}{4}$ jobbágytelekről tudósított, de az új telkekkel együtt 1771-ben 60 $\frac{1}{4}$ -re nőtt a jobbágytelkek nagysága, ezenkívül még a plébános és az iskolamester birtokolt szántóföldeket, az előbbi egy egész telket, az utóbbi egy fél telket. Tehát összesen 61 $\frac{3}{4}$ jobbágytelek (sessio) volt a faluban, Kneidinger megígérte, hogy ezeknek az adatait táblázatba foglalva küldi majd meg. A jobbágytelken kívül minden telkes jobbágy kapott még 7 $\frac{6}{18}$ hold legelőt. A fennmaradó 3613 $\frac{12}{18}$ holdnyi területen a mérnök számításai szerint még 89 $\frac{2}{4}$ jobbágytelket lehetett kiosztani.³¹

Sixty a felmérés kiterjesztése mellett döntött, így Kneidinger Attalán folytatta a munkát. Azonban július 23-án utasítást kapott a kamarától, hogy menjen a bellyei uradalomba Majs felmérése céljából. Eredetileg úgy tervezte, hogy Attala után Fonót méri fel, augusztus 21-én írott jelentésében kiemelte, hogy a betakarítások után a legalkalmasabb az idő a terepmunkára, de az ellentétes rendelkezések miatt tanácstalan volt. Végül is Attala, Fonó és Taszár felmérése után, szeptember 27-én rendelték a bellyei uradalomba.³²

Október 21-én kelt jelentésében Kneidinger részletesen ismertette a településeket a kamarának. Göllén 61 $\frac{3}{4}$ (2038 hold), Attalán 55 $\frac{1}{4}$ (1934 hold), Fonón 20 (660 $\frac{1}{18}$ hold) és Taszáron 24 (792 hold) jobbágytelket osztott ki, vagyis összesen 161 jobbágytelket (5424 $\frac{1}{18}$ hold), amelyek házhelyből, szántóföldekből és rétekből álltak. Minden házat olajfestékkel megszámoztak, a szántóföldeken és a réteken

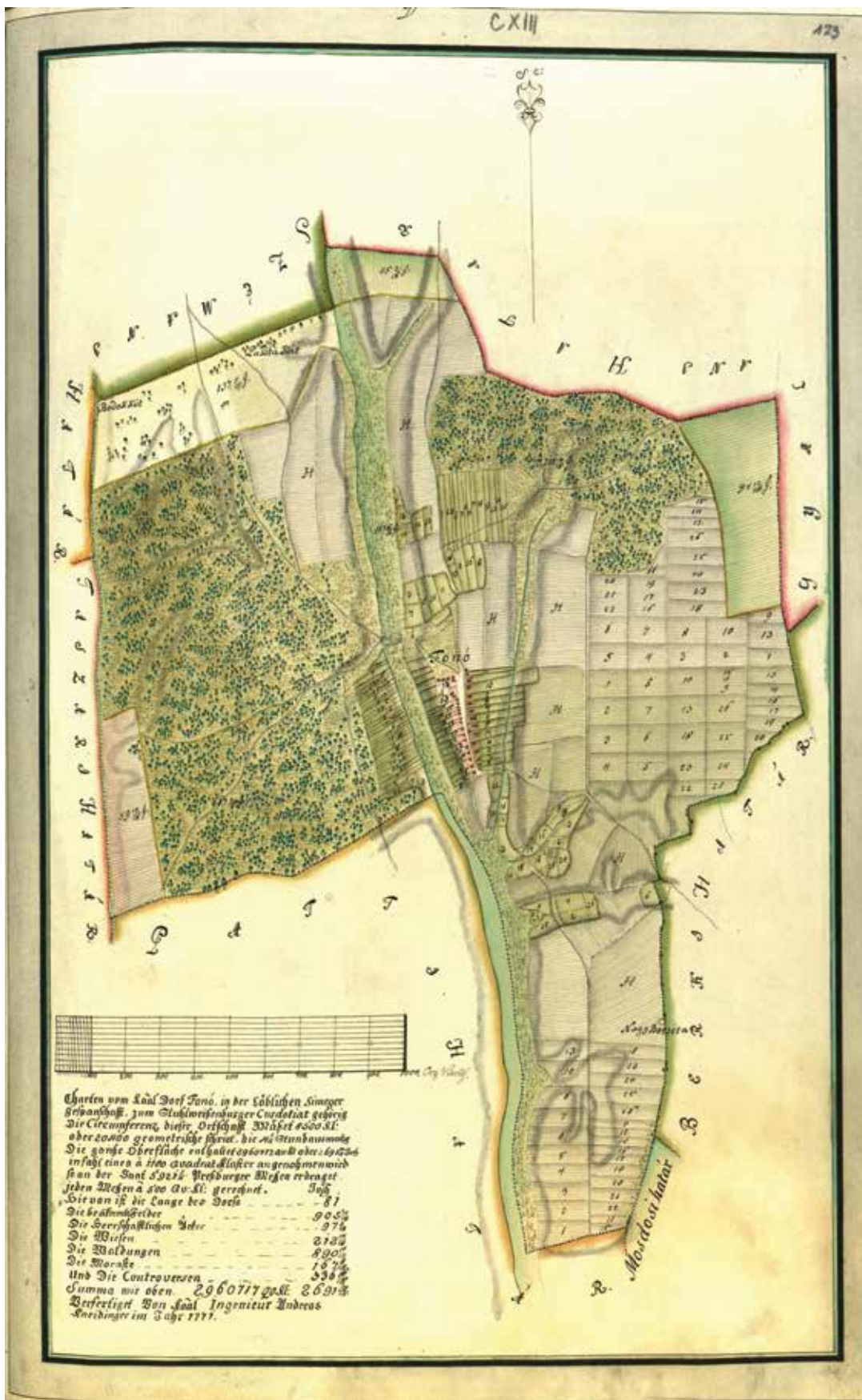

■ Kneidinger András: Fonó 1:14 400 méretarányú térképe, 1772 (MNL OL, S 11 - No. 537:2)

31 MNL OL, E 41 1771. No. 249., 1772. No. 119., E 15 1771. júl. 1. P 4. A minőségi osztályokról l. FELHŐ, 1970. 12., 178.

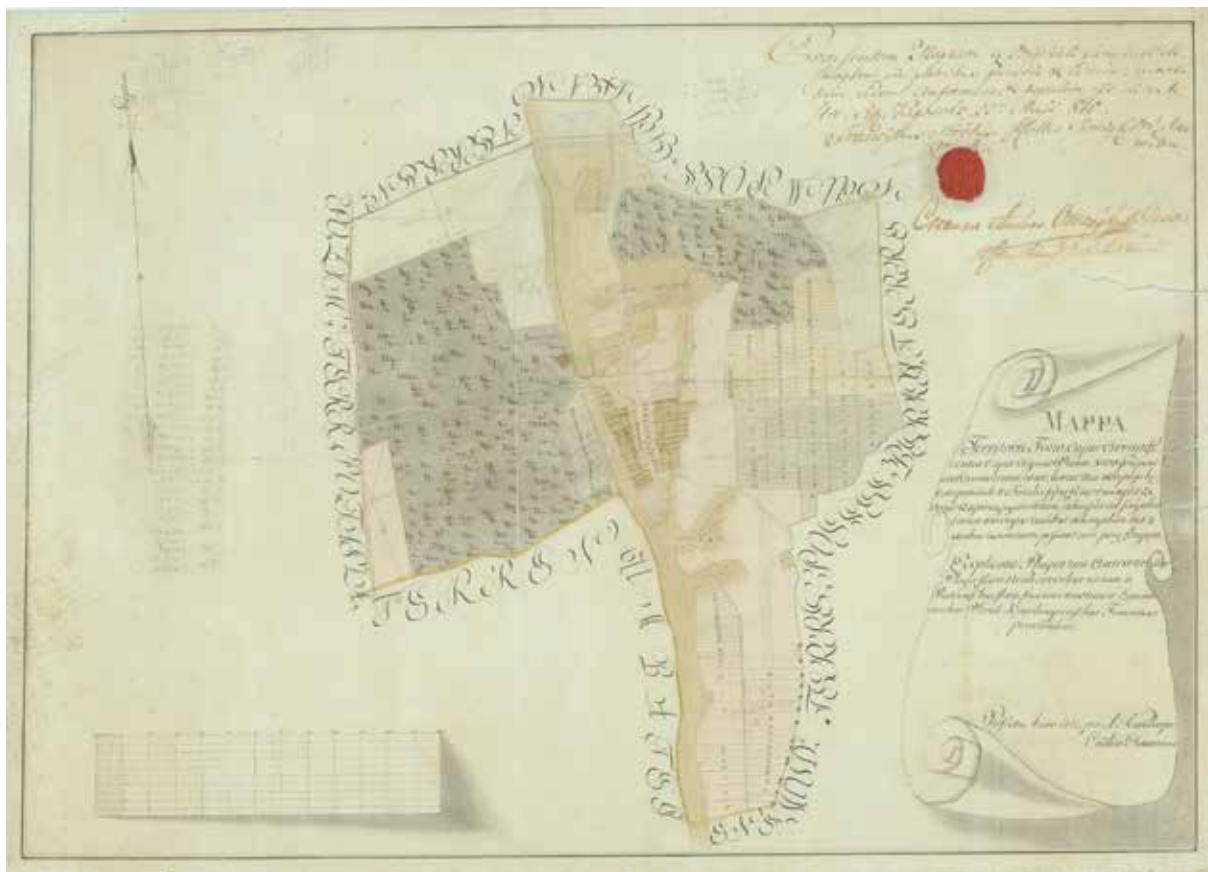
32 MNL OL, E 41 1771. No. 325., 1771. No. 378., 1772. No. 119., E 15 1771. nov. 8. B 1.

■ Kneidinger András: Fonó 1:14 400 méretarányú térképe, 1780-as évekbeli másolat (MNL OL, S 11 - No. 830:113.)

■ Kneidinger András: Fonó térképe, 1810. évi másolat (MNL SML, XV.1.a. T 22.)

a házhelyekhez tartozó parcellákat cölöpökkel megjelölték, amelyekre szintén felfestették a számokat. A jelentés szerint ezeket a számokat a mérnök a térképen is fel fogja tüntetni. A parasztok által addig díjtalanul használt területek (maradványföldek) nagysága: Göllén 3613 12/18 hold, Attalán 2826 17/18 hold, Fonón 484 8/18 hold és Taszáron 1086 11/18 hold, összesen 8001 12/18 hold szántóföld.³³

A települések térképeit táblázatokkal együtt télen dolgozta ki Kneidinger és március 3-án juttatta el a kamarának, illetve egy-egy példányt adott belőlük a helyi kamarai hivatalnokoknak is.³⁴ A kamarai térképtárban csak a térképek maradtak fenn. Gölle térképéről (*Mappa territorii Gölle ...* [1:14 000], 1772)³⁵ Kneidinger az atlaszba egy

kicsinyített másolatot készített, amelyet egy évvel korábbra datált, vagyis 1771-re, amikor a felmérés történt: *Charte von dem Dorf Gölle so zum Stuhlweissenburger Cusdotiat gehöret und in der löbl. Simeger Gespanschaft liegt.* [1:28 800], 1771. A kisebb méretarány ellenére ezen a térképen is szerepelnek a jobbágytelkek számai.³⁶

Attala eredeti térképe (*Mappa territorii Attala*) 1:14 400 méretarányban készült, és később, feltehetően a 19. század közepe táján piros színnel helyrajzi számokat vezettek rá. A jobbágytelkek számai az 1780-as években rajzolt kicsinyített, 1:28 800 méretarányú másolaton (*Charten von dem Dorf Attala in der Löbl. Simeger Gespanschaft zum Stuhlweissenburger Cusdotiat gehörig*) és az

33 MNL OL, E 41 1771. No. 402., E 41 1771. No. 402., 1772. No. 119.

34 MNL OL, E 41 1772. No. 119. A Kneidinger-atlasz előszavában március 2-i dátum szerepel. MNL OL, S 11 - No. 830. Anmerkungen.

35 MNL OL, S 11 - No. 537:3.

36 MNL OL, S 11 - No. 830:111.

37 MNL OL, S 11 - No. 537:4., S 11 - No. 830:112. Az 1810. évi másolat: MNL SML, XV.1.a. T 6.

■ Kneidinger András: Attala 1:28 800 méretarányú térképe, 1780-as évekbeli másolat (MNL OL, S 11 - No. 830:112.)

1810. évi, az eredetivel azonos méretarányú másolaton (*Mappa territorii Atala*) is láthatók.³⁷

Fonó 1:14 400 méretarányú eredeti térképén (*Mappa territorii Fono*) szintén láthatók későbbi, piros színnel felvezetett helyrajzi számok. A Kneidinger-atlaszba bekötött, 1780-as években készült másolaton (*Charten vom ka[mmer]al Dorf Fonó in der löblichen Simeger Gespanschaft zum Stuhlweissenburger Cusdotiat gehörig*) is szerepel a jobbágytelkek számozása. Az 1810-ben hitelesített másolat (*Mappa territorii Fono*) az eredetivel megegyező számozást tartalmaz.³⁸

Taszár térképe (*Mappa territorii Taszár*) az eredetivel azonos, vagyis 1:14 400 méretarányban került be az atlaszba (*Charten*

von ka[mmer]al Dorf Taszar in der löbl. Simeger Gespanschaft zum Stuhlweissenburger Cusdotiat gehörig). Taszár eredeti térképére is rávezettek a későbbiekben piros színnel helyrajzi számokat.³⁹

Kneidinger a településekről egy általános térképet is rajzolt, amelyet az atlaszból ismerünk: *Charten von vier zum Stuhlweissenburger Cusdotiat gehörig und in der löbl. Simeger Gespanschaft liegenden Dörfern nemlich Gölle, Attala, Fonó und Taszar* [1:57 600]. Bár az atlaszban 1771-re datálja a térképet, 1772. március 3-ai jelentésében a még csak megkezdett térkép befejezésére kért engedélyt.⁴⁰

A térképekhez tartozó táblázatok nem maradtak fenn a kamarai térképtárban, így nincs lehetőségünk az 1766–1767. évi úrbéri tabellák és az 1771. évi telekfelosztás adatainak összevetésére. De a majsai példa alapján a térképezés gyakran együtt járt a telkek újrafelosztásával, vagyis birtokrendezéssel. Mind a négy Somogy megyei településre vonatkozóan valószínűsíthető, hogy mivel 1771-ben a jobbágytelkeket újból felosztották, az 1767. úrbéri tabellák – amelyek a jobbágytelkek sorszámait sem tartalmazzák – és az 1772. évi térképek adatai eltérők.⁴¹ Ugyanakkor a bellyei uradalom felmérésének esete is bizonyítja, hogy 1772 előtt is készültek úrbéri térképek, amelyek nem maradtak fenn. A további levéltári kutatások minden bizonnyal újabb adatokkal szolgálnak majd e téren.

37 MNL OL, S 11 - No. 537:4., S 11 - No. 830:112. Az 1810. évi másolat: MNL SML, XV.1.a. T 6.

38 MNL OL, S 11 - No. 537:2., S 11 - No. 830:113. Az 1810. évi másolat: MNL SML, XV.1.a. T 22.

39 MNL OL, S 11 - No. 537:1., S 11 - No. 830:114.

40 MNL OL, E 41 1772. No. 119., S 11 - No. 830:110.

41 MNL OL, C 59 - IV. sorozat Com. Somogy – Attala; Gölle, Fonó, Taszár, E 156 - a. - Fasc. 89. - No. 83/a.

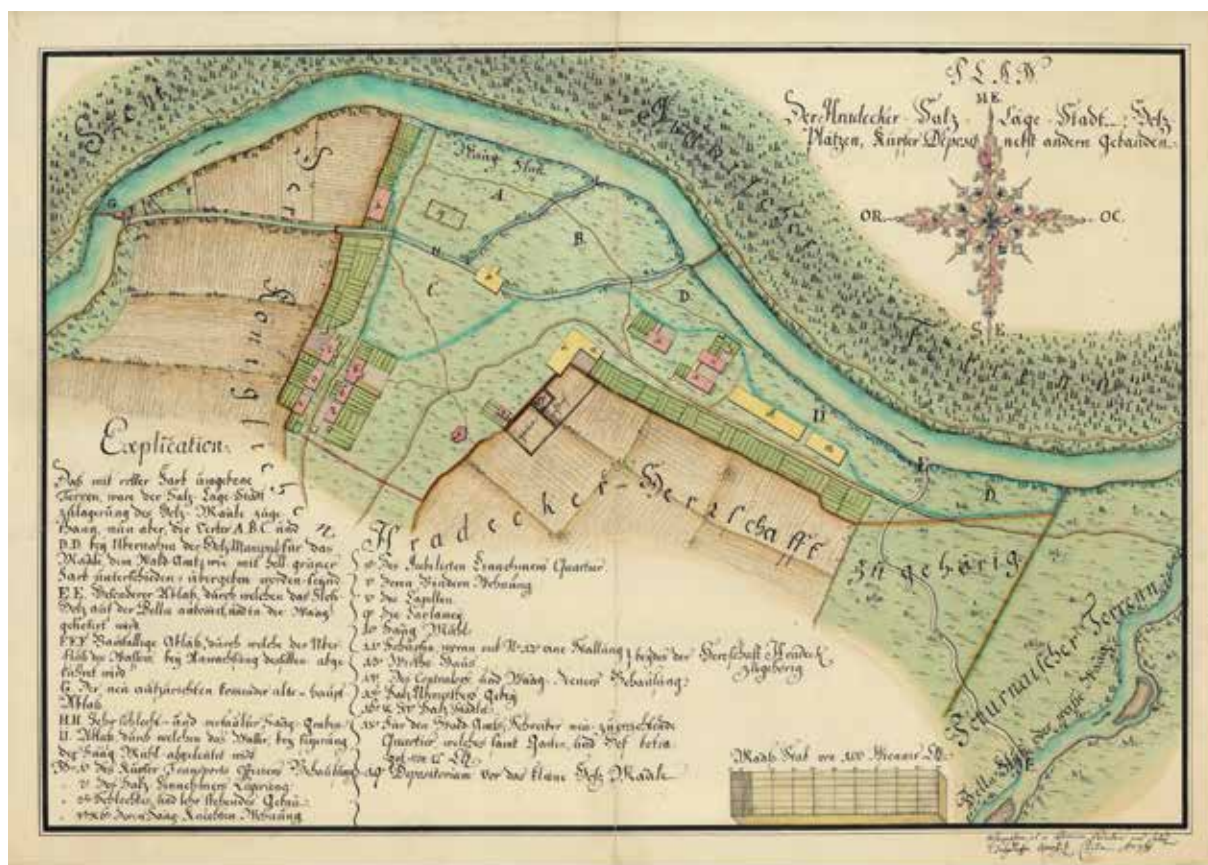
TÖRÖK ENIKŐ

Útmutató-tervezet a kincstári birtokok úrbéri felmérésére, 1774

Az úrbéri térképek egyben „korai kataszteri” térképek abban az értelemben, hogy földbirtokviszonyokat, jobbágytelkeket ábrázoló térképek, amelyek a birtokosok azonosítását segítették a hozzájuk kapcsolódó írásos jegyzékek, „telekkönyvek” segítségével, az utóbbiak a birtokosok nevének kívül általában a telkek nagyságát, művelési ágát stb. is megadták, valamint ezek a térképek

kapcsolódtak az úrbéres szolgáltatások megállapításához.¹

Mária Terézia az 1764–1765. évi országgyűlésen az úrbérrendezés ügyét nem tudta előmozdítani, de hogy jó példát mutasson a magyar földesuraknak, 1765-ben elrendelte a kamarai és koronauradalmakban az úrbérrendezés végrehajtását. Az új, törvényes urbárium elkészítése után kötelezővé tette a települések

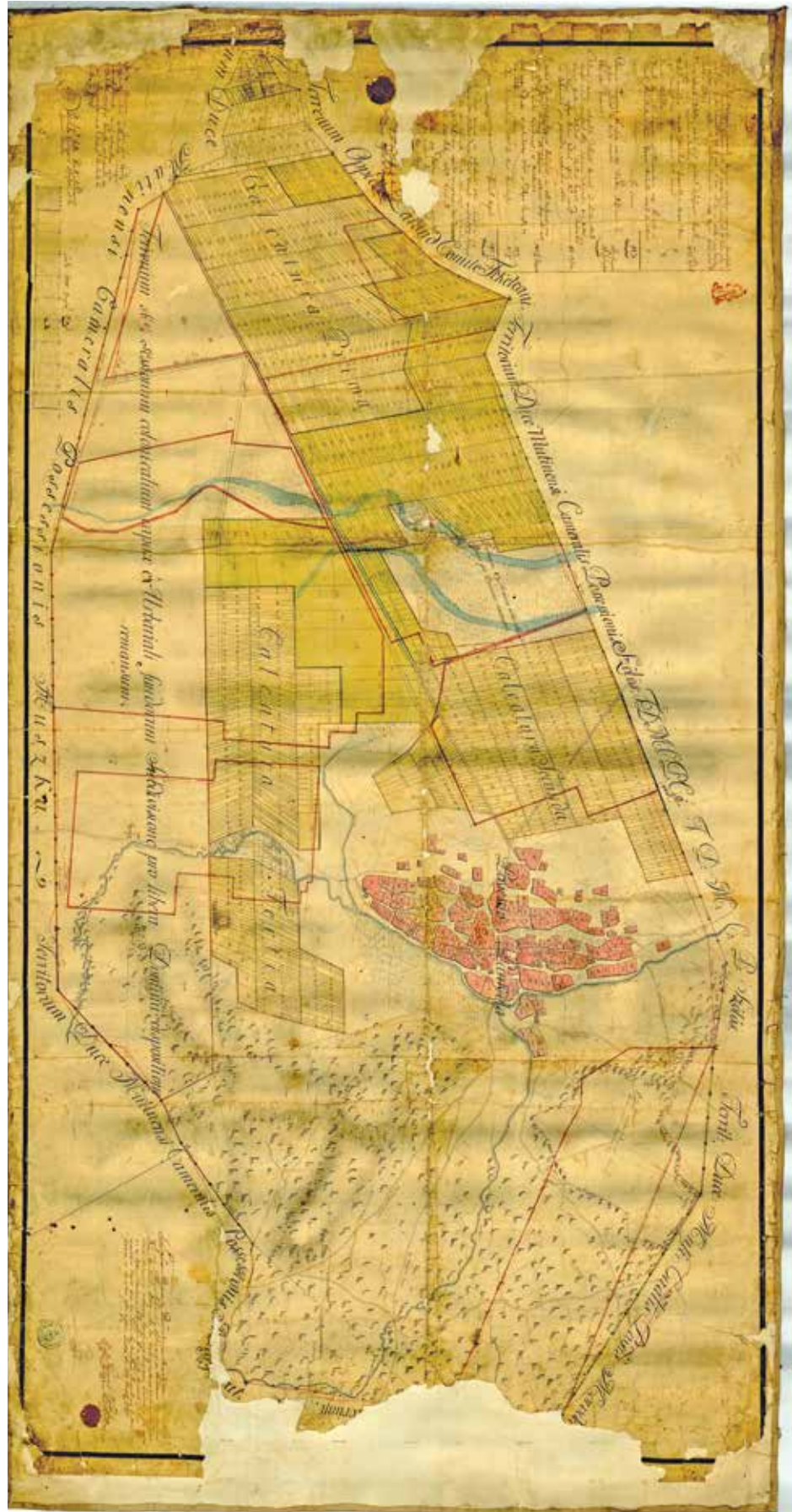

■ Anton Freydhoffer: Liptóújvári kamarai épületek helyszínrajza egy gyönyörű szélrózsával, 1768 (MNL OL, T 1 - No. 414/1.)

1 ROGER J. P. KAIN – ELIZABETH BAIGENT: *The cadastral map in the service of the state. A history of property mapping.* Chicago – London, 1992. XVIII. Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum Ersten Weltkrieg. Bearb. v. INGRID KRETSCHMER – JOHANNES DÖRFELINGER – FRANZ WAWRIK. Bd 1.2. Wien, 1986. 403. DÓKA KLÁRA: *Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban.* Bp., 1992. 27. DÓKA KLÁRA: *A XVIII–XIX. századi kéziratos térképek forrásértéke. Helytörténeti könyvtárak II. országos tanácskozása.* Sopron, 1995. július 26–28. Szerk.: KISS LÁSZLÓ. Bp. – Szentendre, 1996. 85–86. DÁVID ZOLTÁN: *Az Országos Levéltár kéziratos térképeinek feldolgozási szabályzata.* Különlenyomat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Térképtudományi Tanszékének 1956–58. évi évkönyvéből. Bp., 1958. 7. MOLNÁR ANDRÁS: *A községtörténet reformkori forrásai a Zalai Megyei Levéltárban. Szentgyörgyvölgytől Kehidáig. A zalai falvak történetének levéltári forrásai.* Zalaegerszeg, 2001. 24. *A magyarországi földmérés és térképészet története.* Főszerk.: JOÓ ISTVÁN – RAUM FRIGYES. 1. és 2. fejezet. 1. köt. B. Bp., 1992. 158–159., 164.

■ Anton Freyhoffer: Az Arad megyei Páncsola (Pâncșola, Románia) 1:7200 méretarányú térképe, 1777 (MNL OL, S II - No. 820/2.)

The image shows a handwritten document titled "Individualis Censurlic" and "Annuus Censurlic". It is a detailed land survey table with multiple columns. The columns include land parcels (e.g., "No. 1", "No. 2"), names of owners or tenants, and various numerical entries representing land area, taxes, or other financial data. The handwriting is in a historical cursive script. The document is aged and has some discoloration.

■ Anton Freyhoffer: Pankota úrbéri jegyzéke, 1777 (MNL OL, S 11 - No. 820:2.)

felmérését, térképezését és a jobbágytelkek felosztását, a térképek egyik példányát a kamarának is el kellett küldeni. Lassan indult meg a térképezés, részben a mérnökhány miatt. 1763-ban három, 1773-ban hét mérnököt alkalmazott a kamara, akik különféle egyéb feladatokat – pl. erdőfelmérés, vízrendezés, útépítés, telepítések előkészítéséhez kapcsolódó felmérések, építkezések stb. – is elláttak.²

Az úrbéri felmérésben és telekfelosztásban részt vevő mérnökök számára 1774 őszén Anton Freyhoffer (Freidhoffer von Steinbruk/

Steinbruck, Freüdhoffer von Sternbach, Freudhoffer) a Magyar Királyi Udvari Kamara Számvevőségének hivatalnoka és mérnöke készített egy útmutató-tervezetet gróf Festetics Pálnak (1722–1782), a kamara alelnökének a megbízásából, akinek a véleményét 1765-ben Mária Terézia a tervezett úrbérrendezéssel kapcsolatban is kikérte. Freyhoffer a szenci Collegium Oeconomicum első kurzusának (1764–1766) hallgatója volt, a hradeki vagyis lipatújvári kamarai uradalomban töltött gyakornoki idő után került a magyar kamara szolgálatába mint irodai járulnok (1766–1767), majd számvevőségi írnok (1767–1773). 1773–1785 között kamarai számtisztte neveztek ki, 1786–1791 között helytartótanácsi számvevő tiszt lett, majd ismét a kamara alkalmazásába került, 1791–1796 között számvevőségi iktatóként, 1796–1801 között számvevőségi tanácsosként, majd 1801–1811 között alszámvevőmesterként. Mindezek mellett mérnöki munkákat, felméréseket, térképezéseket végzett. 1774-ben javasolta a kamarának, hogy a felméréshez szükséges műszereket – körzőket, mérőasztalokat, másolófelszereléseket („golyacsőr”) – a bécsi Voigtländer cégtől rendeljék. Néhány erdő-, határ-, vízrendezési, úrbéri térképe és helyszínrajza fennmaradt a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában.³

A forrást német nyelven, betűhív átírásban és magyar fordításban adjuk közre, a 'daß' és 'von', a kettőzött nazálisok, valamint a szóvégi -en rövidítését jelölés nélkül, egyéb rövidítéseket [...] -ben feloldom. A német szöveget Tuza Csilla főlevéltáros ellenőrizte és kiegészítette, és a magyar fordítás is az ő munkája, amelyet ezúton is köszönünk.⁴

2 SZABÓ DEZSŐ: *A magyarországi úrbérrendezés története Mária Terézia korában*. 1. köt. Bp., 1933 (= SZABÓ, 1933). 5–47., 198–209., 673. TÓTH ANDRÁSNÉ POLÓNYI NÓRA: *A magyar állami műszaki szervezet kezdetei. Levéltári Közlemények*, 35. (1964) 2:227–229.

3 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P 245 Festetics család keszthelyi levéltára. Festetics II. Pál (1747–1785) IV. tétel Festetics II. Pál kamarai működésével kapcsolatos iratok. 6/b. Kamarai birtokigazgatási iratok. Anleitung für jene Feldmessern und Ingenieure, welche in dem urbarialischen Aufnahme und Eintheilung deren manigfaltigen Gründen begriffen sind. SZABÓ, 1933. 8–10., 14., 16. SZABÓ DEZSŐ: *A herceg Festetics-család története*. Bp. 1928. 159–160., 165. Freyhofferről I. HRENKÓ PÁL: *A szenci Collegium Oeconomicumból és a tatai Studium Cameraticumból kikerült geometrák, hidraulák. Hidrológiai Tájékoztató*, (1985) 11. FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig, 1780–1848. Levéltári Közlemények (= LK)*, 43. (1972) 2:358–359. EMBER GYŐZŐ: *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története, 1724–1848*. Bp., 1940. 245. FALLENBÜCHL ZOLTÁN: *A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. LK*, 41. (1970) 2:282., 290., 307., 312., 325.

4 SOÓS ISTVÁN: *Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. Fons*, 7. (2000) 1:81–89.

Unterthänigste Nota!

Seine Excellenz Hofkammer V[ice]-Praesident Herr Graf von Festetics haben schon vor geraummer Zeit mir aufzutragen geruhet, daß ich eine Anleithung für die in der Urbarial Außmeßung, und Eintheillung der Gründen begriffene Feldmeßern verassen solle, damit eine Gleichförmigkeit beobachtet, und das ganze Geschäft beschleiniget werde; Ich überreiche demnach diese in tieffester Submission, und beharre.

Presburg, den 12ten 7ber 1774[.]

Unterthänigster Diener Ant[on] von Freudhoffer

[A külzeten az irat címe:] Anleitung

Für jene Feldmeßern und Ingenieure, welche in dem Urbarialischen Aufnahm, und Eintheillung deren manigfaltigen Gründen begriffen sind.

Anleitung

Für jene Feldmeßern und Ingenieure, welche in dem Urbarialischen Aufnahm, und Eintheillung deren manigfaltigen Gründen begriffen sind:

1tens Hat sich der Ingenieur nach erhaltenem Befehle seiner Hohen Königl[ichen] Hof-Stelle, und zufolge deßen, nach wirklichem Eintreffen in die Ihme benannte Herrschafft bey dem ersten Beamten zumelden, und die Verzeichnis sammentlicher zu dem Gute, oder Herrschafft gehörigen Ortschafften, Meyerhöfe, Wirts- und Gast-Häusern, Magazinen, verschiedenen Mühlen, Fabriquen, Frucht-Kästen, Bier- und Brandwein Häusern, und übrig-etwan vorfindigen Gebäuden, und Gründen anzuverlangen.

2tens Wenn kein besondere Ursach obwaltet, daß ein- oder der andere Ort, vor denen übrigen aufzunehmen wäre, sollen diese nach Ihrer Lage eines nach dem andern (wie sie natürlich folgen) ohne Zeit Verlust außgemeßen werden.

3tens Alles, was der Herrschafft zur pflegend-eigenen Wirtschaft zugehöret, es beste-

Alázatos feljegyzés!

Őexcellenciája, az udvari kamara alelnöke, Festetics gróf úr jó ideje azzal méltóztatott megbízni, hogy az úrbéri felmérésben és a telkek felosztásában érintett földmérők számára egy útmutatót állítsak össze, amivel az egységesség megtartassék és az egész ügymenet felgyorsuljon. Ennélfogva ezt a legnagyobb alázattal nyújtom át és maradok alázatos szolgája, Anton von Freudhoffer

Pozsony, 1774. szeptember 12-én.

Útmutató

azon földmérők és mérnökök részére, akik az úrbéri felmérésben és a sokféle telkek felosztásában érintettek:

1ször. A mérnöknek a magas királyi kormányzékától kapott parancs szerint és alapján a számára kijelölt uradalomba történt megérkezéskor annak első tisztviselőjénél jelentkeznie kell, és be kell szereznie az ahhoz a birtokhoz vagy uradalomhoz tartozó helységek, majorságok, kocsmák és vendégfogadók, raktárak, különböző malmok, üzemek, gyümölcsösök, sör- vagy szeszfőzdék és egyéb ott található épületek jegyzékét.

2szor. Ha semmi különös ok nem áll fenn, hogy egyik vagy másik helység a többi előtt felmérendő volna, akkor ezeket fekvésük szerint, egyiket a másik után (ahogy természetesen következnek), idővesztés nélkül kell felmérni.

3szor. Mindent, ami az uradalomnak saját gondozásában lévő gazdaságához tartozik az

he solches in Gebäuden, und Grundstücken, in Verwaltung, oder aber Verbachtung kann mit Farben, und Bezeichnung unterschieden seyn, also auch

4tens Zur Pfahretey[!],⁵ und Kirche auf Ewig überlassene Gründe müssen auf erst gesagte Weise bemerkt werden.

5tens Vorfindige Rottungen, sie bestehen in Wieß-wachs, oder Feldern, sind von dem übrigen der Contribution unterlegenen abzusondern, und laut dermaligen Genus, eines jeden Eigentümmers Nahme, und Vermögenheit, wie viel nehmlich in diese gesaet werden kann, und wie viel quadrat Klaffter selbe ausmachen? zubestimmen.

6tens Zwischen denen in- und äußeren Gründen oder In- und Extravillano ist gleichfals der Unterschied zu machen.

7tens Die haupt- und andere nöthige seithen-Weege, Flüße, geströpp, felsig-marästige, und andere unfruchtbare Gegenden, also auch die Huthweyde, sind merklich zu unterschieden.

8tens Damit all-beriehrtes in der Charte deutlich und genau bearbeitet werde, kann ein Wiener Zohl für 4. Klaffter angenohmen werden.⁶

9tens Wenn der Aufnahm auf vorgeschriebene Art, in einem Orte geendet ist, muß derselbe alsogleich zu Papir geleet werden; Äußereten sich aber einige Gegenstände, durch welche die Eintheillungen nicht sicher vorzunehmen wären, indeme zubeförchten ist, daß die Innsaßen eine Veränderung damit anrichteten, muß dieses zu dem Ende dem Ober-Beamten angedeitet werden, damit selber entscheide was hiemit zumachen seye? nichtminder

10tens Wenn die vorfindige Rottungen, welche gleichfals vor der Eintheillung dem ersten Beamten gemeldet werden müssen, von Seithen der Herrschafft eingelöset wurden, und dieses nicht gleich beschehen könnte, sondern gedachter Beamte einer längern

igazgatásban, vagy pedig zálogban van, álljon az épületekből és telkekből, színekkel és jelzéssel lehet megkülönböztetni, így

4szer. a plébánia és a templom részére örökre átengedett telkeket az előbb említett módon szintén meg kell megjelölni.

5ször. Az [itt] található irtásokat, legyenek azok mezők vagy szántóföldek, az adózás alá eső [területektől] el kell különíteni, és mindegyiket használásuk⁷ szerint a tulajdonosok nevének és termelékenységük feltüntetésével – vagyis ezekben mennyit lehet vetni, és azok hány négyszögölt tesznek ki – kell megjelölni.

6szor. A belső és külső telkek között szintén különbséget kell tenni.

7szer. A fő- és mellékutakat, a folyókat, csalityásokat, sziklás-mocsaras [területeket] és egyéb terméketlen térségeket, tehát a legelőket is, láthatóan meg kell különböztetni.

8szor. Azért, hogy a fent említetteket a térképen világosan és pontosan feldolgozzák, egy bécsi hüvelyket 4 ölnek lehet venni.

9szer. Ha a felmérést egy településen az előírt módon befejezték, azt azonnal papírra kell rögzíteni. Ha azonban valamilyen körülmények felmerülnének, amelyek folytán a felosztások biztosan nem elvégezhetőek, és ezáltal féltő, hogy a lakosok változtatást eszközölnének, úgy ezt a [felmérés] végén jelenteni kell a főtisztviselőknek, hogy ők maguk döntsék el, mi legyen a teendő. Azonkívül

10szer. ha a meglévő irtásokat, amelyeket a felosztás előtt a főtisztviselőnek szintén be kell jelenteni, az uradalom visszaváltaná, és ez azonnal nem történhetne meg, hanem az említett tisztviselőnek ennek végrehajtására hosszabb időre lenne szüksége, úgy a felmérő ne veszte-

5 Pfarrerei

6 Egy bécsi öl = 6 láb, 1 láb = 12 hüvelyk. Itt minden bizonnyal elírásról van szó. Az 1:288 méretarány túl nagy, sőt az 1:2880 méretarány is. A 18. század második felében általában 1:7200 méretarányban készítették el a térképeket, olykor előfordult ennél nagyobb (1:3600) és ennél kisebb (pl. 1:14 400) méretarány is.

7 művelési ágak

Zeitfrist, um dieses zubefolgen gebrauchen müste, solle der Außmeßer dabey keine Zeit verlihren, sondern ohnverweilt in dem nächst-angränzenden Ort sich verfügen, und allort einen anderne Aufnahm beschleini-gen.

11tens Wird die Sache dahin geleitet, daß die Gegenstände gehemmet, und behoben werden, anbey, auch nichts anderes obwallte, welches der vorzunehmenden Eintheillung entgegen seyn könnte, solle der Feldmeßer (jedoch ohne anderwärtig etwan vorgenohmene Arbeit zuunterlassen) zu dieser schreiten, und damit, der Lage, und Natur gemäß solchergestalten fortfahren, daß denen Contribuenten die Bearbeithung nicht beschwerlicher ausfalle, sondern wenn es die Gegend erlaubt, besonders zwischen Gebürgen, und deren Rocheln, erleichteret werde.

12tens Eine jede Theillung muß mit dem Nro, unter welchem der Colon im Urbario gezeichnet ist, in der, der Charte beyfügenden Tabelle bemerket werden, damit eines jeden Innsaßen Genus man wiße, wo nehmlicher Er diesen, und wie viel an Jochen, Wiesen mader, oder Wägen, nicht minder Tag-Werke, oder Hauer deren Weingärten, folgsam auch Quadrat Klafftern habe?

13tens Wann der sammentlich-fruchtbare Grund in einem Orte nicht gänzlich eingetheillet wurde, sondern davon etwas überbliebe, und denen Colonen gegen einer Vergütung⁸ die Herrschafft überlaßete, ist ein solcher in der Charte, und Tabelle zubemerken. also auch

14tens Jene Stück ErdReiche, wovon die Gemeinde vorhin ein genus für sich gemeinschafftlich hatte, muß von übrigen Gründen unterschieden seyn.

15tens Wenn derley regulirende Gründe, besonders die Fahrtweege (welche nicht über 4, höchstens 5, die Landstraße aber 6 Klaffter

gesse az időt, hanem a következő határmenti településen haladéktalanul jelenjen meg, és ott kezdeményezzen egy másik felmérést.

11szer. Ha az ügy odáig jutna, hogy a dolgok akadályba ütköznek, vagy azokat felfüggesztik, de egyéb más dolog nem merülne fel, ami a felmérést hátráltathatná, úgy a földmérő (anélkül azonban, hogy más, megkezdett munkáját félbehagyná) fogjon ehhez hozzá, és így a [helység] fekvésének és természeti mivoltának megfelelően úgy járjon el, hogy az adózók munkáját ne nehezítse, hanem amennyire azt a tájék megengedi, különösen a hegyek és a vízmosta területek között, megkönnyítse.

12szer. Minden egyes részt⁹ azzal a számmal kell a térképhez mellékelte táblázatban feltüntetni, amely szám alatt a jobbágyot az urbáriumban feltüntették, hogy az összes lakos tudja: hol és mennyi szántója, hány kaszaalja vagy szekéryi legelője, továbbá mennyi napszám, illetve kapás szőlője van, továbbá négyszögölben is.¹⁰

13szor. Ha egy helységben az össztermőföld nem került teljesen felosztásra, hanem még maradna valamennyi, és azt az uradalom bizonyos ellenszolgáltatás fejében a jobbágyoknak átengedi, azt a térképen és a táblázatban fel kell tüntetni,¹¹ továbbá

14szer. Azt a földterületet, amit a község a maga számára korábban közösen használt, az egyéb telkektől meg kell különböztetni.

15ször. Ha az olyasféle szabályozandó telkek, különösen az utak (amelyek 4, legfeljebb 5 ölnél, az országutak pedig 6 ölnél nem lehetnek

8 Vergütung = ellenszolgáltatás

9 Itt a rész a jobbágytelket jelenti, ami belső és külsőtelekből áll, és amit egy szám (a birtokos neve) alatt vettek nyilvántartásba.

10 Kaszaalja kb. egy holdnak felel meg, a napszám mint földmérték szintén kb. egy hold, egy kapaalja vagy kapás mint földmérték kb. 150 négyszögöl. BOGDÁN ISTVÁN: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. Bp., 1978 (= BOGDÁN, 1978). 193–196., 196–201., 419–421.

11 Itt minden bizonnyal a maradványföldről (remanentiális föld, Überland) van szó.

breit zugestatten seyn) in gerade Linien geleitet werden können, ohne ein merklich-großen Schaden zu unterlassen, versteht sich dieses von selbst, indeme solche mit geringern Aufwahrt zu erhalten, und repariren wären.

16tens Wenn mehrere Ingenieure in eine Herrschafft eintreffen, sollen dieselben unabhängig einer von andern in Ihrer Arbeit fortfahren, solche bestmöglichst beschleunigen, und sich in denen zusammen Stösse, und Hotterungen derer Ortschaften also einverstehen, damit eine Sache nicht 2. oder mehrmalen aufgenohmen, und die Unkosten hiedurch vermehret werden.

17tens Weillen diese Regulation die Wiener Klaffter zum Maaß vorschreibet, haben sie sich nach dieser zuhalten: wenn sie aber ein unrichtiges, oder aber außländisches bey sich führen, den Maaßstabe, nach welchem die Charte angerichtet wird, also nach dem Wiener Maaß zu proportioniren, damit dieses zutreffe, und eine größe aller durch Sie beschehenden Arbeiten seyn möge.

18tens Alle Monate, solle ein jeder Feldmeßer von dem Fortgange seiner Arbeit, zweymalen hiesig König[licher] Hung[arischen] Hofkammer berichten, damit man ersehe was wöchentlich beschehen seye.

19tens Sammentliche Weingärten, sie gehören denen Colonen, Gemeinde, Geistlichen, Kirche etc., oder auch der Herrschafft, nicht minder alle Praedia seye zu unterscheiden, und die darin vorfindig-manigfaltige Gegenstände zu bemerken. Derer Weingärten Tagwerke, Hauer, oder Fossores hingegen, müssen laut Urbarial Vorschrift entworffen werden.

20tens Nach heranfristung des spätern Herbstes, folgsamm solcher Witterung, welche derley Außmeßung, und Eintheilung deren Gründen nicht mehr gestattet, solle ein jeder Ingenieur, ohne Außnahm, ohnverweilt sich hieher verfügen, die den Sommer hindurch vorgenommene Arbeiten in das Reinen versetzen, und auch hier vorkommende Copirungen auf das beste befolgen.

szélesebbek) egyenes vonalban vezethetők anélkül, hogy észrevehetően nagyobb kárt okoznának, magától értetődően [úgy jelöljék ki], hogy azoknak a fenntartása és a javítása kevesebb költséggel járjon.

16szor. Ha több mérnök érkezik ugyanabba az uradalomba, akkor ők egymástól függetlenül kezdjék meg munkájukat; és hogy azt a lehető legjobban felgyorsítsák, állapotjanak meg abban, hogy az illető helységek dűlői és határai hol határosak egymással, nehogy ugyanazt a dolgot kétszer vagy többször elvégezzék, és a költségek ezáltal emelkedjenek.

17szer. Mivel ez a szabályozás a bécsi ölt tekinteti mértékegységnek, a [mérnökök] ehhez tartásuk magukat: ha viszont helytelen vagy pedig külföldi mértéket használnak, amelynek alapján a térképet elkészítik, azt szintén a bécsi mértékegységhez arányosítsák, hogy az azzal megegyezzen, és az általuk végzendő összes munka egyforma léptékű legyen.

18szor. Mindegyik földmérő havonta két alkalommal tegyen jelentést a munkák előmeneteléről az itteni Magyar Királyi Kamarának, hogy abból látható legyen, hetente mit végeztek el.

19szer. Az összes szőlőt, legyen az a jobbágyoké, a községé, a lelkészeké, a templomé stb. vagy akár az uradalomé, továbbá minden pusztát egyenként meg kell különböztetni, és a bennük található különféle objektumokat fel kell tüntetni. Ezeket a szőlőket napszám, kapaalja vagy kapás szerint az úrbéri előírásnak megfelelően kell felvenni.

20szor. A késő ősszel, azaz az ilyen idő beköszöntével, amely az ilyen felmérést és a telkek felosztását már nem engedi meg, a nyáron elvégzett munkákat kivétel nélkül mindegyik mérnök haladéktalanul tisztázza le, és az esedékes másolatokat is a lehető legjobban készítse el.

21tens Laut beygebogenen Formulare, müßen von einem jeden Orte, nach schon vollbrachten Theillung 2. Tabellen entworfen werden, derer eine in die Charte einzuschreiben, die andere hingegen, bey erstattenden zwey wöchentlichen Bericht (N° 18.) anhero zu senden ist.

22tens Die Classification, in welche die Ortschaften vermög Urbarial Execution versetzt sind nichtminder das Maaß derer Quadrat Klafftern, eines Joches, Wiesen Mader, oder Wägen, also auch deren Tagwerke, oder Weingarten Hauer, sind einer jeden Charte, und Tabelle mitlst eines NB beyzufügen.¹²

23tens und Haupt-Anmerkung: Solle ein jeder Aufnahm deren Gründen, und Gegenden, sie mögen zu was immer für einem Zwecke anverlanget werden, dergestaltten mit beobachtung aller vorgeloffenen Urbarial Remarquen außgemeßen werden, damit ein solcher, sowohl zu der anverlangten Sache, als auch bey vornehmender Urbarial Eintheillung, zu dieser dienlich seye, und nicht noch einmal aufgenommen werden müßen.

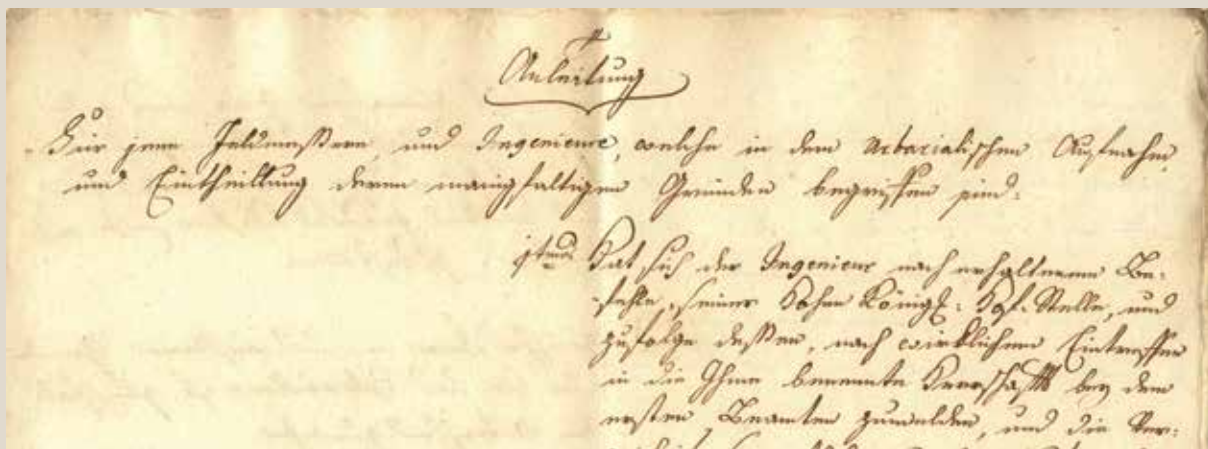
24tens Wenn die Herrschafften, von denen vorfindigen Rottungen der Colonen gegen Vergüttung der dabey gehabten Mühe, und Arbeit, zur eigenen Wirtschafft an sich ziehete, oder aber gleich andere Gründen für Sie Unterthanen eintheilen ließ, müßen solche in der Charte bemerket, in der Tabelle aber der Machtigkeit nach beschrieben werden.

21szer. A már elvégzett felmérést követően a mellékelt minta szerint minden településről két táblázatot kell készíteni, melyek közül az egyiket a térképre vezessék rá, a másikat a kéthetenként teendő jelentés alkalmával (N° 18.) ide küldjék meg.

22szer. Az osztályozást, amelybe az úrbéri végrehajtás során a helységet sorolták, valamint a négyszögöl, a hold, a kaszaalja, a szekér, továbbá a szőlőnapszám vagy kapaalja mértékét minden egyes térképen és táblázatban „NB” megjegyzéssel fűzzék hozzá.

23szor és főként: Minden egyes teleknek és környékének a felméréséhez, bármilyen célra használják is azokat, minden korábbi úrbéri feljegyzést vegyenek figyelembe, hogy azok mind a megkövetelt dologhoz, mind pedig az elvégzendő úrbéri felméréshez szintén hasznosak legyenek, és azokat ne kelljen ismételtten felmérni.

24szer. Ha az uradalmak a jobbágyoknak ott található irtásaiból a saját gazdaságuk számára maguknak elvonnának, amiért őket fáradozásaikért és munkájukért kárpótolják, vagy a jobbágyok számára azonnal más telkeket osztatnának ki, az ilyeneket a térképen tüntessék fel, a táblázatba pedig azokat nagyságrendileg írják be.

■ Az útmutató-tervezet címe (MNL OL, P 245 - IV. - 6/b.)

12 NB = Nota bene, itt: észrevétel, megjegyzés

541 -

Tabella.

Universae Facultatis Populionis T. Regio. Amentali Dominio T. Electo, et Comitatus T. incorporatae, factae Subiectas lit.
 - bivalis geographica subdivisag ac, tum earum Capacitates, cum etiam Socium Colonorum Ratione sequenti exhibend.

Nomen	Competentia Urbanae				Competentia Fundorum Subiectorum				
	Dignitas	Stipendium	Arbitrium	Arbitrium	Fundi No. hereditarij	Arbitrium	Arbitrium	Arbitrium	
1	8/8	2/4	6/8	11892	1900	6000	9450	7922	11892
2	8/8	1	9	1822	1794	8000	4800	1191	1822
3	1	2	18	9120	2000	16000	8000	5250	9120
4	8/8	2	6/8	11892	1900	6000	9450	7922	11892
5	2 3/8	4 3/8	10 3/8	18	1824	8000	19500	7822 3/8	1824
Praeterea Terra ultra Competentiam Urbanae respectu, et tota Comitatus egra Centum Annorum relicta faciant.					8000	40000	22000		70000
Non abrimibiki Comitatus					2000	5000	5000		7000
Terra Dominij ad Aeronomiam Urbanae spectantes per Episcopatorem egra Annorum cum ipso facto Conventionibus usantibus					1824	81000	44500	7822 3/8	1824
Non secus Melitorem					12000	80000	60000		192000
Et sic Orone inscribitur Pischokaly, Colaria, Melitorem, &c. universa quae ibi Terrae, quaeque dicitur ipsa Detrahere exhibet					500	3000	2400		6000
					500	3000	2400		6000
Summa					19200	87000	47800		160000

1774. post Oct. aa. Cetera patere, una cum
 illi Colonis, qui continent, inscribere sunt.

■ Az útmutatóhoz csatolt táblázat-minta, 1774 (MNL OL, P 245 - IV. - 6/b)

FILEP ANTAL

Községi elöljárók különvéleménye a kataszteri felmérésről

Településnéprajzi kutatásaim során még 1966 és 1967 során szembesülhettem azzal, hogy az egykori Zemplén megye nyugati részének néhány községében fennmaradt a szálláskertes településrendszer, azaz a települések belterületét úgy ülték meg, hogy a lakóházakat és a gazdasági épületeket befogadó telkeket következetesen egymástól térben elkülönítették. Így a település központi magjában csak lakóházak sorakoztak, a külső negyedek telkeit csak a gazdálkodáshoz használták. Ott rakták az asztagokat, ott nyomtattak. Oda gyűjtötték a takarmányokat. Ott létesítették az állattartás akleit, építették fel az istállókat. Ez a sajátos rendszer országszerte elterjedt, de a 19. század második felétől számos vidéken a hagyományos településrend felbomlott.

Tiszalúcon a második világháború utolsó szakaszában a front átvonulásakor egy harckocsitámadás a lakónegyedről elkülönített telektartozékon emelt istállók közül többet megsemmisített. A gazdáknak 1945 és 1946 során az istállókat sürgősen és gondosan helyre kellett állítaniuk. Az elpusztult istállók gazdáik ugyanis a község történetileg kialakult településmagjában csak olyan apró telkekkel rendelkezhetek, amelyek éppen csak helyet biztosíthatnak a lakóépületeiknek. Az istálló és a különféle ólak, a takarmányok és a termények tárolása számára külön kellett gazdasági rendeltetésű, térben elkülönített tartozételekről fenntartani.

Ezeket az istállós kerteket még eleven használatban láthattam 1967 nyarán. A terepbe-

járáson tett megfigyeléseimet a községi tanácsházán az akkor még használatban lévő, gondosan őrzött, 19. századi, korai (alapjában 1867-ben elkészült) kataszteri birtokvázlatok tanulmányozásával azonnal ellenőrizhettem is. Ennek különös értéke az volt, hogy a változásokat az illetékes mérnökök folyamatosan rávezették. Sajnos később ez a szelvénytársorozat elveszett. 1997 folyamán egyetemi tanulmányi kirándulást vezetve kellett rádöbbennem arra, hogy még az emléke is szertefoszlott annak, hogy a község valaha is birtokolta volna a kataszteri felmérést. Amikor 2002-ben dolgozatot kívántam készíteni egykori tiszalúci tapasztalataimról, a hajdani Sátoraljaújhelyi Pénzügyigazgatóság levéltári anyagában a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltárában is csak töredékesen tanulmányozhattam a tiszalúci kataszteri felmérést. (Akkor a belterületi szelvényekre kellett koncentrálnom.)¹ A töredékességre jellemző lehet, hogy a belterület két, időben eltérő felmérési sorozatból volt akkor dokumentálható. A szelvényekről színes felvételeket készítettem, felhasználásukkal állítottam össze elemzésemet. (Igyekeztem kitérni a térképanyag kutatásának módszertani kérdéseire is.)²

Számos okból igyekeztem a témámhoz visszatérni. Arra törekedtem, hogy a Tiszalúcot is magában foglaló táj, a Harangod azon településeit is megvizsgálhassam, amelyekről bizonyosan tudhattuk, hogy osztott beltelkes településszerkezetűek, a néprajzi és a település-

1 A Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár akkori vezetője, Kálmán Éva főlevéltáros asszony szívésségéből alaposan tanulmányozhattam a Miskolci Pénzügyigazgatóság iratai fondjában VI – 102a szám alatt az 1851–1950 közötti évkörből Tiszalúc birtokvázlatok címen a 147. dobozban található szelvényeket. Mint megtudtam, a Sátoraljaújhelyi Pénzügyigazgatóság iratait a megyék átszervezésekor elszállították. A későbbi újhelyi levéltárvezető szállította vissza. Az iratok kényszerű „exodusának” tudható be, hogy az olykor hiányosnak mutató tiszalúci szelvények között az egykori Gömör megye egyik, ma is hazánkhoz tartozó községe három szelvényét találhattuk meg.

2 FILEP ANTAL: A Szálláskertes településtípus egyik utolsó élő emléke. Adalékok Tiszalúc településnéprajzához. *Vándorutak – Múzeumi örökség. Tanulmányok Bodó Sándor tiszteletére*, 60. születésnapja alkalmából. Szerk.: VIGA GYULA – HOLLÓ SZILVIA ANDREA – Cs. SCHWALM EDIT. Bp., 2003. 117–131.

földrajzi szakirodalom kifejezésével szállás-kertes települések.

Megyaszó az ugyancsak 1867-ben végrehajtott kataszteri felmérés idején még mezővárosi rangjával büszkélkedhetett. Néprajzi gyűjtésem során, még 1967-ben meggyőződhettem belterülete osztottságáról. Tudomásul kellett azonban vennem, hogy a mezőgazdaság kollektivizálása következtében az elkülönített gazdasági udvarok, helyi szóval *kertek*, *szérűskertek*, ólaskertek funkciójukat veszítették. A kertségi telektömbök istállóit, ólait módszeresen lebontották, hogy haszonkertként jobban kihasználhassák a telek területét (hiszen azt semmiképpen nem számíthatták a szűken mért háztáji területéhez). Mind gyakrabban a nagy kiterjedésű, régen csak gazdasági célokra használt tartozéktelekrészek, kertekben, szérűskertekben éppen az új lakóházukat építették fel. Ilyen esetben a ház méretét nem korlátozta a lakóövezetben megszokott szűk telekméret. Megyészerte, így Sárospatakra is eljutott annak idején annak a szomorú híre, hogy az egyik istálló bontása tragédiával végződött. A fal kidöntésén munkálkodó gazdára rádőlt a sok tonna súlyú vastag vertfal.

A Tiszalúccal szomszédos Kesznyéten településnéprajzi, történeti feltárását Galuska Imre református lelkésznek, a község szülöttének köszönhetjük, aki a Sárospataki Református Teológiai Akadémia méltán híres Faluszemináriumában készült fel kutatói tevékenységére. Évtizedeken át a község református parochusaként végezte pótolhatatlan értékű kutatásait. Bemutatta a község hagyományos határhasználatát, és a helyi állattartás sajátos vonásainak elemző ismertetésében bőszegesen felsorakoztatta az osztott beltelkű, kertes településszerkezetre vonatkozó történeti, levéltári adatait, ismertette az egykori tüzelős ólakkal (istállókkal) kapcsolatos történeti és néprajzi adalékait.³

Mindezek arra ösztönöztek, hogy a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Le-

véltárának, valamint az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátorajáújhelyi Fióklevéltárának lehető teljes anyagában minél alaposabban átvizsgáljam, elemezzem a három község kataszteri dokumentumait. Dr. Oláh Tamás főlevéltárosnak, a Sátorajáújhelyi Fióklevéltár vezetőjének a nagyvonalú segítségével alaposan tanulmányozhattam a felsorolt három zempléni község birtokvázlatait. Most még teljesebben áttekinthettem Tiszalúc anyagát is. A már 2002-ben hiányosnak talált 1867. évi felméréssel szemben az 1887. évi ellenőrzésen átdolgozott sorozatot teljesnek találhattam. Most tanulmányozhattam az 1867. évi felmérés birtokvázlatának 1. számú szelvényét is, amelynek a hátoldalán sajátos írott dokumentumot találtam. A karton felső szegélye alatt gyakorlott kéz az alábbi, betű szerint idézendő helyszínelési záradékot írta fel, hogy a helység hivatalos képviselői igazolják a térképi tartalom hitelességét: „Az ezen jelzővázlaton feljegyzett jelzet alólirt jelenlétében a hely színén megvizsgálatván [így!] helyesnek találtatott. Tisza Lúcz 1867. Augustus ho 12ik”.

Az egyszerű hitelesítő aláírások helyett a bíró a két társával, a tanácsbíróval és az egyik hitessel (esküdttel) az alább közölt, sajátos állásfoglalást rögzítették írásban. Szövegük nyilván túlmutat a kataszteri felmérés geodéziai, földmérés-technikai kérdésein, nem is igazán a felvétel pontosságát tették mérlegre. A tiszalúci közeleti funkciókat ellátó három férfi nyilván a közösség hagyományos műveltségének főlényes birtokában volt, bizonyosan jól gazdálkodó, tekintélyre szert tett, helyi, földműves polgárok voltak, akikben a helyi közösség megbízott. Íráskészséggel is rendelkeztek, ha nem is az akadémiai helyesíráshoz alkalmazkodtak. Szövegükön átütnek a helyi nyelvjárás egyes vonásai. Szálkás betűik arról tanúskodnak, hogy közfunkcióikat inkább szóban gyakorolták, mintsem gyakran nyúltak volna lúdtoll után, s mártogatták volna tollukat a cserfatinás kalamárisba. Szövegük azért is fontos lehet

3 GALUSKA IMRE: Határhasználat Kesznyétenben a parasztbirtok kialakulásától az 1945-ös földosztásig. *Borsodi Történelmi Évkönyv IV.* Szerk.: DEÁK GÁBOR – ROMÁN JÁNOS. Miskolc, 1973. 13–74. GALUSKA IMRE: Egy gazdálkodási ág a XIX. században a kesznyéteni református egyházközségben. *Borsodi Levéltári Évkönyv II.* Szerk.: ROMÁN JÁNOS. Miskolc, 1979. 53–69.

számunkra, mert figyelmeztethet bennünket arra, hogy ugyan nagyon is időszerű volt a császári pátens nyomán a kataszteri munkálatokat megindítani, de magát a korszakot a birtokok jogi helyzetével kapcsolatosan sok rendezetlen, lezáratlan kérdés terhelte, számos, a múltban gyökerező jogi, gazdasági probléma tisztázatlan maradt. A jobbágytelek éppen hogy a földműves polgárok magántulajdonává vált. Sok helyen a földművesek – az eredeti jobbágytelken kívüli, különféle jogcímeken művelt – területeinek ügyei sokáig rendezetlenek maradtak. A földesúri és a jobbágyi közös használatú területek elválasztása, elkülönítése számos elvi és technikai kérdést vetett fel. A földműves közösségek hagyományosan elfogadott földhasználati rendszerei is egyre inkább háttérbe szorultak. Mindent a „lázás” átmenet jellemzett, ami napról napra bizonytalanságokkal járt. Évtizedeken át húzódo peres eljárások indultak. Minduntalan kiütközött az is, hogy az országos jogszabályok, törvények értelmezésében adódtak regionális különbségek. Ismétlődően ütközéshez vezethetett az is, hogy a helyi közösségek jogtudata, jogszokása erősen eltérhetett az állami jogalkotás törvényeitől, jogszabályaitól.

Nem volt kisebb annak a jelentősége sem, hogy szinte éppen a kataszteri felmérés kezdetével egyidőben indultak meg országszerte a folyószabályozások rendkívül nagy munkálati, ezzel egy időben átfogó módon hatalmas, évszázadok óta mocsaras vagy tartósan vízállásos területeket is lecsapoltak. (Erre utalhat a lúciak különvéleményének utalása a nádlás hasznavehetetlenségére.) Éppen Tiszalúc közvetlen szomszédságában szinte ünnepélyesen kezdték meg a Tisza szabályozását. A Szabolcs megyei Tiszadob és a Borsod megyéhez tartozó Tizzaszederkény között hatalmas, mintegy nyolc kilométer hosszú átvágással drasztikusan megváltoztatták a Tisza folyását. Új medret ástak, ami kiiktatta a Tisza zempléni szakaszának azt a részét, ahol a folyó közvetlenül elérte a harangodi magasabb tábla keleti szegélyét, és mocsaras területek érintése nélkül lehetett a hajókkal és a tömegesen érkező tutajokkal, talpakkal, ún. lópokkal kikötni, a

biztos árvizektől, belvizektől mentes szárazföldre juttatni utast és árut egyaránt.

Pedig ez a sajátos természetföldrajzi adottság a középkor óta nevezetes kikötőhelyet biztosított éppen Tiszalúc község délkeleti végénél. A lúci kikötőn át rendszeresen szállítottak a Duna egykori dél-magyarországi szakaszáról, jelesen a Szerémségből is jelentős forgalmat bonyolítottak. Másrészt a Sajó és a Hernád völgyén a felső megyék áruit szívesen hozták Tiszalúc kikötőjébe, innét ezeket a Felső-Tiszáról érkező tutajokkal is elszállították az ország déli vidékeire. Egyben nevezetes átkelőhely, révhely is működött itt. Szabolcs megyén át sokan a messzi keleti, partiumi, erdélyi tájakról előszeretettel erre keltek át, ha Felső-Magyarország megyéibe igyekeztek vagy akár külföldi országokba tartottak. (Bizonyos irányokból érkezőknek kedvezőbb volt a lúci révén átkelni, mert a ma ismertebbnek számító tokaji révnek igazi versenytársa lehetett.) Mind a kikötő, mind a rév egyik napról a másikra elvesztette jelentőségét. Az országos forgalmi pontot egy hatalmas holtág helyi átkelőhelyévé fokozták le. Tegyük hozzá, hogy a kataszteri felmérés idején az egykori árvízjárta területek hasznosítása, rendszeres termelésbe vonása még igazából alig indulhatott meg. A tiszalúciak – a helyi nyelvjárást tükröző, a mellékelt fényképen tanulmányozható sajátos írásmóddal – a következő megjegyzést tették, amelyet a település töredékesen olvasható körpecsétjével („TISZALUTZ HELYSEG PETSETJE”) láttak el:

„Észrevétel. Lúci községben a tagosítás a törvényes bíróság által hitelesítve még maiglan nem lévén, nádlás hasznavehetetlen térségek a tagosítás szerződ[és]e szerint elosztva nincsenek, egyes lakosok kiosztott földjeikben hiányt szenvednek, mely hiányok a hitelesítés alkalmával kiigazítandók – ahhoz képest a jelenlegi felmérés hiányos, mert szerződményi illetőségünk abban pontosan kijelölve nincs – s így e felmérés által támadható s a községet terhelő károk ellen óvást teszünk. Kelt mint fent Dezső István bíró, Bajzáth Sámuel tanácsbíró, Mészáros János hites”.

Az címjelölészeteken függőlegesen elölbeli felülbelülben a hely sírján megújít-
goltatván helyesnek találtatott

Tiszta Lúcs 1867. Augustus hó 17. k.

Ezzenévvel Lúcs községben a tagosítás átörvinyes
bizottság által hiteltelítve M. J. Nagy László nemlévő,
Nádás hárszóra vehetetlen törzseket a tagosítás szerzői
szerevével elosztva névbenki - egyes lakosok kértétől
fölgyűlttön kijárat kérvény - megkijáratás
a hiteltelítés által mával ez igazítandó, -
a hoz képest a jelen legi felmérés kéjnyos,
mert kérvényes megírt illetőségűnek a bányászati
Életpólvezés, - J. egy ével mérés által tanadha
túl a községet terhelték hárvé ellen órást törvény

Kelt mint fent

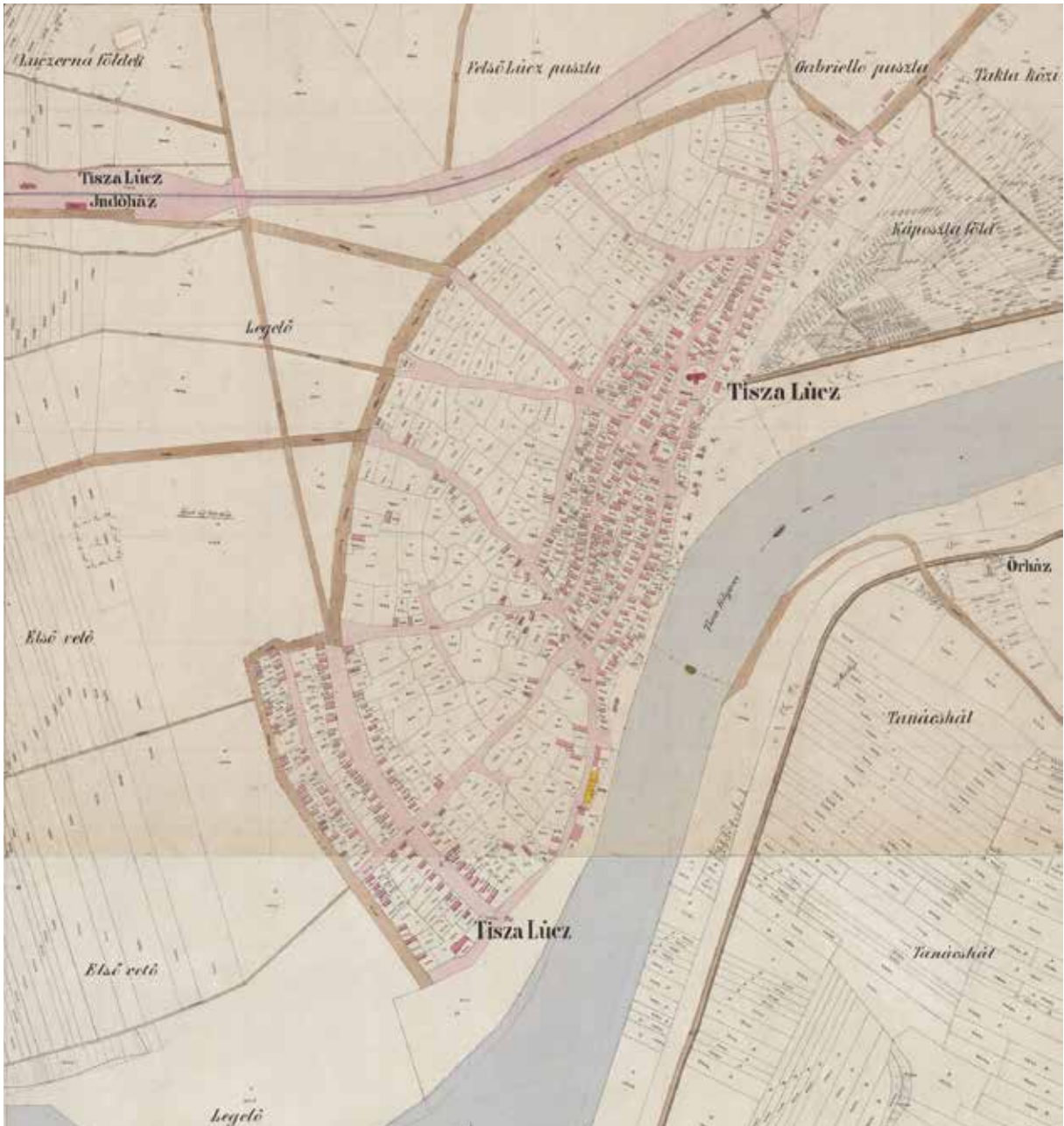
D. r. S. J. Stein Péter

D. r. S. J. Stein Péter

Meharics János községi

■ Tiszalúc belterületének kataszteri térképe, 1867 (MNL OL, S 78 - 337. téka -Tiszalúc - 25., 32. szelvények összeillesztett részlete)

Tiszalúc irathagyatékát, levéltári emlékeit nem ismerjük még ahhoz, hogy a helyi bíró és társai véleményét behatóbban elemezhesük. A kataszteri felmérés viszont bizonyítja számunkra, hogy valamely okból a község határhaználata feltűnően archaikus maradt. A határ szántóterületét, amelyet teljes egészében a Harangod magasabb, árvíz- és belvízmentes tábláján alakítottak ki, háromnyomasztottak fel a szántó területét. A határ felső,

magasabb részén ezen kívül kenderföldnek, káposztaföldnek biztosítottak helyet. Az ígéretesebb jövő felé mutat, hogy külön táblában osztottak földet a lucernának. A határ földrajzi nevei között földmérőink az *Első vető*, a *Második vető*, a *Harmadik vető*, a *Kenderföldek*, *Káposzta föld* megnevezést rögzítették, amit a *Luczerna földek* földrajzi név egészít ki. A túlatiszai részen számos földrajzi név szerepel. A térképi ábrázolásról világos lehet, hogy a lényegesen alacsonyabb térszínen a hajdani élő

Tisza által folyamatosan épített övzátonyokat, valószínűleg irtványként, művelés alá fogták. (Sajátságos, hogy a túlatiszai határrész művelés alá fogott földrészeinek megjelöléseiből következetesen hiányoznak a határhasználati rendszerre utaló nevek.) A Tisza túlsó partján kialakított parcellák külső oldalán, a hajdani ártér laposabb térségein nagy kiterjedésű legelőket, kaszálókat, réti területeket jelöltek a geodéták.

Fényes Elek geográfiai szótára adalékainkat jól kiegészítő felvilágosítással szolgál: „*Lucz. magyar falu Zemplén v.-megyében, a Tisza mellett: 110 kath[olikus], 1829 ref[ormátus], 40 zsidó lak[os], ref. szentegyházzal, 2968 első osztálybeli szántófölddel, jövedelmes halászat-tal s révvel a Tiszán. F[öldes]. u[ra]. gr. Erdődy, Almásy.*”⁴ A kataszteri felmérés látványosan dokumentálja, hogy a lúci határban milyen nagy arányban voltak jelen az uradalmak. Majorjaik a helyi közösségtől idegen cselédséget vonzottak. Közülük sokan éppen Tiszalúcon igyekeztek megtelepedni, hiszen a vasúti fővo-

nal lehetővé tette, hogy a szomszédos gyártelepeken, Miskolcon, Szerencsen tartósan munkát vállaljanak.

A Tiszalúc határát megörökítő birtokvázlat szelvénsorozatán az első lap hátoldalára felírt községi magisztrátusi vélemény, állásfoglalás sajátos dokumentuma az 1848-ban a jobbágyfelszabadítással elindult nagy átalakulásnak. Talán arra is figyelmeztethet bennünket, hogy a levéltári iratgyűjtésnek tervszerűen ki kellene terjednie a köznép irathagyatékának a gyűjtésére is. Ennek rendkívüli társadalomtörténeti, művelődéstörténeti és gazdaságtörténeti jelentősége lenne. Ebből nem hiányozhatnak az egyéni feljegyzések, de községi, közbirtokossági igazgatásban részt vevő laikus tisztségviselők irathagyatékát is következetesen megőriznünk, kutatnunk kellene. Levéltáraink mélyén számos, talán naivnak tűnő, de a közösség hagyományos jogérzetét, magatartásnormáit tükröző irat is lappanghat. Erre kötelességszerűen szeretnénk jelen közlésünkkel is a figyelmet felhívni.⁵

■ Tiszalúc református templom előtti tér szomszédságában két utcára szolgáló lakóház, 2019. március (A szerző felvétele)

4 FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betürendben körülményesen leiratik.* Pest, 1851.

5 Hálásan köszönöm Reisz T. Csaba címzetes főigazgató, Török Enikő főlevéltáros (MNL Országos Levéltár munkatársai) kutatásaimhoz nyújtott folyamatos segítségét, támogatását. Hálásan kell emlékezni Kálmán Éva korábbi sátoraljúj helyi fióklevéltár-vezető önzetlen támogatására, aki segített első új helyi levéltári kutatásaimban. Hálás köszönetem kell kifejeznem dr. Oláh Tamásnak, az MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljúj helyi Fióklevéltára vezetőjének, hogy a levéltári épületet érintő nagy tatarozás közepette is biztosította, hogy alapos vizsgálatot végezhettem. Köszönetem fejezem ki dr. Tamás Editnek, a Magyar Nemzeti Múzeum Rákóczi Múzeuma igazgatójának, aki önzetlenül segítette kutatásaim lebonyolítását. Hálás köszönettel tartozom Váradi László fotográfusnak, hogy segítségemre volt a tanulmányozott dokumentumok fényképeinek elkészítésében.

SCHMIDT ANIKÓ

Harc a földadó leszállításáért

A kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban

Az 1896–1901. évi országgyűlés legmeghatározóbb fejleménye az adóreform iránti igény megjelenése volt, amelybe a földadó leszállítása is beletartozott. Ugyancsak napirendre került a kataszteri és ingatlantelekkönyvek nyilvántartásának összhangba hozása, a vízszabályozás során nyert új termőterületek megadóztatása, valamint a tanítói nyugdíjak kataszteri alapon történő kiszámításának finomítása is.¹

A földadó csökkentése

A felszólaló képviselők nagy része a túl magas adókat okolta az elszegényedésért. Kossuth Fe-

renc (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Cegléd) véleménye szerint „*ha egy kisbirtokot veszünk, amelynek 100 forint a kataszteri tiszta hozadéka, azt látjuk, hogy a földadó kitesz 25 forint 50 krajcárt, és a mindenféle pótdadó kitesz 18 forint 25 krajcárt, tehát a mindenféle pótdadó 70 százalékat teszi ki a földadónak. Az általános elszegényedést jelzi az a tény, hogy míg 1875-ben az elérvezetett birtokok száma csak 9606 volt, 1895-ben már 14 511-re emelkedett.*”³

Sima Ferenc (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye, Szentes) és Mócsy Antal (Zala vármegye, Tapolca) a cukoradóra vonatkozó törvény (1896:XIX. tc.) hatályának meghosszabbítása

A földadóból származó bevételek, valamint a kataszterre vonatkozó éves költségvetés (Ft) 1896–1901 között¹

Év	A folyó évre közigazgatásilag előírt összeg	Tényleges bevétel	Állandó kataszter			Földadó-nyilvántartási felügyelőségek, helyszínelési felügyelőségek és a kolozsvári kataszteri igazgatóság	
			Terv	Kiutalt	Kiadás	Megszavazott	Utalványozott
1896	34 507 289	34 357 598	617 200	605 226	590 497	217 082	220 087
1897	33 814 274	33 923 158	631 000	621 007	632 323	220 610	270 427
1898	33 105 683	34 635 164	637 800	620 679	609 605	228 846	228 847
1899	34 974 499	34 109 367	631 109	624 481	628 307	496 231	484 950
1900	69 012 424	68 588 404	1 264 737	1 266 415	1 358 053	804 210	816 700
1901	69 102 009	68 549 219	1 343 828	1 437 440	1 397 581	1 046 907	1 062 199

1 A korábbi országgyűlési ciklusok idején a kataszteri kérdéseket illető eseményeket l. a *Catastrumban* megjelent eddigi cikkeimben: A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt (1865–1868). 2. (2015) 1:19–24.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt: az első törvényjavaslatok (1869–1872). 2. (2015) 2:9–21.; A kataszteri felmérés az országgyűlés előtt. Élénkülő tárgyalások, erősödő földbirtokos lobbizás. 2. (2015) 3:46–59.; A kataszter a logikát a fejé tetejére állította. Az 1878–1881. évi országgyűlés tanulságai. 3. (2016) 1:13–25.; A kataszteri anket. 3. (2016) 2:21–28.; Az „új” földadó kivétel előtt: az 1881–1884. évi országgyűlés. 3. (2016) 3:3–16.; A kataszteri munkálatok ügye az 1884–1887. évi országgyűlési ciklusban. 4. (2017) 1:15–24.; A kataszteri munkálatok ügye az 1887–1892. évi országgyűlési ciklusban. 5. (2018) 2:18–27.; Eredmények és elmaradások. A kataszteri munkálatok ügye az 1892–1897. évi országgyűlésen 5. (2018) 4:44–54. A korabeli szövegrészeket a mai helyesírásnak megfelelően, a nyelvi sajátosságokat megtartva adom közre. Ezúton is köszönjük Lengyel Beatrix és Gaskó Judit szíves segítségét a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzött, a cikkhez kapcsolódó képviselők felvételeinek felkutatásában.

2 A kataszterre vonatkozó éves költségvetéssel és a földadóból származó bevételekkel kapcsolatos adatokat az állami zárszámadás 1896–1901. évi köteteiből vettem, amelyek elérhetőek a Hungaricana Közgűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

3 72. országos ülés (1897. március 17.) Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. (= KN) I–XXXVII. Bp., 1897–1897. V:107. A képviselőkre vonatkozó életrajzi adatokra l.: *Országgyűlési almanach 1897–1901. Rövid életrajzi adatok a Főrendiház és Képviselőház tagjairól*. Szerk.: STURM ALBERT. Bp., 1897. Online is elérhető a Hungaricana Közgűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

■ Kossuth Ferenc (1841–1914) mérnök, politikus, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt elnöke, kereskedelemügyi miniszter (1906–1910) (Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtár /= MNM, TF/ 1800/1952 fk)

kapcsán tértek ki arra, milyen nagy probléma, hogy a földbirtok olyan kataszter szerint van megadóztatva, amit jó termőévben készítettek.⁴ A megoldást senki sem egy új kataszteri felmérésben látta, inkább a meglévő célzott javításaival szerették volna elérni a tiszta jövedelem arányos, a valóságnak megfelelőbb felvételét.

A földadó leszállításának ügyét először 1897. január 15-én Major Ferenc (Vas vármegye, Szombathely) vetette fel. Lukács László pénzügyminiszter nem zárkózott el a kérdés előtt,

■ Rakovszky István (1858–1931), a Néppárt alapítója, 1905–1909 között a képviselőház alelnöke (MNM, TF 6642/1957 fk)

ugyanakkor további vizsgálatokat kívánt annak megállapításához, hogy a földadó a jelen gazdasági viszonyok között más adónemekhez viszonyítva csakugyan súlyosabb-e. Ugyanazon év márciusában az ügy ismét előkerült Rakovszky István (Sopron vármegye, Csorna) felszólalásában, aki a földadó csökkentéséért határozati javaslatot is benyújtott. A példát Ausztria szolgáltatta, ahol 1896-ban két és fél millióval csökkentették a földadót. A képviselő emlékeztette az országgyűlést, hogy Wekerle Sándor is kilátásba helyezte a földadónak egy és fél százalékkal mérséklését, ám míg „Ausztriában már leszállították, mi abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a [isztelt] pénzügyminiszter úr még állást sem foglalt a január 15-iki felszólalása szerint; még nem tudja, vajon leengedheti vagy le nem engedheti valamikor a földadót”. Megemlítette azt is, hogy Lukács maga is elismerte 1896. április 18-án, hogy a földbirtok túlterhelt és ezen segíteni kell.

4 153. országos ülés (1897. augusztus 2.) KN, IX:178. Az 1896:XIX. tc. teljes szövege: Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

A pénzügyminiszter hűvösen fogadta a javaslatot és kijelentette: attól, hogy Ausztriában megtörtént, Magyarországnak még semmi oka arra, hogy leszállítsa a földadót, különösen, ha erre az intézkedésre egyéb érv nincs. Kifejtette, hogy Ausztria és Magyarország viszonyai meglehetősen különböznek, így például a kataszteri tiszta jövedelem is sokkal magasabbra volt megállapítva az osztrákoknál, mint nálunk, ezért ott a csökkentés jogos. A Rakovszky István által beadott, a magyarországi földadó leszállítására vonatkozó határozati javaslatot nem tartotta elfogadhatónak, hanem továbbra is úgy vélte: több adat szükséges annak megállapításához, hogy a földadó valóban súlyos-e. A pénzügyminiszterrel egyetértve, a határozati javaslatot végül a képviselők sem fogadták el.⁵ A felszólalók földadócsökkentéssel kapcsolatos évéléseinek az osztrák példa továbbra is meghatározó eleme maradt, például Hock János (Somogy vármegye, Szil) is 1897 júliusában erre hivatkozva követelte, hogy *„tessék egyenesen a földadót leszállítani, amint Ausztriában tették és teszik most, amidőn a kataszter kijavításával ismét tízmillió adóelengedéstről van szó. Hoztak olyan törvényeket a mezőgazdaság érdekei ellen, melyekkel kiránthatják a mezőgazdák alól a megélhetésnek, az egzisztenciának alapját azért, hogy teremtsenek egy nagy gyáripart, amely nincsen, s tönkre tegyék érte a virágzó mezőgazdaságot, amely már megvan.”*⁶ A kevés józan felszólaló egyike volt Kossuth Ferenc, aki osztva a pénzügyminiszter álláspontját, szintén nem tartotta jó párhuzamnak az osztrák példát, és visszásnak érezte, hogy az agrárországnak tartott Magyarországon kevesebb adó folyik be a földből, mint Ausztriában, miközben nálunk folyik nagyobb területen a művelés.⁷

A sürgetés hatására Lukács László 1897. december 6-án tájékoztatta az országgyűlést az adóreformhoz szükséges munkálatokról és kifejezte reményét, hogy ezen kimutatások eredményét már 1898 januárjában betervezheti a képviselők elé: *„a földadót illetőleg két-*

■ Lukács László (1850–1932) jogász, bányatulajdonos, politikus, 1895–1905 és 1910–1912 között pénzügyminiszter, 1912–1913 között miniszterelnök (MNM, TF 2475/1951 fk)

ségtelenül a legfontosabb kérdés az, hogy abban az esetben, ha a mai kontingentálási rendszert megszüntetjük, mi legyen jövőre a földadó kulcsa: megtartassék-e a jelenlegi kulcs vagy apasztassék. Hogy ebben a kérdésben tisztán lássunk, és hogy megvilágíttassék, mi a földnek megterhelhetése, készítünk először egy munkálatot, mely kimutatja a földadónak holdankénti terhet vármegyénként, országrészekként és végül az egész országra nézve. Készítünk továbbá egy munkálatot, amely az átlagos kataszteri hozadékot mutatja ki vármegyénként minden egyes művelési ágra és minden egyes művelési ág minden egyes alosztályára nézve.

5 73. országos ülés (1897. március 18.) KN, V:122–141.

6 131. országos ülés (1897. július 7.) KN, VIII:66.

7 494. országos ülés (1899. november 23.) KN, XXIV:239.

Miután továbbá a föld jövedelmezőségének egyik legpregnánsabb kifejezője a földbér, elrendeltem, hogy az egész ország területéről összegyűjtessenek az adatok mindazon birtokosokra nézve, akik földbirtokukat egészben vagy részben bérlet útján hasznosítják, évenként legalább 50 forintnál nagyobb bért élveznek. Az így összegyűjtött adatokat két irányban dolgoztuk fel. Először szembeállítottuk az élvezett bért a kataszteri tiszta jövedelemmel és a tényleg fizetett adóval és így konstatáltuk a valóságos földadókulcs átlagát az egész országra nézve és minden egyes bérbeadóra nézve azt, hogy az általa fizetett földadó hány százalékos megterhelést képez. Azután, mivel a tervezett jövedelmi adó, amelyet be akarunk hozni, sokkal enyhébb kulccsal dolgozik, mint a mai fennálló általános jövedelmi pótagó, amelyet el akarunk törölni: számítást eszközöltünk arra nézve, hogy ez a körülmény egymagában, ha a mai általános jövedelmi pótagó helyébe az új jövedelmi adó jog beállani, milyen teherkönynyebbülést fog előidézni a földbirtokra nézve akkor is, ha a földadókulcs a jelenlegi mértékben fenntartatnék.”⁸

Horánszky Nándor (Abaúj-Torna vármegye, Szepesi) kifejtette, hogy adókönynyítés esetén azt is végig kell gondolni, hogy a kieső jövedelmeket miből pótolhatja az állam.⁹ A fő problémát, mint sokan mások, ő is a terhek aránytalan elosztásában látta: „állítom, hogy az egyházi vagyon, az állami vagyon, talán a domaniális kölcsöntől eltekintve, továbbá a községi vagyon, az intézetek vagyona, az egyletek, az iparvállalatok vagyona és a vasutak által elfoglalt földterületek bizonyára jelentéktelenül vannak megterhelve, tehát ezek leszállításával, az egész teher nagyban [...] a földbirtok többi részét terheli. Sőt ez sem minden. A magánbirtok közt is van sok tehermentes birtok, legalább remélhetőleg, tehát a földbirtok terheinek zöme, a közép- és kisbirtok zömén nyugszik.” Horánszky azon megállapítását, miszerint sok

helyen arányaiban 20-25 százalékkal nagyobb a megterhelése a kis- és középbirtoknak, mint a nagybirtoknak, Darányi Ignác földművelésügyi miniszter túlzónak tartotta ugyan, de összességében egyetértett a képviselő által mondottakkal, kiegészítve azzal, hogy a problémák főleg az érintettek érdektelenségéből adódtak, akik csak utólag, a tiszta jövedelem megállapításakor és az adó kivételkor panaszkodtak. Igazán nagy vihart a földművelésügyi miniszter azon megjegyzése kavart, hogy eleve kár volt új kataszteri felmérésbe fogni, mert a régóta használatban lévő hibáit már nagyrészt kiegyenlítette az idő az öröklések és birtokváltozások révén.¹⁰ Először Sima Ferenc háborodott fel: „Hát miféle kiegyenlítés ez, [tisztelet] ház? Ha egy darab föld magas kataszteri nívón van fölvéve, akkor azzal, hogy azt apróbb darabokra vágják, vagy azzal, hogy az másnak birtokába megy át, az kataszterileg kedvezőbb helyzetbe jut?”¹¹ Horánszky Nándor hasonlóan vélekedett: „Szólt a [tisztelet] miniszter úr a kataszter bajairól is, és pedig oly értelemben, amint azt senki, ebben a házban megérteni nem képes, azt mondván, fordulnak ugyan elő a kataszternél itt-ott egyenlőtlenségek, de ezeket az időközi birtokváltozások kiegyenlítik. Hát mit egyenlítenek ki? A kataszteri tiszta jövedelmet? Az változatlan, akármilyen a birtokváltozás. A miniszter úr tehát vagy a kataszter természetét nem ismeri, ami természetesen lehetetlen, vagy pedig ezt is fel akarta használni arra, hogy ebből is röppentyűt bocsásson ki parlamenti tárgyalásaink folyamán, amellyel sikereket érhesen el.”¹² Darányi végül mentegetőzni kényszerült. Azt állította, hogy beszéde alapjául neves közgazdászok – úgy mint Adolph Wagner, Frédéric Passy, Albert Schäffle, Pierre Paul Leroy-Beaulieu – elmélete szolgált, és ezzel egyébként is csak indokolni szeretne volna a pénzügyminiszter álláspontját, hogy az adóreformmal szükségtelen az egész katasztert felforgatni, helyesebb a visszasságok kiküszöböl-

8 190. országos ülés (1897. december 6.) KN, X:219-220.

9 263. országos ülés (1898. március 17.) KN, XIV:109.

10 264. országos ülés (1898. március 18.) KN, XIV:144-145.

11 268. országos ülés (1898. március 23.) KN, XIV:239.

12 269. országos ülés (1898. március 24.) KN, XIV:268.

lésére folyamatos reambulációt (átdolgozást, kiigazítást) biztosítani.¹³

Mindez valóban összhangban állt a pénzügyminiszter álláspontjával, aki az elvégzett elemzések után arra jutott, hogy a földadó, összehasonlítva más adókkal, egyáltalán nem magas, hanem az elosztása aránytalan, így az alapját kell igazságosabban meghatározni. 1899. április 15-én így nyilatkozott erről: „Ezen bajnak orvoslása tehát a reambulációnak, vagyis az összes földadóalap új, pontos és lelkiismeretes kipuhatólásában van, és abban, hogy ezen reambuláció alapján újból állapíttassék meg a földadó kulcsa, akár a jelen magasságban, akár más alakban, de mindenestre úgy, hogy igazságosan terheljen mindenkit, nem úgy, ahogy az ma van.”¹⁴ A későbbiekben részletesen is ismertette, hogyan képzeli el a kiigazítást. „Ennek a reambulációnak ki kell terjednie először az állandó természetű művelésiág-változásoknak nyilvántartására, aztán a tiszta jövedelmi tételeknél mutatkozó aránytalanságok kiigazítására és az osztályba sorozásnál előforduló tévedések rektifikációjára (helyreigazítására). A reambuláció időről időre ismétlődő lesz bizonyos ciklusok szerint, a törvény alapján, hacsak nem akarjuk, hogy földadókataszterünk, melyet óriási költséggel létesítettünk, teljesen értéktelenné váljék.”¹⁵ Az a bejelentés, hogy a reambuláció elvégzése a tiszta jövedelem pontos kiszámítása nélkül és a földadókulcs változatlanul hagyásával fog történni, nem aratott osztatlan sikert. A képviselők inkább a földadókulcs csökkentését kívánták, amelynek biztosítása nélkül a felülvizsgálatokat felesleges pénzkidobásnak, sőt burkolt adóemelési szándéknak érezték.

A kataszteri és ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek összhangba hozása

Noha már az 1886:XXIX. tc. kimondta, hogy az ingatlan-nyilvántartásra szolgáló telekkönyvi betéteket az állandó kataszter ada-

taival megegyezően kell szerkeszteni, a két nyilvántartás összhangba hozása továbbra is lassan haladt. Kemény Pál (Veszprém vármegye, Zirc) 1898. február 26-i felszólalásában a helyzetet kétségbeejtőnek látta: „A telekkönyvek átalakítása az igazságügyi minisztérium kötelességévé tétetett, de ez oly ólomlábban jár, és oly csekély számú törvényszék területén van folyamatba téve ezen eljárás, hogy meg vagyok győződve, ha így haladunk, akkor végét először nem fogjuk megérni, s akik megérik, előlről kezdhetik a telekkönyvek reformálását”.¹⁶ Erdély Sándor igazságügyminiszter egyetértett a kritikával, és azt mondta, lehetséges megoldásként tanácskozást kezdeményezett arról, hogy

■ Erdély Sándor (1839–1922) jogász, politikus, 1895. január 15-től 1899. február 26-ig igazságügyminiszter (MNM, TF 3332/1958 fk)

13 270. országos ülés (1898. március 26.) KN, XIV:282–283.

14 442. országos ülés (1899. április 15.) KN, XXI:501.

15 481. országos ülés (1899. október 9.) KN, XXIV:41.

16 249. országos ülés (1898. február 26.) KN, XIII:212.

■ Plósz Sándor (1846–1925) jogász, politikus, 1899. február 26-tól 1905. június 18-ig igazságügyminiszter (MNM, TF 115/1958 fk)

a rendkívül lassan haladó betétszerkesztést inkább teljesen függesszék fel, és a felszabaduló munkaerő az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvek kiigazítását végezze. Úgy vélte, így lenne lehetőség a telekkönyvek rendbetételére, a betétszerkesztést pedig a kataszteri felmérés elkészülése után befejezik.¹⁷

Erdély utóda, Plósz Sándor igazságügyminiszter 1900. március 24-i felszólalásában hivatali elődjével egyetértve kijelentette, hogy a nyilvántartások összehangolására hozott eddigi törvények nem váltak be. „Az eredmény, amelyet a betétszerkesztés felmutat, nem kielégítő. Eddig ugyanis 800 községgel készültünk el 12 év alatt. Ez tehát olyan munka, amelyet így folytatni nem lehet, mert ha így haladunk, 150 év alatt sem leszünk készen.” Hibának látta, hogy a betétszerkesztést csak ott lehet megkezdni, ahol a részletes kataszteri felmérés már

lezajlott, hiszen a kevés szakértővel és magas költséggel végbemenő kataszter maga is lassan halad. További problémának érezte, hogy a két folyamat eltérő érdekek mentén zajlik: míg a kataszteri felmérésnél prioritást élveznek azok a területek, ahol az adóügyek zavarosak, addig az igazságügy számára az lenne kívánatos, ha az ingatlan-nyilvántartási telekkönyveket elsősorban az átláthatatlan birtokviszonyokkal rendelkező területeken igazítanák ki. A lassú ügymenet harmadik okaként pedig a motiváció hiányát nevezte meg, ugyanis a tényleges állapotnak megfelelő adatok bevezetésére semmiféle kényszer vagy mulasztás esetében büntetés nem irányult. A miniszter a felmerülő nehézségek ellenére is kitartott azon alapelv mellett, hogy a kataszter és az ingatlan-telekkönyv közötti összhangot meg kell teremteni, ennek elérésére azonban a korábbi igazságügyminiszterétől eltérő javaslatot dolgozott ki. Indítványozta, hogy ne csak ott szerkesszenek betéteket, ahol a részletes felmérés megtörtént, hanem a konkrét felmérés is legyen elegendő támpont e feladat elvégzéséhez, ha a felmérés eredményeit a nyilvántartásokba bevezették. Úgy vélte, amennyiben ezeken a területeken később a részletes felmérés is megtörténik, a nyilvántartások összhangba hozása jóval kisebb, csak amolyan „irodai munka” lesz.¹⁸

Vízszabályozás és kataszter

A vízszabályozó társulatoknál az ártérfejlesztések befejeztével a termőterületek jelentősen megnöttek, ugyanakkor az árvízvédelem továbbra is komoly kiadást jelentett. Az erre felvehető kölcsön és járulék összegét a kataszteri tiszta jövedelem alapján állapították meg, azonban bizonyos esetekben felmerült a kialakított rendszer igazságtalansága. Vargics Imrének (Temes vármegye, Rittberg) a Temes-Béga-völgyi Vízszabályozó Társulattal kapcsolatos felszólalásából kiderült: a bégaiai, akiknél a kataszteri tiszta jövedelem magasabbra volt

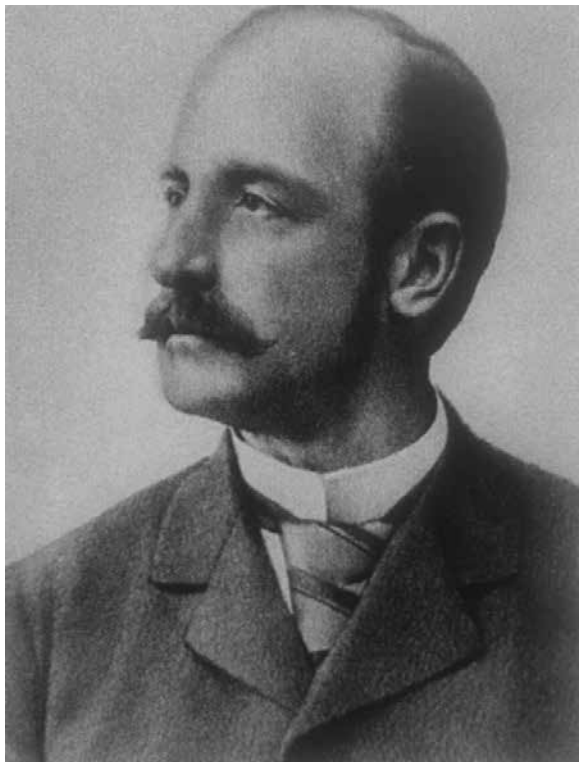
17 251. országos ülés (1898. március 1.) KN, XIII:266.

18 558. országos ülés (1900. március 24.) KN, XXVIII:189–191.

■ Vargics Imre (1834–1904) ügyvéd, politikus, 1899 májusától a Szabadelvű Párt egyik alelnöke (MNM, TF 188/1934 fk)

megállapítva, mint a temesieknél, csakhamar sokallni kezdték a kataszteri tiszta jövedelem alapján történő kivetéseket és a minisztériumhoz fordultak könnyítésért. A minisztériumi válasz alapján, ha egyszer többséggel megszavazták a kataszteralapú kivetést, akkor maradjon is így. Mindazonáltal a minisztériumban is elismerték, hogy a bégaiaknál valóban magasabb az összeg, ezért elrendelték, hogy esetükben csak a kataszteri jövedelem 80 százalékát vegyék számításba. A felszólaló képviselő ezt igazságtalanságnak tartotta, és azzal érvelt, hogy a bégaiaknál logikusan azért magasabb a kataszteri tiszta jövedelem, mert ott jobb a föld, ezért nem helyes nekik kedvezményt adni.¹⁹ Babics József (Torontál vármegye, Zombolya)

■ Babics József (1848–1925) ügyvéd, numizmatikus, gróf Csekonics Endre zombolyai uradalmának jogigazgatója, 1896-tól országgyűlési képviselő, a gróf közbenjárására udvari tanácsos (www.wikibooks.org)

ellentmondott Vargics érveinek: „Aki vízszabályozási ügyekben járatos, igazat fog nekem adni abban, hogy a pusztá kataszter alapján való kivetése a társulati járulékoknak a legnagyobb igazságtalanság. Minél több osztályozást lehet különösen vízrajzilag az árterek közt tenni, annál igazságosabb a teherelosztás. Ennek ellenkezőjét óhajtja Vargics Imre képviselő úr, midőn egyforma megadóztatást kíván, akár 20-30 kilométernyire esik a folyótól, akár fennsíkot képez, akár töltés mellett van az illető terület. Éppen annak, hogy pusztán a kataszteri tiszta jövedelem szolgál alapul a társulati járulékok kivetésére, enyhítéséül akart szolgálni ezen kormányrendelet, midőn a Béga vidékén csak 80 százalékát vette a kataszteri tiszta jövedelemnek.”²⁰

A további felszólalások inkább már a földadó csökkentésének irányába próbáltak hatni,

19 Az 1872-ben megalakult Temes-Béga-völgyi Vízszabályozó Társulatra, működésére és pénzügyeire: SZILY PONGRÁC: A Temes és Béga-völgy vízszabályozása és ármentesítése. BOROVSKY SAMU: Magyarország vármegyéi és városai. Magyarország monografiája: a magyar korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája. Temes vármegye. Bp., 1914. 151–160.

20 96. országos ülés (1897. május 11.) KN, VI:49.

amint azt a Rába-szabályozás kapcsán kialakult vita mutatja. E vitára Rakovszky István községekre lebontott kimutatással készült, azt bizonyítandó, hogy a Rába vidékén a földadó a kataszteri jövedelem 100 százalékát kiteszi. Ezért arra kérte a pénzügyminisztert, próbálja elérni, hogy a bank konvertálja a kölcsönt, vagy történjen kamatcsökkentés.²¹ A felvetéssel Radó Kálmán (Vas vármegye, Felsőőr) is egyetértett: *„az államhatalomnak és a törvényhozásnak kötelessége ezeken a bajokon segíteni, annál is inkább, mert a Rába-szabályozás azon szerencsétlen sorsban részesült, hogy a földkataszter keresztülvitele előbb történt meg, mintsem a szabályozás, és éppen száraz évek lévén, a kataszteri tiszta jövedelemnek kiszámításánál mint biztosan jövedelmező földek lettek elkönnyelve. Később jött a szabályozás a nedves esztendőben, akkor látható volt, hogy a biztos termő földeket víz borítja. Nézetem szerint tehát itt van a mód és az út, amelyet a kormányoknak és a törvényhozásnak a Rába-szabályozásnál követni kell: az adóvisszatérítés. [...] határozottan osztom azt a nézetet, hogy a befektetett költségek egy harmadának annuitását az állam jogossági és méltányossági szempontból is magára vállalja.”*²²

Az ártéri fejlesztések befejezésével az így nyert új területek minél pontosabb nyilvántartása is előtérbe került, ami a már meglévő törvények felülvizsgálatához vezetett. A törvényjavaslat az 1886:XXIX, az 1889:XXXVIII. és az 1892:XXIX. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről például előírta, hogy ha az ártér pontosan kimutatható, a társulat kötelekébe bevont ártéri részletek ártérminőségét a

betétek A lapjának 3. rovatában, azt a vonalat pedig, mely az ártért a fennsiktól elválasztja, hullámvonallal a telekkönyvi térképen fel kell tüntetni. Azáltal, hogy az ingatlanok ártérminőségét az ingatlan-nyilvántartási telekkönyvben szabályszerűen felvették, a vízrendező társulatok évi költségjáruléka, valamint felvett kölcsöneik kamatai és törlesztési járuléka csupán az ártérbe eső ingatlant terhelték.²³

A tanítók nyugdíjazása

A tanítók nyugdíjazásának gyakorlatával kapcsolatban az volt a legfőbb kifogás, hogy a jövedelem megállapításánál a föld kataszteri tiszta jövedelem szerinti számítását alkalmazták, és ez képezte a nyugdíj alapját is.²⁴ Marjay Péter (Bihar vármegye, Hosszúpályi) saját községéből hozott példát a visszásságra: *„Például az én községemben 18 hold földdel jutalmazott tanítónak földje utáni jövedelme 51 forintban, a másiké 59 forintban van megállapítva, pedig az a föld 180 forintért van hasznobérbe adva, a jövedelme pedig még ennél is nagyobb. Ez tehát világos megkárosítása annak a tanítónak, mert jaj lenne neki, ha csakugyan csak 59 forint és nem 180 forint volna évi jövedelme.”*²⁵ Ugyanezen a véleményen volt képviselőtársa, Mócsy Antal is: *„ezer és ezer esetben a tanító több-kevesebb földet is bír fizetéképpen, némelyik tanítónál a földnek jövedelme többre megy, mint a készpénzbeli vagy egyéb járulék. Azt tudjuk, hogy általában az ügynevezett kataszteri tiszta jövedelem sokkal csekélyebbre van felvéve, mint amennyit az illető birtok tényleg szokott jöve-*

21 254. országos ülés (1898. március 4.) KN, XIII:340.

22 255. országos ülés (1898. március 5.) KN, XIII:355.

23 Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. (=KI) I–XXXVIII. Bp., 1897–1901. XXVIII:135–138.

24 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1893. évi 38 072. sz. a. kelt rendelete a tanítók javadalmát képező földilletmények megállapítása tárgyában. *Hivatalos Közlöny* (=HK), 1. (1893) 22:1–2. Ezt később egy olyan rendelet követte, amely szerint az illető megyei hatóságoknak a saját megyéjük területén kellett megállapítani azt a százalékos összeget (ez végül 10-12 százalék lett), amely a kataszteri tiszta jövedelem hozzáadásával a nyugdíjösszeget jelentette. A tanítók nyugdíjazására vonatkozó rendeletek: 1893. évi 29.751. számú rendelet a nyugdíjba beszámítható tisztán tanítói javadalmak kiderítése körül követendő eljárás tárgyában. HK, 1. (1893) 14:8–12., és A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1894. évi 55.360. sz. a. kelt rendelete a nyilvános tanintézetek igazgatók, tanárok, tanítók, igazgatónők és tanítónők nyugdíjazásáról és hozzátartozandóik ellátásáról szóló 1894: XXVII. t.c. végrehajtása érdekében szükséges adatok felterjesztése tárgyában. HK, 2. (1894) 24: 277–280.

25 63. országos ülés (1897. március 5.) KN, IV:333.

■ Marjay Péter (1854–1920) református lelkész, politikus (Országos Széchényi Könyvtár, Digitális Képtár)

delmezni. Méltánytalanság történik tehát azzal a tanítóval, akinek fizetését összeszámítván, a földnek csak a kataszteri tiszta értékét veszik. [...] mert ő nem húzhat annyi nyugdíjat, amennyi tényleg az ő fizetése volt, és amennyire a törvény értelmében jogosultsága van.”²⁶

A földbirtok bevételeinek kiszámítását igyekeztek a haszonbér-jövedelem bevonásával finomítani, ahogyan azt a Vallás- és Közköztudásügyi Minisztérium 1897-ben hozott utasítása is kimondta: „A tanítói javadalmazásul szolgáló földek utáni hasznok megállapításánál általában a kataszteri tiszta jövedelem veendő alapul, magasabb jövedelem csak bizonyításra elfogadható adatok (p[é]ldának) o[káért] haszonbéri szerződés) alapján állapítható meg.”²⁷ Az 1898:XIV. törvénycikkben a lelkészi hivatal tulajdonában lévő földek jövedelmének becslésekor a haszonbért ugyancsak előnyben részesítették a kataszteri tiszta jövedelemmel szemben, ugyanis „sok helyen háromszor, négyszer annyi haszonbért fizetnek, mint a kataszteri tiszta jövedelem.”²⁸ Marjay Péter véleménye

■ Mócsy Antal (1842–1900) pedagógus, politikus, a Kalocsai Néplap és a Tanodai Lapok szerkesztője (Viski Károly Múzeum, Kalocsa, 2004-1-233)

szerint ez a módszer sem volt célravezető a tanítók esetében: „ha a tanító benyújt egy évre szóló szerződést, a minisztériumban visszavetik azzal, hogy nem lehet elfogadni; legalább öt-hat évre szóló szerződést mutassanak be. Amde kisebb községben nincs oly ember, aki öt-hat évre kössön ilyen kis bérletre szerződést. Arra is kérem a t[isz]telt miniszter urat, hogy amennyiben az eljáróság által hitelesített szerződést mutatnak be, ha egy évre szól is, méltóztassék a való állapothoz híven úgy intézkedni, hogy az a nyugdíj alapjául elfogadtassék.”²⁹

Erdélyi ügyek

1894. május 1-jén kezdte meg a működését kilenc fővel a Kolozsvári Kataszteri Igazgatósá-

26 66. országos ülés (1897. március 9.) KN, IV:402.

27 Utasítás valamennyi közigazgatási bírósághoz. HK, 5. (1897) Rendkívüli szám:22.

28 1898. évi XIV. törvénycikk indokolása a lelkészi jövedelem kiegészítéséről. Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

29 664. országos ülés (1901. február 21.) KN, XXXIII:314.

gon belül a Műszaki Osztály, amelynek feladatai közé a folyamatban levő birtokrendezések műszaki ellenőrzése, vizsgálata és hitelesítése tartozott.³⁰ Az erdélyi birtokrendezések ügye azonban továbbra is lassan haladt, aminek indokát Székely György (Háromszék vármegye, Ilyefalva) abban látta, hogy a kataszternél nincs elég ember, aki a hitelesítéseket végezhetné.³¹ Miközben Székely a létszámot kevesellte, a kataszteri helyszínelési felügyelőségek és a Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság esetében a személyi járandóságoknál így is rendszeresen túlköltekezés történt: ennek oka 1898-ban és 1899-ben az volt, hogy az 1893:IV. tc. alapján az itt dolgozó tisztviselők közül többet kellett magasabb fizetési fokozatba előléptetni, illetve foglalkoztatni, mint amennyivel az állami költségvetés összeállításakor számoltak.³²

Összegzésül megállapítható, hogy a kataszter ügye az 1896–1901. évi országgyűlési ciklusban leghangsúlyosabban a földadóreform iránti igények megfogalmazásánál jelentkezett. A képviselők egységes fellépése miatt a kormány az adóreformot fontolóra vette, vizsgálatot kezdeményezett az ügyben és végül megígérte a reformjavaslat kidolgozását. A felmérési munkálatok eredményei számos más területen is érzékeltették a hatásukat, például a kataszteri tiszta jövedelem alapján számították az árvízvédelemre felvehető kölcsönt és járulékot vagy a tanítók nyugdíját. Általánosságban elmondható, hogy a megállapított kataszteri tiszta jövedelmet a képviselők túl magasnak találták akkor, amikor adóalapként, és túl alacsonynak akkor, amikor nyugdíjalapként kívánta használni a kormány.

■ Hosszúpályi nagyközség belterületének felvételi előrajza, 1886 (MNL OL, S 79 - No. 250/84.)

30 BALATON PETRA: A Kolozsvári Kataszteri Igazgatóság. *Catastrum*, 3. (2016) 2:32. A birtokrendezésekkel járó problémákról – így például az újraarányosítás következtében kialakuló székely erdőüzelmekről – bővebben l. BALATON PETRA: A székelyföldi birtokrendezések. *Catastrum*, 3. (2016) 1:8–9.

31 550. országos ülés (1900. március 14.) KN, XXVII:246.

32 KI, (1899) XXI:314., XXXI:5. A magasabb rangosztályba sorolást kérvényező kataszteri tisztviselői beadványt részletesen feldolgozta REISZ T. CSABA: A felmérési tisztviselők kérelme magasabb rangosztályba sorolásukról (1892). *Catastrum*, 3. (2016) 2:35–46. Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról, és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről intézkedő 1893:IV. törvénycikk teljes szövege: Ezer év törvényei (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>).

REISZ T. CSABA

A vármegyék átnézeti vázlata, 1910–1912

A térképkészítés évszázados múltra visszatekintő bevett gyakorlata, hogy abban az esetben, amikor több lapon (szelvényen) ábrázoltak egy területet, készítettek egy kisebb méretarányú, egylapos, az egészet csak főbb adataiban bemutató, úgynevezett átnézeti térképet. Így tett például okáért Lipszky János, aki a kilenc lapos Magyarország-térképéhez (*Mappa generalis Regni Hungariae...*, 1804–1808, 1:480 000) később készített és kiadott egy egylapos térképet is (*Tabula generalis Regni Hungariae...*, 1810, 1:1 440 000).¹ Az 1996. évi – 2013 óta nem hatályos – földmérési törvény szerint az átnézeti térkép az „állami földmérési alaptérképekről az eredeti térkép méretarányánál kisebb méretarányban készített térkép, amely bizonyos tartalmi elemek elhagyásával, nagyobb területek jó áttekinthetőségét szolgálja”.²

Croquis, átnézeti térkép a felmérésben

A magyarországi kataszteri felmérés munkálatait szabályozó felmérési utasítások többféle térképvázlat elkészítését írták elő, amelyek a méretarányuk és a tartalmuk alapján átnézeti térkép(vázlat)ok voltak, bár nem feltétlenül így nevezték ezeket. A különféle egylapos, tartalmukban a fontosabb adatokra szűkített, átnézeti térképeket szükséges számba venni ahhoz, hogy a 20. század elején készült vármegyei átnézeti vázlatok forrásait és lehetséges készítőit megtaláljuk.

Ilyen átnézeti térképek voltak például az adóközségekről készített úgynevezett krokik (croquis), összeállításukról 1850-ben és 1876-ban rendelkeztek.³ Nemcsak az adóközségekről, hanem nagyobb területekről is kellett átnézeti térképeket készíteni. A dűlönkénti – ideiglenes – felmérés munkálataiból is készültek ilyen levezetett művek, így például az adókerületek 1:432 000 léptékű átnézeti térképei, illetve a Temesi Bánság és Erdély tartomány-térképei, ahol az adóközségek krokijai alapján készültek az átnézeti térképek.⁴

Az 1856. évi felmérési utasítás szerint az aligazgató kötelessége volt, hogy minden év november végéig az Országos Pénzügyigazgatásnak többek között három kataszteri térképvázlatot (croquis-t) nyújtson be. Az egyik az előző nyáron végzett grafikus háromszögeles eredményeit mutatta be, és fel kellett tüntetni rajta a háromszögelők elvégzett munkáját, a körzet vagy megye, adóközrtek, községek, helységek fekvését, az erdőket, a nagyobb folyókat és az utakat. A másik az előző nyáron végzett határleírásokat (határleírók munkája, enklávék és bekebelezett községek feltüntetésével), a harmadik pedig a részletes felmérési munkákat ábrázolta (a felügyelőségek határainak feltüntetésével). A térképet az utasításban közreadott D nyomtatvány mintája szerint kellett elkészíteni, 1 hüvelyk = 2000 öl méretarányban (1:144 000).⁵ Ilyen térképeket őrznek az osztrák állami levéltárban, amelyeket

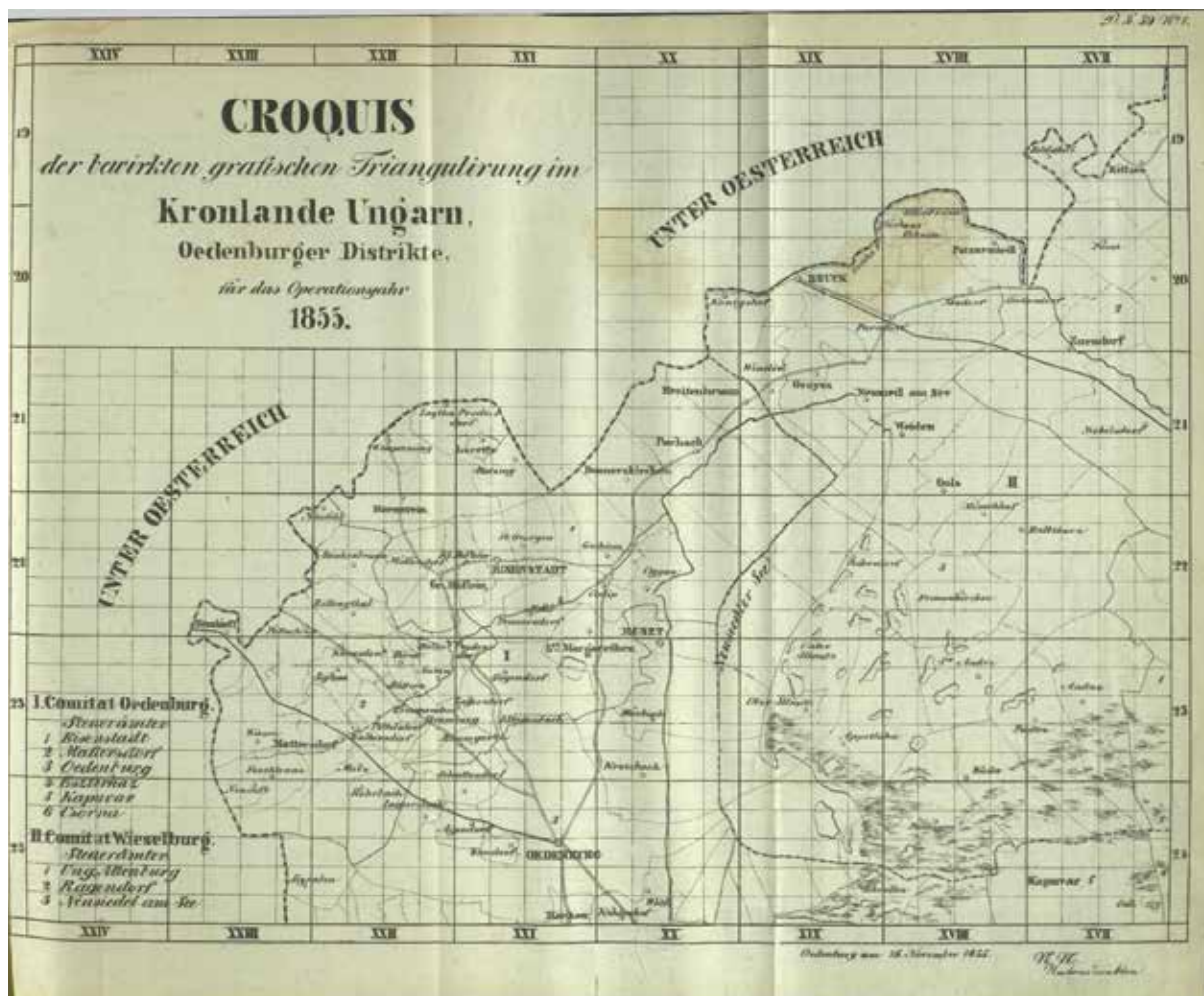
1 REISZ T. CSABA: *Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében*. Bp., 2002.

2 1996. évi LXXVI. törvény a földmérési és térképészeti tevékenységről 3. §. 3. pont. Átnézeti térkép.

3 E vázlatokhoz I.: TÖRÖK ENIKŐ: Krokik, avagy kataszteri térképvázlatok. *Catastrum*, 1. (2014) 1:26–29. TÖRÖK ENIKŐ: Felvételi előrajz, kataszteri térkép és birtokvázlat. *Catastrum*, 1. (2014) 2:14–21. *Utasítás a mérnöki munkálatok kivitелére az 1850-ik évi martius hó 4-kén kelt legmagasb patens által rendelt földadóprovisoriumhoz*. [S. I.], 1850. (<http://www.catastrum.hu/dokumentumok/mernoki.pdf>), 34–36., 76–77., 101–110. §§.

4 TÖRÖK ENIKŐ: Az adókerületek térképei (1855–1856, 1858). *Catastrum*, 3. (2016) 2:11–20. TÖRÖK ENIKŐ: A Temesi Bánság és Erdély tartománytérképei a dűlönkénti felmérés alapján. *Catastrum*, 3. (2016) 3:31–40.

5 *Instruction zur Ausführung der zum Behufe des allgemeinen Katasters in Folge der Allerhöchsten Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Landes-Vermessung*. Wien, 1856. (= *Instruction*, 1856). 59. §, Formular D. Az utasítás magyar fordítása – amely Tuza Csilla munkája – elérhető a *Catastrum* honlapján.

■ Az 1856. évi felmérési utasítás D nyomtatvány mintája, amely a Magyar Királyság soproni kerületének 1855-ben elvégzett grafikus háromszögelését tünteti fel

méretarányuk és adattartalmuk alapján a későbbi vármegyei átnézeti vázlatok egyik előzményének (forrásának) tekinthetjük.⁶

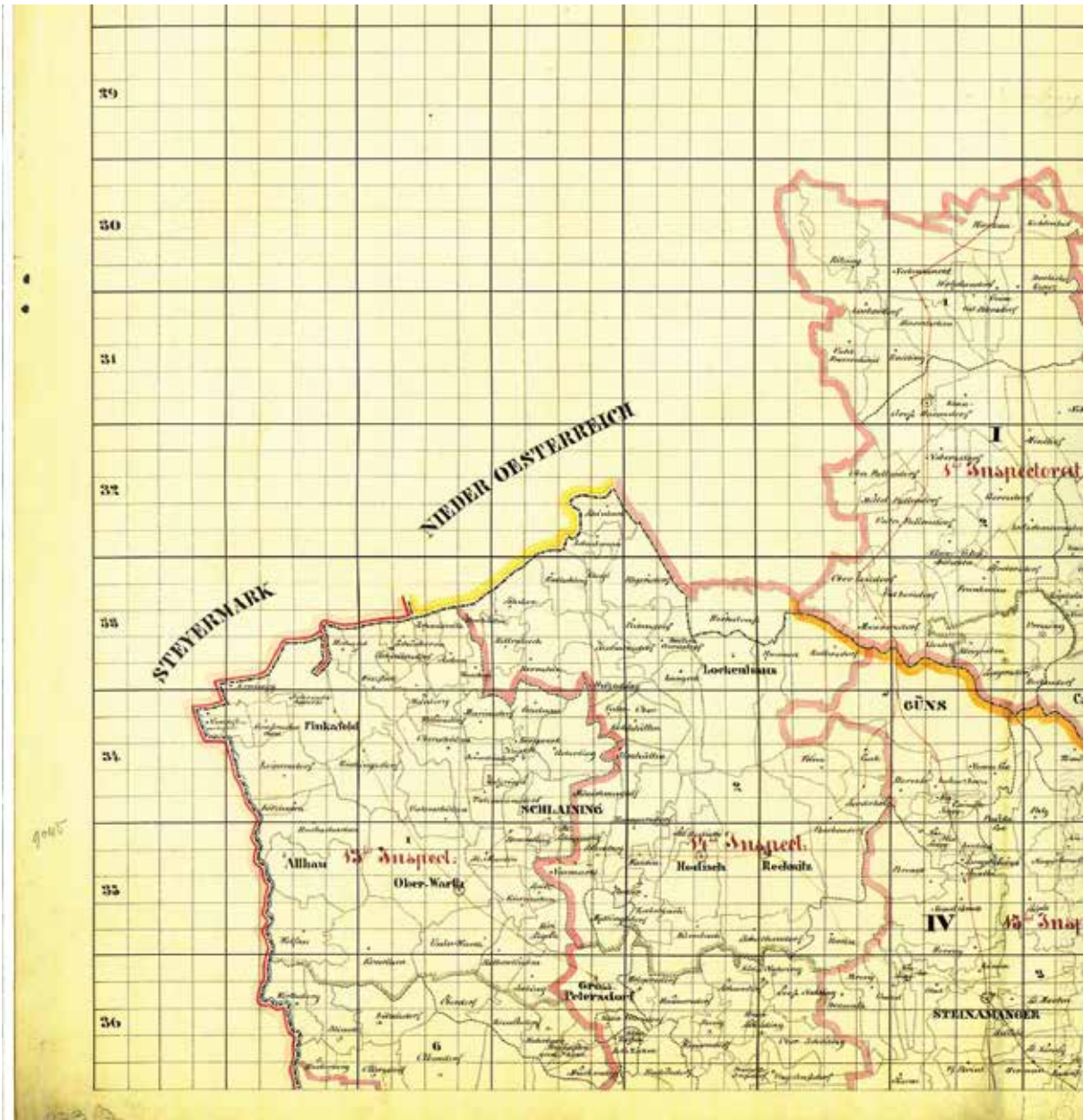
Az 1865. évi felmérési utasítás ugyancsak többféle vázlat elkészítéséről rendelkezett, ezek sorába tartozott az a croquis, amelyet az aligazgatóság az utasítás LXIX. mintája szerint a járásokról és a megyékről készített az állandósított háromszögelési pontokról, 1:144 000 léptékben.⁷

Az 1865. évi utasítás rendelkezett az úgyneve-

zett mérődlapok készítését (352. §), bár már korábban, 1856-tól összeállítottak ilyen térképet. A mérődlapok méretaránya 1 hüvelyk = 500 öl, vagyis 1:36 000 volt, és az azoknak szánt közigazgatási-adminisztratív szerep miatt a község-, járás- és megyehatárokat igen pontosan ábrázolták. A mérődlapokhoz kisebb léptékű, egylapos áttekinthető térképvázlat készítését is előírták (355. §). A mérődlapok és az azokhoz kapcsolódó átnézeti vázlat készítését az 1869. évi és az 1904. évi utasítás is fenntar-

6 E térképekre Török Enikő hívta fel a figyelmemet, előzékenységet ezúton is köszönöm. Egy korai térkép: Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv (= ÖStA KA), Karten- und Plansammlung, K VII k Landesbeschreibungen, Österreich-Ungarn, Ungarn, Siebenbürgen, 263-110 E Croquis der zu bewirkenden Detailvermessung im Kronlande Ungarn, Ödenburger Distrikt (Komitat Ödenburg, Wieselburg, Raab, Eisenburg, Veszprim, Zala und Somogy), 1857. A térképlep 1997-ben került az Osztrák Állami Mérésügyi Hivatalból (Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen) a levéltárba.

7 *Instruction zur Ausführung der in Folge der Allerhöchste Patente vom 23. December 1817 und vom 20. October 1849 angeordneten Katastral-Vermessung*. Wien, 1865. (= *Instruction*, 1865) 275. §, LXIX. Az utasítás magyar fordítása – amely Tuza Csilla munkája – elérhető a *Catastrum* honlapján.

■ Croquis der zu bewirkenden Detailvermessung im Kronlande Ungarn, 1857, részlet (ÖStA KA, K VII k 263-110 E)

totta.⁸ A mérföldlapok adattartalmának értéke miatt tervezték, hogy azokat sokszorosított formában is megjelenessék, de erre végül nem került sor. A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) és a Néprajzi Múzeum őriz példányokat a mérföldlapokból, de az

egész ország területéről nem maradtak fenn ilyen térképek.⁹

A földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvénycikk végrehajtásának érdekében a pénzügyminiszter 1876-ban rendeletben szabályozta a területmérések helyességét el-

8 Utasítás a katasteri felmérés végrehajtására. Buda, 1869 (= Utasítás, 1869). 260. §, Utasítás az országos katasteri felmérés végrehajtására. Bp., 1910 (= Utasítás, 1904). 311–312. §§. A felmérési utasításokra l. REISZ T. CSABA: A katasteri felmérési utasítások. *Catastrum*, 2. (2015) 1:3–10.

9 A térképtípus részletes bemutatása: TÖRÖK ENIKŐ: Mérföldlapok, avagy földművelési térképek. *Catastrum*, 1. (2014) 4:22–28.

■ A részletes felmérés során az adott művelési évben az I–IV. rendű háromszögelési pontok állandósításáról készített összeállítás (1865. évi felmérési utasítás, LXIX. minta a 275. §-hoz)

lenőrző személyek feladatait.¹⁰ Az utasítás az átnézeti térkép összeállításáról is rendelkezett. Eszerint a földadó-kataszteri műszaki munkálatok elvégzése után „a kataszteri igazgatóság egész kerületéről, a megyék, becslőjárások és községek határainak kitüntetésével, 1" = 2000" (1:144 000) léptékben átnézeti térkép készítendő. E térképen az ország, megye, becslőjárás és községek határvonalai, továbbá a művelési ágak,

utak, folyók, tavak sat. a térképvázlaton alkalmazott színezéssel és jegyekkel jelölendők" (101. §). A térképet a felmérési vezető által kijelölt mérnöknek kellett elkészítenie. Ennek nyomán a következő években – zömében 1880-ban, de egy-egy térkép esetében 1882-ben és 1884-ben – összesen 13, a besztercebányai, a budapesti, a debreceni, az eszéki, a kassai, a kolozsvári, a nagyszebeni, a pécsi, a pozsonyi, a szatmári, a szegedi, a szombathelyi és a temesvári kerület 1:144 000 léptékű átnézeti térképe készült el az előírásoknak megfelelően. A kéziratos térképek az állami nyomda térképtárából kerültek az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) Térképtárába.¹¹ A budapesti, debreceni, eszéki, kassai, kolozsvári, nagyszebeni, pozsonyi, szatmári, temesvári kataszteri kerület nyomtatott térképe a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárában is megtalálható, az egy-egy kétszelvényes színes térkép lapjainak mérete kb. 100 x 75 cm.¹² A budapesti kataszteri kerület átnézeti vázlatának egy példányát az MNL Pest Megyei Levéltárában (PML) őrzik.¹³

A vármegyék átnézeti vázlata

A Pénzügyminisztérium irattárának korabeli drasztikus átselejtezése, majd levéltári anyagának a levéltárosok által az 1970-es években kialakított tárgyi átrendezése szinte lehetetlenné teszi, hogy a hivatali ügyintézés folyamatát elemezve a vármegyei átnézeti vázlatok kiadásának történetét, indító okait és elkészítését részleteiben ismertethessük. Nem segíti a kutatásokat az sem, hogy az állami nyomdának csak 1919-től maradt fenn – mindössze egy csomónyi – töredék iratanyaga.¹⁴ Más források híján a kész termékek adatai nyomán tehetünk

10 A m. kir. pénzügyminiszter f. évi 37143. szám alatti körrendelete az ország összes törvényhatóságaihoz, a földadó kataszteri munkálatoknak az 1875. VII. t.-cz. rendeletei szerinti kiigazítása tárgyában. *Magyarországi Rendeletek Tára*, 10. (1876) 104. 417–474. Ebben: Utasítás a földadó szabályozásáról szóló 1875. évi VII. törvényzikk értelmében a kataszteri munkálatok kiigazítása céljából bejelentett térfogati adatok helyességének ellenőrzése végett alkalmazandó közegek és eljárás tárgyában. 421–474. Ez nem tartalmazza a mintákat, azok elérhetők a rendelet önállóan megjelentetett füzetében (www.catastrum.hu/dokumentumok/NSZL12A003660.pdf), = *Utasítás*, 1876).

11 OSZK Térképtár, TK 1895, TK 1898, TK 1899, TK 2090, TK 1896, TK 1894, TK 1893, TK 1890, TK 1909, TK 1900, TK 1891, TK 1897, TK 1892. A térképek elérhetők online a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).

12 Jelzetük: TD 321–329.

13 LAKOS ÁGNES: *Térképek a Pest Megyei Levéltárban*. Bp., 1999. 26–27., 58.,

14 MNL OL, K 295 Pénzügyminisztérium, Állami nyomda, 1919–1945.

megállapításokat. Megjegyzendő, hogy nem ismerünk olyan térképgyűjteményt, amelyben a teljes sorozat megtalálható volna, ezért csak több intézmény anyagának áttekintésével lehet a kérdést megválaszolni. Megkönnyíti ugyanakkor a vizsgálatot, hogy a térképlapok jelentős része digitalizált formában elérhető a Hungaricana Közgyűjteményi Portálon (www.hungaricana.hu).¹⁵

Az állami nyomdának a kezdetektől feladata volt a kataszteri térképek szelvényeinek sokszorosítása, személyi állományában volt kataszteri mérnök is, így minden bizonnyal ők készítették el a nem csupán kataszteri célokat – de azokat mindenképpen – szolgáló, megyénként összeállított átnézeti térképlapokat.

A „... vármegye átnézeti vázolata” című, 1:144 000 léptékű nyomtatott térképlapokat 1910–1912 között sokszorosították, erről tanúskodnak a kereten kívül, a jobb alsó sarokban olvasható munkaszámok (Budapest. M. kir. állami nyomda szám/év.).

Az első térképlap Nyitra vármegyéről készült, a munkaszám alapján (4392/1910.) 1910 végén. 1911-ben két részletben nyomtattak térképlapokat. Először az év első felében Borsod, Fejér, Gömör és Kishont, Győr, Kolozs, Moson, Somogy, Szabolcs, Tolna, Turóc, (talán Torda-Aranyos) és Vas (1932/1911.), majd az év végén Bars, Hont, Moson ismét, Pozsony, Sopron, Turóc ismét (4353–4358/1911.), összesen tehát 14-15 vármegye átnézeti vázolata jelent meg.

A következő esztendőben vált teljessé a sorozat, a munkaszámok köre alapján legalább 21 alkalommal, 1–8 megye nyomtatását végezték el, gyakorlatilag az egész évben folyamatosan végezve a kiadást (zárójelben az 1912. évi munkaszámok): Hajdú, Szabolcs, Ung, Szatmár, Ugocsa, Bereg (25–30), Bihar, Máramaros (70–71), Vas, Trencsén, Győr, Zala, Baranya (529–533), Zólyom (693), Abaúj-Torna, Gömör és Kishont (702), Veszprém (709), Szepes, Csongrád (724–725), Sáros, Arad, Csánád, Krassó-Szörény, Zemplén, Tolna, Borsod,

Somogy (845–852), Komárom, Esztergom, Bács-Bodrog (1050–1052), Fejér, Békés, Torontál, Torda-Aranyos (1071–1074), Jász-Nagykun-Szolnok (1105), Temes, Csík, Alsó-Fehér, Szolnok-Doboka, Nógrád, Háromszék (1295–1297, 1299–1301), Heves, Fiume város és kerülete (1350–1351), Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szilágy, Udvarhely, Kolozs (1667–1669), Kis-Küküllő (1928), Árva, Belovár-Kőrös, Liptó (1980–1982), Szeben, Nagy-Küküllő, Hunyad, Brassó, Fogaras, Beszterce-Naszód (2019–2024), Maros-Torda (2126), Verőce, Szerém, Lika-Krbava (3108–3110), Pozsega, Modrus-Fiume, Varasd (3298–3300), Zágráb (3899).

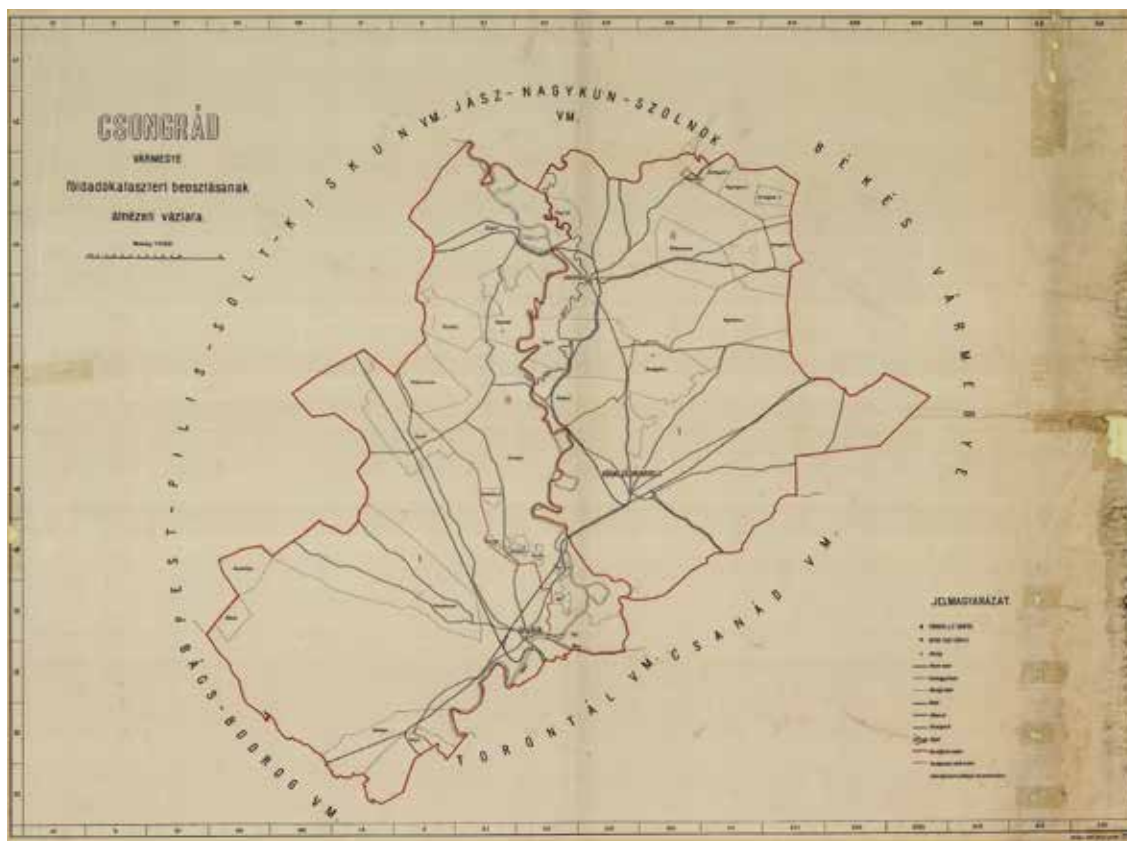
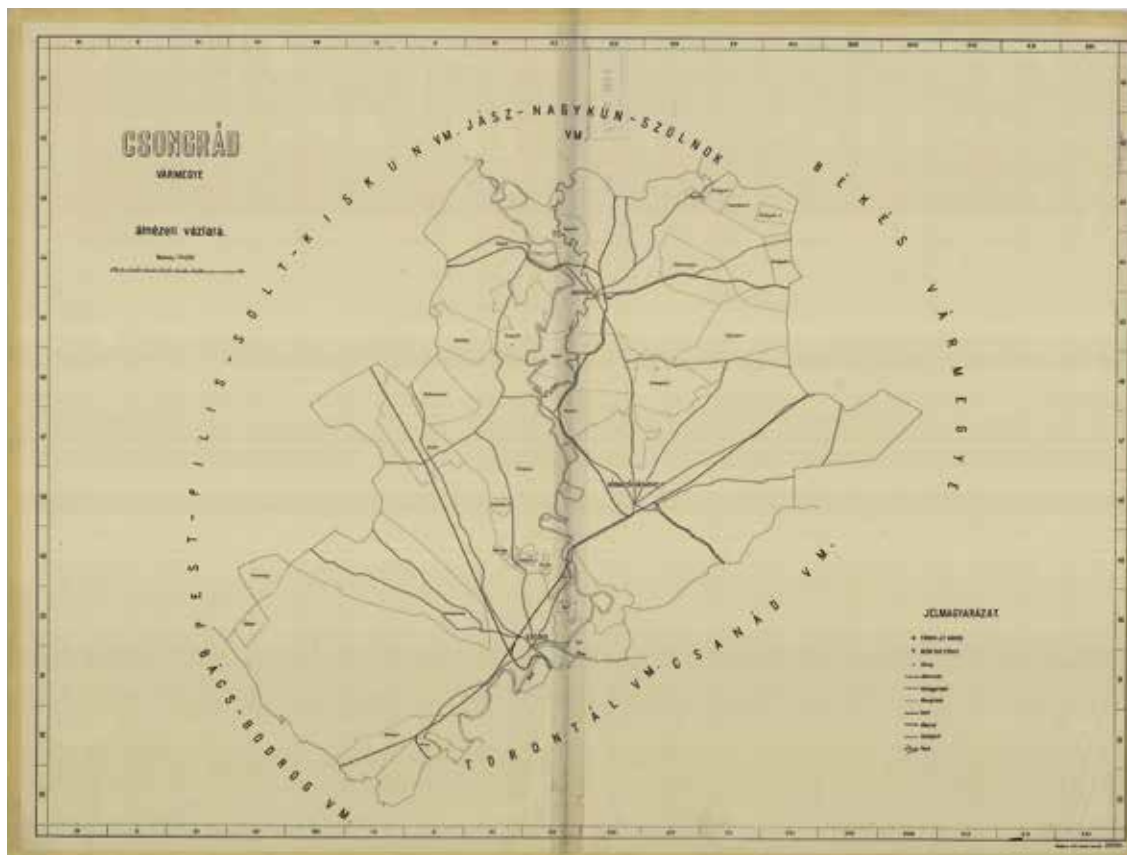
Egyes vármegyéről kétszer is készült térképlap: az 1911. évi első sorozat (1932/1911.) lapjai közül mindegyiket ismét kiadták, 1911-ben Moson és Turóc, 1912-ben Borsod, Fejér, Gömör és Kishont, Győr, Kolozs, Somogy, Szabolcs, Tolna, Vas vármegyéről készült új térképlap. Torda-Aranyos vármegyéről 1911-ből és 1912-ből is ismert egy-egy térkép, de az első kereténél (egyetlen ismert példánya: OSZK Térképtár, TM 18 009) nem olvasható a munkaszám, így csak valószínűsíthető, hogy szintén az 1932/1911. munkaszám alatt készült, és ezért jelent meg újra.

A térképlapok keretén nem földrajzi fokbeosztás, hanem a kataszteri felmérésben 1856 óta következetesen alkalmazott négyzetmértő-föld-beosztás szerepel. A Budán, a Gellérthegyen áthaladó délkörrel (meridián) párhuzamos sávokat („*oszlop*”) mérföldenként keletre és nyugatra haladva római számmal, a vízszintes sávokat („*réteg*”) pedig északról délre haladva arab számokkal számozták – ez a keret jól tanulmányozható az itt bemutatott korai térképmintákon is.¹⁶

Az átnézeti vázlatokon a címet úgy jelenítették meg, hogy a vármegye neve és az „átnézeti vázolata” felirat között nagy teret hagytak (ennek céljáról l. alább). A címnél a méretarányt (1:144 000) és a vonalzót (mérőléc) 1000 méterre és 15 kilométerre is megadták.

15 A kutatás során az OSZK és a KSH Könyvtárának online katalógusát, a Hungaricana Közgyűjteményi Portált, az internetes kereséssel talált térképeket vizsgáltam. A most már a Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft-ben működő Földmérési és Távérzékelési Intézet térképtárában átnézeti vázlatok nem találhatók.

16 *Instruction*, 1856. 121. §; *Instruction*, 1865. 84. §, *Utasítás*, 1869. 6. §, *Utasítás*, 1904. 29. §.

■ Csongrád vármegye átnézeti vázlata és földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlata, 1912 (HM-HIM Hadtörténeti Térképtár, B IX a 1606 és B IX a 1604)

A térképre jelkulcs is került, amelyen külön térképjelet kapott három településtípus (törvényhatósági joggal felruházott város, rendezett tanácsú város, község), három határvonal (állami, vármegyei, községi határ), továbbá három úttípus (vasút, állami út, törvényhatósági út), valamint a folyók. A térképlapok egyszínnyomással (fekete) készültek.

A horvátországi megyék térképlapjain a cím (*Nacrt županije*) és jelkulcs (*Tumačenje znakova*) magyar és horvát nyelvű. Fiume város és kerülete átnézeti vázlata csak magyar nyelvű címmel és – egyszerűsített – jelkulccsal készült.¹⁷

A megyékről általában egylapos, de a nagyobb területű megyékről – Arad, Bács-Bodrog, Bihar, Kolozs, Krassó-Szörény, Máramaros, Nyitra, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Pozsega, Somogy, Szerém, Temes, Torontál, Verőce, Zágráb, Zala, Zemplén –, összesen 17-ről kétlapos átnézeti vázlat készült.

A térképlapok mérete a szelvények körbevágása miatt gyűjteményenként eltérő, a legnagyobb lapméretűek a KSH Könyvtárában őrzött példányok, ezek 102 x 76 cm nagyságúak. Az OSZK térképei zömükben 68,5 x 94,5 cm nagyságúak.

Az OSZK Térképtárában 22 magyarországi, négy horvátországi és a fiumei, a HM-HIM Hadtörténeti Térképtárban 20 magyarországi és egy horvátországi, a KSH Könyvtárában 10 magyarországi (és az 1911. évi), valamint a fiumei és a horvátországi térképlapok hiányoznak a gyűjteményekből. Az MNL Heves Megyei Levéltárában (HML) Nagy-Küküllő, az MNL PML-ban Esztergom, Fejér és Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye átnézeti vázlatát őrzik a térképek között.¹⁸ Az említett gyűjteményekben – a katalógusuk szerint – nincsen vármegyei átnézeti vázlat Borsod, Fejér, Gömör és Kishont, Győr, Kolozs, Somogy, Szabolcs, Tolna, Torda-Aranyos, Turóc, Vas megyékről 1911-ből, valamint Zemplén vármegyéről.

A földadókataszteri beosztás

A vármegyei átnézeti vázlatokat olyan alaptérképeknek szánták, amelyeket további speciális adatokkal bővíthettek. A többlettartalommal ellátott térképek címeit kiegészíthették az összeállítók, e célból az alaptérkép címét úgy jelenítették meg, hogy a vármegye neve és az „átnézeti vázlata” szöveg közé további szövegrészt lehessen betoldani.

Ilyen kiegészített változat az ugyancsak az állami nyomda által sokszorosított formában kiadott „... vármegye földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlata” című térképsorozat, amely az átnézeti vázlatok munkaszámával azonos, bár sokszorosítva készült. Ezeket a térképeken annyi a többlettartalom, hogy a jelkulcsot kiegészítették, vastag piros vonallal a becslőjárás, vékony, piros, szaggatott vonallal az osztályozási vidék határát jelölték, a becslőjárások székhelyeit piros vonallal aláhúzták.

Ez a kiegészített térképsorozat is elkészült 1912-ben, amint arról Teleszky János pénzügyminiszter az állami nyomda éves teljesítményét értékelve beszámolt.¹⁹ Az átnézeti vázlatok sokszorosítása után – esetleg helyett? – azonnal elkészítették a földadókataszteri beosztást megjelenítő lapokat is, ezt igazolja, hogy 1912 tavaszán Toldi Lajos budapesti kereskedésében már 23 vármegye – az 1911. évi és az 1912-ben 533. munkaszámig elkészült – térképlapjait hirdették 1, a kétlapos térképekénél 2 koronás áron.²⁰

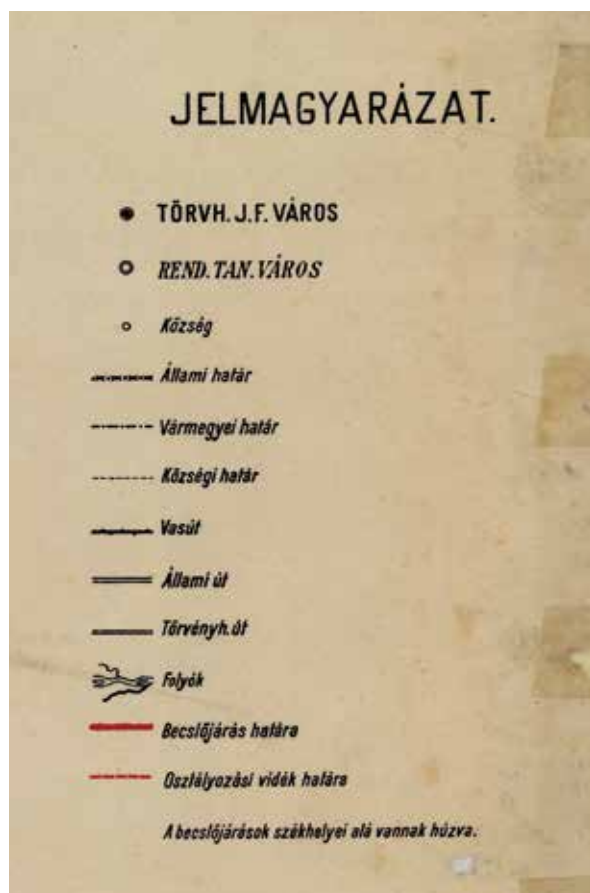
Valamennyi, vagyis a 63 magyarországi, a nyolc horvátországi és a fiumei térkép csak az OSZK térképtárában található meg, nem sorozatként, hanem önálló jelzeteken. A HM-HIM Hadtörténeti Térképtár gyűjteményében 45 magyarországi és Zágráb vármegye térképlapja nincsen meg, bár a trianoni határokat jelölő – alább említendő – térképsorozatban 15 hiányzó vármegye fellelhető. A KSH Könyvtá-

17 L. pl. Lika-Krbova megye átnézeti vázlatát (<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/1323>).

18 LAKOS, 1999. B. HUSZÁR ÉVA: *A Heves Megyei Levéltár térképeinek katalógusa*. Eger, 2001. 63–66.

19 A M. kir. Kormány 1912. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1914. A ministeriumok működése, 44.

20 Ujonnan megjelent könyvek. *Corvina*, 35. (1912) 13:92. (máj. 10.). Magyar Könyvészet, Uo. 16:melléklet (május).

■ Jelkulcsok Csongrád vármegye átnézeti vázlata és földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlata lapjain, 1912 (HM-HIM Térképtár, B IX a 1606 és B IX a 1606)

rában 29 magyarországi, valamennyi horvátországi és a fiumei térkép hiányzik. Az MNL HML-ben Alsó-Fehér, Bars, Nagy-Küküllő és Turóc vármegye térképét őrzik.

A HM-HIM Hadtörténeti Térképtárban a nyilvántartásban adott – tehát nem ráírt – cím szerint *Magyarország vármegyéi földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlata* (A trianoni határ jelöléssel) térképsorozata valójában a vármegyék földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlatait tartalmazza (B IX a 1006), összesen 33 vármegye 39 lapját, azokról a vármegyékről, amelyek a trianoni békekötést követően legalább részben Magyarország területéhez tartoztak. A térképlapokon a trianoni határokat vastag kék vonallal húzták meg, továbbá – a Baranya vármegyei térképlapon megadott jelkulcs szerint – kétféle

piros körrel jelölték az 1 millió korona termelési érték alatti és feletti elcsatolt ipartelepeket.

Hajdú vármegye régészeti lelőhelyei

Az eredeti alaptérkép bővített tartalmú felhasználásának látványos példája Zoltai Lajos (1861–1939) 1923-ban készített régészeti lelőhely-térképe, *Hajdu vármegye és környéke ős- és népvándorlás korának átnézeti vázlata*. A térképen a folyókat kék színnel, a vármegye címbeli elnevezését arannyal színezték. Az 1912. évi (25/1912. munkaszámú) alaptérképet kézzel kiegészítették, külön jelmagyarázat és rövidítésjegyzék került a cím alatti üres térre.²¹

A lelőhely korát színekkel különböztették meg, kőkori (szépia), bronzkori (kármin/vörös/), vaskori (kék), népvándorlás-, hon-

21 A térkép elérhető a Debreceni Egyetem elektronikus Archívumában (<https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/100474>).

■ Baranya vármegye földadókataszteri beosztásának átnézeti vázlata, 1912. A kék vonal a trianoni határt jelöli, jól látható, hogy a községek közigazgatási határától függetlenül állapították meg a határvonalat. Egyedül ezen a szelvényen található meg az elcsatolt ipartelepek jelölését feloldó jelkulcs (HM-HIM Térképtár, B IX a 1006, 6. szelvény)

foglalás- vagy Árpád-kori (sárga) szint alkalmazva. Eltérő jeleket kaptak a telepek, leelőhelyek (szórványos vagy csoportos lelet; égetett temetkezés, urnák; csontvázás sír, temető; lovassír; település: kunyhó vagy putrinyomok, tűzhelyek; halom vagy laponyag; ördög vagy csörszárka nyomai; földvár). Az eredeti jelkulcsot kiegészítették a mocsár, rét és a tó vízrajzi elemekkel.

Betűrövidítéssel a leletet őrző múzeum szerepel (Bihar Megyei Múzeum, Nagyvárad; Debrecen Város Múzeuma, Egri Líceum Múzeuma, Tiszafüredi Múzeum, Hajdúböszörményi Gimnázium, Debreceni Kollégium, Szabolcsi Józsa Múzeum, Lehoczky Tudományos Gyűjteménye Munkácson, magánmúzeum).

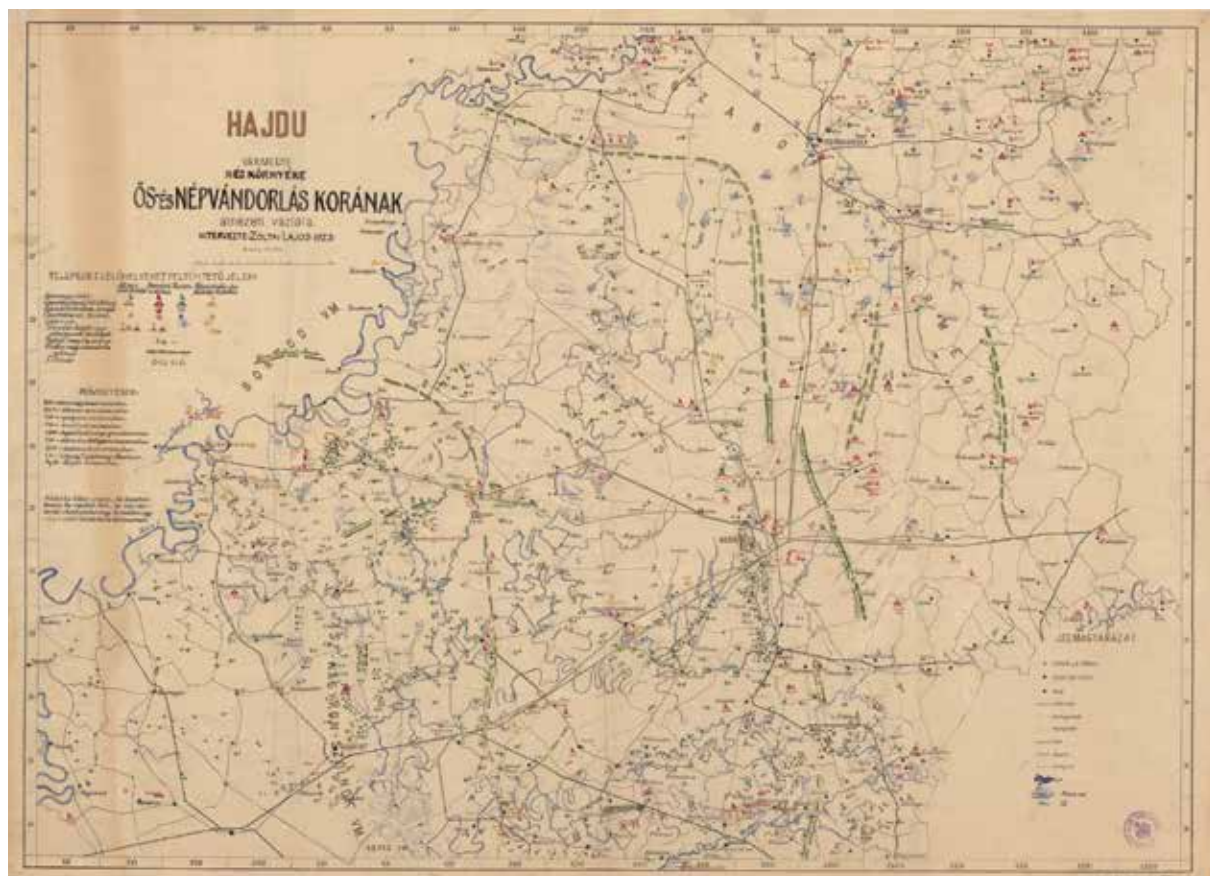
Az állami nyomda térképsokszorosító tevékenysége

A magyarországi kataszteri felmérések beindulásával szinte egyidőben az elkészült térképek sokszorosításáról is gondoskodtak. Ezt a munkát 1867-től a kataszteri felmérés szervezetében segédhivatalként létrehozott telekzeti könyvnyomda végezte, amely hamarosan, 1870-től beolvadt az állami nyomdába, a továbbiakban itt végezték a sokszorosítást.²²

A dualizmus kori kataszteritérkép-sokszorosítás történeti áttekintését Antalffy Andor egyik 1914-ben tartott előadásának összefoglalójából alaposan megismerhetjük. Antalffy ekkor a magyar kataszteri ügyek legmagasabb pozícióját töltötte be, ő volt

22 PÁLYI ZSÓFIA KATA: A Magyar Királyi Telekzeti Könyvnyomda Budán. *Catastrum*, 1. (2014) 1:2–19.

■ Hajdú vármegye átnézeti vázlata, amely alapul szolgált a régészeti lelőhelytérkép elkészítéséhez (Debreceni Egyetem elektronikus Archívuma)

a Pénzügyminisztérium XVIII. (Országos kataszteri felmérés és állami nyomda) osztályának vezetője, felmérési központi felügyelő.²³ Az előadás a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet pozsonyi osztályának 1914. február 14-i ülésén hangzott el, amelyről részletes összefoglalót a Gánóczy Sándor főszerkesztésében megjelenő *Kataszteri Közlöny* adott közre.²⁴

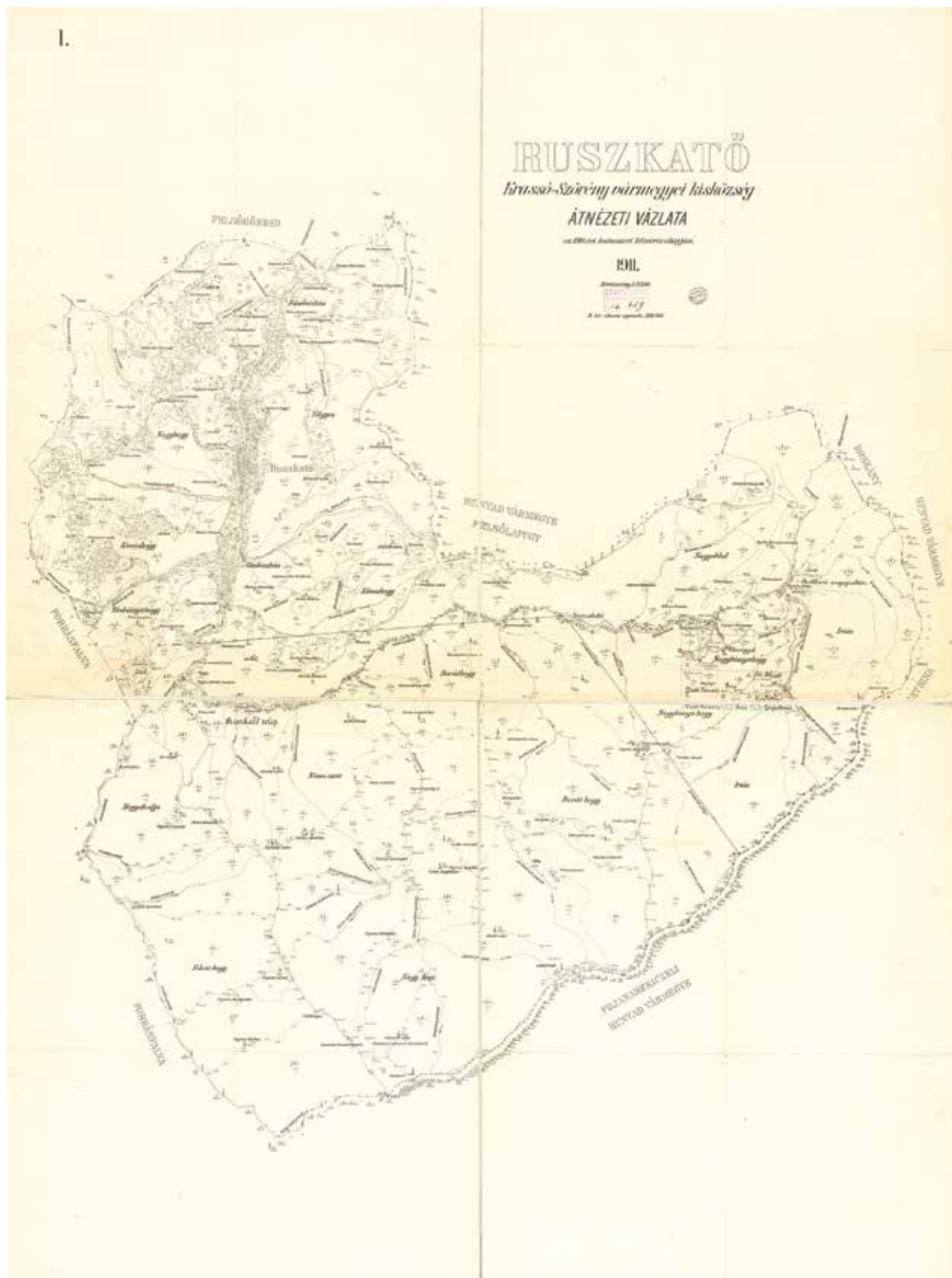
Antalfy az előadásában kifejtette: közigazgatási szempontból mindig fontos volt, hogy a hatóságok és az állampolgárok számára könnyen hozzáférhetőek legyenek a kataszteri térképek, ezt a célt az olcsó sokszorosítással érik el. Kezdetben a sokszorosítás litográfia (kő metszés) útján történt, az előadó részletesen

ismertette az eljárást. Ezzel a nyomdatechnikával – más, jobb eljárás nem lévén – készültek a kataszteri térképek 1903-ig. Hátránya volt a kő drágasága, raktározhatatlansága, valamint a rajzoknak a készítési eljárásból fakadó pontatlansága. Az eljárás egyik változata volt az autográfia, amikor nem vészték ki a vonalakat (mélynyomás), hanem a vonalakat vegytussal kihúzták és az került át a prés alatt a papírra (síknymás).

Az új és technikailag megfelelő eljárást az állami nyomda vezetője, Dréhr János egy németországi tanulmányúton ismerte meg, Frankfurt am Mainban, Klimsch sokszorosító intézetében. Az igazgató a Pénzügyminisztérium figyelmébe ajánlotta a térképsokszorosításra

23 Antalfy személyével a *Catastrum* több cikkben foglalkozott már: REISZ T. CSABA: Javaslat a kataszteri felmérési törvényre. 2. (2015) 4:18–30. (21–23.). SCHMIDT ANIKÓ: Egy kivételes karrier: Antalfy Andor pályafutása. 4. (2017) 3:42–52. SCHMIDT ANIKÓ: Antalfy Andor adományozásai. 4. (2017) 4:21–35. REISZ T. CSABA: Az Állami Földmérési Igazgatóság (1919–1920). 6. (2019) 1:25–35.

24 ANTALFFY ANDOR: A kataszteri térképek sokszorosítása. *Kataszteri Közlöny*, 23. (1914) 3:81–85. (március). A *Kataszteri Közlöny* elérhető az Arcanum Digitális Tudománytárban (adtplus.arcanum.hu).

■ A Krassó-Szörény vármegyei Ruszkató átnézeti vázlata, 1911 (OSZK, TM 462)

alkalmas eljárást, a szaktárca pedig kísérleteket folytatott és az eredmények alapján a javaslatot elfogadta. Ezt a fénymásolási eljárást algráfiának nevezik, ezt is részletesen ismertette az előadó. A sokszorosítandó térképet erős és jól átlátszó másolópapírosra sötétfekete tussal rajzolták át.²⁵

Az eljárás gyorsabb és jelentősen olcsóbb a litográfiánál, a hordozóanyag (alumíniumlemez) számos alkalommal új rajzok előállítására is felhasználható, a száraz nyomtatási eljárásnak köszönhetően e kataszteri térkép pontossága a nyomatokon is megmarad. Hátránya, hogy a kataszteri térképekről nem közvetlenül készülnek másolatok, ennek okait is részletezte az előadó.

Az állami nyomda hosszú kísérletezés után jutott el arra a technikai tudásszintre, hogy a litográfiához képest a fénymásolási eljárással is jó minőséget tudott előállítani. Antalffy az előadásán bemutatta a litográfiai és fénymásolási eljárással az állami nyomdában készült térképeket is, „*mik közül különösen az utóbbi mód segélyével előállított Ruszkató község átnézeti vázlata kelt általános elismerést*”. E térképlapnak a nyomdai munkaszáma 1399/1911. volt, tehát ezt követték majd a vármegyei térképlapok.

Alaptérkép a 21. században

A *Catastrum* a korábbi években folyamatosan beszámolt a 16–17. századi hódoltság korabeli defterek tudományos feltárásának munkálatairól. A projekt az eredmények vizualizációját egy olyan poligontérképen végezte, amelynek alapja az állami nyomda 1914. évi, 1:400 000 méretarányban készült közigazgatási térképének feldolgozásával készült történelmi atlasz volt.²⁶

A tudományos projekt arra inspirálja a *Catastrum* köré csoportosuló szerzőket, hogy hasonló módon – poligontérképen – jelenítsék meg a történelmi Magyarország területére vonatkozó kataszteri térkép- és iratanyag lelőhelyjegyzékét (irattípusok, gyűjtemények, hozzáférés szintjei szerint). Az előkészítő konzultációk során arra jutottak, hogy a poligontérkép alapjául legpraktikusabban a földadókataszteri beosztást adóközség szintjén megjelenítő, az egész ország területéről rendelkezésre álló, e tanulmányban feltárt vármegyeterkép-sorozat szolgálhat majd. E konklúziót azon ismeretanyagra alapozzák, amelyet jelen tanulmány most összefoglalt.

25 Megjegyzendő, hogy ezért és így készültek azok az oleáták, amelyek ma az MNL OL S 76 Kataszteri oleáták gyűjteményében vannak, tehát ezek tették lehetővé az eredeti kataszteri térképek nyomdai sokszorosítását. Ez azt is jelenti, hogy bizonyos tekintetben pótolhatják a hiányzó eredeti térképeket.

26 A *történelmi Magyarország atlasza és adattára, 1914*. Szerk.: ZENTAI LÁSZLÓ. Pécs, 2001.

SUBA JÁNOS

Az Állami Földmérés mérnökeinek szerepe a trianoni határok felülvizsgálatában

A magyar–jugoszláv határszakasz felülvizsgálata 1931–1932-ben

A határjelek felülvizsgálatának okai

Magyar–jugoszláv viszonylatban a két állam között folytatott kereskedelmi tárgyalások komplexumába foglalt, 1926 júliusában kötött belgrádi egyezmény a határmegállapítással összefüggő jogi kérdések közül kétoldalú egyezményben szabályozta a határvonal megjelölésére szolgáló határkövek, oszlopok és egyéb jelek védelmét és karbantartását, valamint a határmenti közlekedés egyes kérdéseit. Ezáltal a legfontosabb probléma, a határjelek védelme, helyreállítása rendeződött, ugyanis a határszakasz állandósított határjeleivel sok gond volt a vízfolyások mentén, mert a határköveket a víz elmosta vagy egyéb módon rongálta meg. Baranya vármegye alispánja kijelentette, „mindenesetre kívánatosnak tartanám, hogy a Dráva menti országhatár más megfelelő módon jelöltessék meg, hogy az áradás és elsodrás veszélyének állandóan kitéve lévő, az árterületeken elhelyezett határkövek megfelelő fix pontokat képezzenek”.¹

A kérdés rendezésére a jogi alapot így a „Szerb-Horvát-Szlovén királysággal egyes közlekedési kérdések rendezése, valamint a határjelzések fenntartásának szabályozása tárgyában, Belgrádban 1926. évi július 24. kötött egyezmény” adta meg. Ennek elsősorban a vízi határra vonatkozó részei érdemelnek figyelmet, mert a déli határszakasz 630,622 km-es hosszából 346 km az. Ennek ellenére Magyarország és Jugoszlávia között nem jött létre vízügyi egyezmény. Az általános megállapodás megkötését célzó tárgyalások már 1924-ben

megkezdődtek, de a kidolgozott tervezetet a jugoszláv kormány nem hagyta jóvá. Valószínűsíthető az is, hogy a szerződéskötés megvalósulása összefüggött a magyar külpolitika 1927-ben bekövetkezett irányváltásával.² Az 1932-ben folytatódó tárgyalások eredményeként is létrejött egy tervezet, de annak elfogadását az gátolta, hogy magyar részről olyan zárójegyzőkönyvet óhajtottak az egyezményhez csatolni, amely kimondja, hogy annak rendelkezései a Ferenc-csatorna ügyeire nem vonatkoznak.³

A jugoszláv–magyar „határmegújító bizottság” működése 1931–1932-ben

Az egyezménynek két fontos rendelkezését kell kiemelni, amelyek a határkövek felülvizsgálatánál – a kérdések jogi rendezése és a műszaki helyreállítási munkálatok elvégzése szempontjából – előforduló különös helyzetet szabályozták. Az egyik szerint a szerződő felek arra kötelezik magukat, hogy a változatlanul megállapított határvonalat megfelelő jelzésekkel látják el mindenütt, ahol egy folyó mederváltoztatása ezt megköveteli, továbbá arra, hogy 10 évenként felülvizsgálják a határvonalat mindenütt, ahol ez hajózható folyó sodorvonalával esik össze (1. cikk 3. bek.). A másik szerint olyan megrongált határköveket, amelyek a Mura, Dráva vagy más határfolyó mentén állnak, vagy általában mindazon határköveket, amelyek egészen a felek egyikének területén állnak és ennél fogva a határt nem jelzik közvetlenül, az az állam tartozik

1 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K szekció Polgári kori kormányhatósági levéltárak (= K) K 478 Miniszterelnökségi levéltár, Határmegállapító Központi Iroda, Általános iratok D. 3227. sz. alispáni jelentés.

2 Erről részletesebben: ÁDÁM MAGDA: *Magyarország és a kisantant a harmincas években* Bp., 1968. 37–41.

3 KUN LÁSZLÓ: Vízügyeink nemzetközi szempontból nézve. *Vízügyi Közlemények*, 19. (1937) 3–4:345–366.

helyrehozni, amelynek területén e határvonalak állnak (2. cikk C pont).

A megrongált határvonalak pótlásával kapcsolatos műszaki munkákat illetően az egyezmény úgy rendelkezik, hogy az A (99,618 km), a C (86,595 km) és az E szakaszokon (133,114 km) jugoszláv, a B (178,007 km), a D (89,595 km) és az F szakaszon (43,858 km) magyar mérnökökre bízta a munkák végrehajtását (5. cikk).⁴ Ez összhangban áll a határkitűzés folyamán történt felosztással. Az egyezmény mind a határvonalak és a határjelek fenntartását, mind a megrongált határvonalak helyrehozatalát illetően a fele-fele részben közös költségviselést fogadta el alapelveként. Ez azonban csak az anyagkiadásokra és a munkadíjakra volt érvényes. A közigazgatási költségeket az egyezmény a két érdekelt állam belügyének tekintette. További kivételek is voltak: ha megállapították, hogy a határvonal rongálását magyar vagy jugoszláv állampolgár követte el, az illető állam, illetve maga a károkozó viselte a helyreállítási költségeket. Ha harmadik állam polgára okozta a kárt, őt terhelik a költségek, ha azok behajtása nemzetközi jogi szempontból lehetséges (2. cikk), a megrongált határvonalakat a két érdekelt állam közös költségen beszerezett határvonalakkal pótolja (4. cikk).⁵

A határőrizeti és a határmenti közigazgatási szervek évek óta beadványokkal árasztották el a Belügy- (BM) és a Külügyminisztérium (KüM) vezetését. Egy 1928. évi (szerb jegyzék alapján) készült kimutatás már 510 eltűnt, 26 kidőlt és 105 megrongálódott határvonalról tett említést.⁶ Ez a szám természetesen az idők folyamán egyre emelkedett.

Egyrészt a magyar–jugoszláv határvonal hosszúságára, másrészt a – részben kocsival nehezen, sőt alig megközelíthető – terepviszonyok következtében a bejárás és az elvégzendő munkák nehézségére való tekintettel a magyar vezetés szükségesnek látta, hogy a két kormány részéről egy bizottság üljön össze, hogy a határbejárás és a „foganatosítandó munkák legegyszerűbb, leggyorsabb és leg gazdaságosabb végrehajthatóságának módjait megtárgyalja”. Ezt különösen költségkímélés szempontjából tartották fontosnak.⁷

A belügyminiszter 1930. szeptember 15-i átirata szerint a bizottság tagjai a Belügy-, a Külügy- és a Pénzügyminisztérium (PM, Állami Földmérés) küldöttei lennének. A tárca részéről Jeszenszky Andor belügyminiszteri osztálytanácsost egyúttal elnöknek is javasolták. A munkákat már 1931 tavaszán megkezdték volna.⁸

A diplomáciai tárgyalások eredményeképpen 1931. február 14-én a két kormány küldöttei meghatározták a határbejárás munkák idejét, módját, a megsérült határjelek kicserélésének módját, a költségeket és a munkákkal összefüggő kérdéseket.

A magyar és a jugoszláv kormány által a közös határvonal megjelölésére szolgáló eltűnt, elpusztított vagy megsérült határvonalak és jelek helyrehozatalára kiküldött bizottság magyar delegációjának tagjai Jeszenszky Andor miniszteri tanácsos (BM), Duchon Béla kir. segédmérnök a (PM) és Zsilinszky Antal min. segédfogalmazó (KüM) voltak. A jugoszláv kormány részéről a bizottsági tagok Petrović

4 A szakaszok együttes hossza adta ki a határvonal 630,622 km-es hosszúságát, ± 296 m különbséggel. Az Állami Térképészet szerkesztő osztálya 1931-ben a határmegállapítás felmérési anyaga alapján kb. ± 1 km pontossággal megállapította Magyarország határhosszát, amely összesen 2266 km 297 m ± 1009 m volt. A határhossz-megállapítás a határmegállapító bizottságok részletes határleírásai és nagyméretarányú határtérképei alapján történt. A határleírások a határvonalak közti távolságokat cm-re pontosan megadják. Az egyes szakaszok határhosszát e megadott hosszértékek összeadásával nyerték és térképen egyszeri leméréssel ellenőrizték. Azokon a határszakaszokon, ahol a határvonalak nem magán a határvonalon álltak, ott a határvonal hosszát a térképről való leméréssel határozták meg. Minden távolságot kétszer mértek és végleges értékül a két mérés számtani középértékét vették. Ez a mérés 78 munkanapot, két ember másfél hónapi munkáját vette igénybe. Csonka-Magyarország határhossza. *Térképészeti Közlöny*, II. kötet (1932–1933) 1–2:33–34.

5 MNL OL, K 52. Magyar–jugoszláv határmegállapító bizottság magyar delegációja, 1. cs. A határvonalak és határjelek védelméről.

6 MNL OL, K 69 Külügyminisztériumi levéltár, Külügyminisztérium, Gazdaságpolitikai osztály (= K 69) 78487/4/1928.-KüM átirat, 2939/adm.res.4/ Feljegyzés a magyar–jugoszláv határon határvonalak helyreállításáról dr. Walkó Lajos külügyminiszternek.

7 MNL OL, K 69. 182184/1930. II. Magyar–jugoszláv határon határvonalak helyreállítása.

8 MNL OL, K 69. 2825/4. adm.res.-1930. Külügyminisztérium válasza a belügyminiszternek.

M. András ezredes, a Határmegállapító Iroda vezetője, Milovanović M. Milutin külügyminiszeri titkár és Klein Sámuel kataszteri felügyelő (Pénzügyminisztérium) voltak.

A határbejárás szakaszonként történt meg. Minden szakasznál a költségeket az az állam viselte, amelyre annak fenntartása hárult. E megállapodás folytán költségelszámolásnak nem volt helye. Minden munkajegyzőkönyvet két, magyar és szerb nyelven, a zárójegyzőkönyvet, amely az egész munkálatot felelte, francia nyelven szerkesztették meg. Mindhárom nyelvű jegyzőkönyvet egyformán hatályosnak kellett tekinteni. A partbeomlás által veszélyeztetett határvölgyek áthelyezésével járó változtatásokat, illetve a beomlások által elsodortak helyén az új határvölgyek állítását térképen rögzítették, amelyet mindkét delegáció tagjai aláírtak. Az egyes szakaszok így kijavított térképeit mindkét állam kinyomatta, majd a végleges jegyzőkönyv aláírásától számított hat hónapon belül 70 példányban kicserélték.⁹

A magyar–jugoszláv határon a határjelek felülvizsgálata az 1929. évi XLV. törvény K pontja rendelkezése szerint 1931 júliusában kezdődött meg. A bizottságok 1931-ben nem fejezték be teljes egészében a munkájukat, mert csak az F, az E és a D szakaszokban, valamint a C szakasz magyar oldalán hajtották végre a felülvizsgálatot és a hiányok pótlását.

A bizottságokban magyar részről az illetékes főszolgabíró, a határőr szakaszparancsnok és – mint egyetlen állandó tag – az állami földmérés mérnöke vett részt, jugoszláv részről pedig Petrović ezredes, Milovanović titkár és Klein varasdi kataszteri felügyelő.

Elsőként az F szakasz bizottsága ült össze

1931. június 26-án Szegeden, hogy a határjelek felülvizsgálatáról szóló 1931. február 14-i jegyzőkönyv alapján végrehajtsa a megrongált, összetört és eltűnt határgútlak, -oszlopok és -jelzők kicserélését a magyar–jugoszláv határ egész hosszában. A magyar kormányt dr. Csonka Miklós szegedi városi tanácsnok (BM és Szeged szabad királyi város), vitéz Bagossy István, vámőr őrnagy, Duhon Béla segédmérnök (mindketten PM) képviselte. A jugoszláv kormány részéről Petrović, Milovanović és Klein vett részt a munkában.¹⁰ Ezen értekezleten elhatározták, hogy a „Tisza, Dráva és Mura áradásai által elhordott határgútlak kicserélését úgy oldják meg, hogy azokat a biztosabb, az árvíznek ki nem tett helyen állítják fel. A határjelek távolsága a trianoni vonaltól megállapíttatik, és a vázlaton feltüntetettik”. A változtatásokat a trianoni határvonal eredeti szelvényein piros színnel fogják ábrázolni, és természetesen ezekről a változásokról a bizottság tagjai értesíteni fogja a saját kormányukat. A bizottság a tervek szerint június 27-én állt volna fel, de a magyarországi választásokra való tekintettel július 1-jén kezdte meg működését.¹¹

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a határvizsgálatra felállt bizottságoknak nem volt egységes megnevezése.¹² Így a dokumentumokban a C, D, F szakaszon jugoszláv–magyar határmegújító bizottság, az A szakaszon a jugoszláv–magyar határvonal helyreállítására kiküldött bizottság, a B szakaszon a jugoszláv–magyar határ-felülvizsgáló bizottság szerepel.

1931-ben a munkálatok menete az volt, hogy a bizottság előbb végigjárta a vonalat, megállapította a hiányokat, és a kövek elké-

9 MNL OL, K 69. Határjelek felülvizsgálata az 1931. II. 14-i jkv.

10 MNL OL, K 69. 152.802/XIII.b.-1932. A megrongált, összetört és eltűnt határgútlak, -oszlopok és jelzők kicserélése a magyar–jugoszláv határ egész hosszában.

11 MNL OL, K 69. 55124/4-1932. Új határvölgyek elhelyezése a magyar–jugoszláv határon.

12 A bizottság a közös határon folytatott munkálatait Budapesten 1931. febr. 14-én, Szegeden 1931. jún. 26-án és Budapesten 1932. okt. 17-én készült jegyzőkönyvek alapján végezte. A bizottság minden szakaszcsoportról külön jegyzőkönyvet vett fel, amelyek az elvégzett munkálatokat tartalmazták. Az F szakaszcsoportról Szegeden 1931. júl. 19-én; az E szakaszcsoportról a magyar példány Szegeden, a jugoszláv példány Horgoson 1931. júl. 28-án; a D szakaszcsoportról a magyar példány Szegeden, a jugoszláv példány Harkányban 1931. aug. 25-én; az A szakaszcsoportról Csáktornyan (Čakovec) 1932. jún. 2-án; a B szakaszcsoportról Barcon 1932. okt. 1-jén; a C szakasz magyar részéről Barcon 1931. szept. 11-én, a szakasz jugoszláv részéről Donji Miholjacen 1932. okt. 13-án készült.

szülte és helyszínre fuvarozása után ismét kiszállt azok felállítására.

A bizottságok munkája szakaszonként

A C határszakaszon (86,429 km), amelynek fenntartása a jugoszláv állam kötelessége volt, a magyar oldalon a munkálatok 1931. augusztus 27-én a C317 kőnél kezdődtek meg és szeptember 10-én fejeződtek be a C1 jelű határkőnél. A bizottság a C szakasz magyar oldalát gyalog végigjárta és a következőket állapította meg: a Dráva partszakadása miatt a vízbe esett 23 kő, a partszakadás miatt veszélyes helyen áll egy határkő, hat határkő törött, a víz hordaléka eltemetett 12 követ. A hiányzó kövek helyett a bizottság biztos helyre új határköveket állított fel és azokat bemérte. A bizonytalan helyen álló követ a bizottság beljebb helyezte, a törött köveket kicserélte, az eltemetett köveket kiemelték a homokból. A munkálatok befejezésekor megállapították, hogy a C határszakasz magyar oldalán az összes határjelet az 1927. július 26-i belgrádi jegyzőkönyv követelményeinek megfelelően állították helyre.¹³

A D szakaszon (89,595 km), amelyet a magyar állam volt köteles karbantartani, 1931. július 29-én kezdték meg a munkát a D550 határkőnél és augusztus 25-én a D1 határkőnél fejezték be. A bizottság gyalog végigjárta a D szakaszt és a következőket észlelte: egy határkövet elvitt a víz, 35 határkő el volt törve, 16 határkövet (D172–D187) az első határbizottság (magyar–jugoszláv határmegállapító bizottság) nem állított fel, itt a bellyei uradalom határkövével jelezték az országhatárt, továbbá 77 határkő többé-kevésbé meg volt rongálva. A bizottság az összes határkövet kijavította, vagyis 35 törött határkövet, 16 eredetileg fel nem állított és egy, a Dunába esett kő helyett újakat, összesen 52 darabot állított fel.¹⁴

A bizottság az E szakaszon (133,114 km), amelyet a jugoszláv állam tartott karban, 1931.

július 20-án kezdte meg munkáját az E507 határkőnél és július 28-án E1 határkőnél fejezte be. A határszakaszon megállapították, hogy 61 határkő megrongálódott. Ezeket kijavították és körülöttük a terepet kitisztították, hogy a köveket jól lehessen látni.¹⁵

A bizottság a már említett, 1931. június 26-i szegedi konferenciával kezdte meg működését az F szakaszon (43,858 km). Itt határozták el, hogy a munkálatok előkészítése után július 1-jén a terepen találkoznak. Az F szakasz határjeleit a magyar állam volt köteles karbantartani. A munkálatok július 1-jén az F242 határkőnél kezdődtek meg és július 19-én az F1-nél fejeződtek be. A bizottság észlelte, hogy 13 határkő megrongálódott, öt határkő eltörött, 39 határkövet elvitt a Tisza. A bizottság az összes határkövet kijavította, az öt törött helyett új határköveket állított fel. A Tisza által elvitt 39 határkő helyett a bizottság a Tisza magyar oldalán levő töltésen újakat állított fel, ezeket a határköveket nem tudták az eredeti helyükre felállítani, mert a földet a víz elsodorta.¹⁶

1932-re az A és a B szakasz, valamint a C szakasz jugoszláv oldalának bejárása maradt hátra. Az A szakasz munkálatai (99,619 km) – amelyeknek költségeit a jugoszláv állam viselte – május 19-én az A1 jelű határkőnél kezdődtek meg és június 2-án az A653 számú határkőnél fejeződtek be. (Az A szakasz az osztrák–magyar–jugoszláv hármass határtól Felsőszemenyéig tart.) Megállapították, hogy 82 kő sérült meg többé-kevésbé, egy határkő annyira sérült volt, hogy helyébe újat kell állítani, három határkő az eredeti helyéről a vízbe esett. A bizottság az összes sérült határkövet kijavította és az A438 számú határkő helyett újat állított fel. A magyar mérnök szerint a kövek rendben voltak, a helyi hatóságok a határszakaszt a kiadott utasítások alapján előkészítették, a bokrokat, erdőket kiirtották, így a haladás könnyű volt. Az egész A szakaszon mindössze három kő hiányzott, amelyek az

13 MNL OL, K 69. 1611.1371/1932.-XIII.b. Jugoszláv–magyar határfelülvizsgáló bizottság jegyzőkönyve (= JMHB jkv.) C szakasz.

14 MNL OL, K 69. 1611.1371/1932.-XIII.b. JMHB jkv. D szakasz.

15 MNL OL, K 69. 1611.1371/1932.-XIII.b. JMHB jkv. E szakasz.

16 MNL OL, K 69. 1611.1371/1932.-XIII.b. JMHB jkv. F szakasz.

Adovány-csatornába estek. A bizottság ezeket újakkal pótolta és két követ, amelyek a csatornapart szélén álltak, áthelyezett. A munkálatok az A határszakaszon június 2-ára befejeződtek. A kidőlt határköveket újból felállították és bemérték, a hiányzó határjelek helyett pedig újakat állítottak fel, ezeket bemérték, az elhelyezésüket a határvázlatokon feltüntették.¹⁷

A B határszakaszon (178,007 km), amelyen a határjelek karbantartása a magyar állam kötelessége volt, a munkálatok 1932. június 3-án a B1-nél kezdődtek és szeptember 30-án fejeződtek be a B1014 határkőnél. (A B szakasz Felsőszemenyétől Barcsig tart.) Az előzetesen beérkezett magyar jelentések szerint a B szakaszon (Mura és Dráva mellett) igen sok kő hiányzott. A legtöbb esetben azonban a jelentések nem tudták pontosan megállapítani a hiány okát: a követ a víz vitte-e el, a lerakódott iszap alá került-e vagy más módon tűnt el eredeti helyéről.

Duchon Béla mérnök magyar részről a bizottság egyetlen állandó tagjaként 1932. május 2-án a helyszínre utazott tájékozódni az előkészületek megtételére és a munkálatok elvégzésére. A határvonal bejárására gépkocsit szeretett volna szerezni, de magánvállalkozót azért az árért nem tudott szerezni. A Honvédelmi Minisztérium csak Gömbös Gyula honvédelmi miniszter személyes közbelépésére utalt ki a bizottság részére egy hatülékes csukott luxuskocsit, amely a bejárás alatt csaknem 13 000 km utat tett meg.

Duchon a hiányzó határjelek pótlására szükséges köveket is megrendelte. Már 1931-ben a Pénzügyminisztérium XIII. ügyosztálya megbízta Weisz Soma nagykanizsai céget 50 határkő elkészítésével. Azonban ez a mennyiség korántsem volt elegendő, ezért gondoskodni kellett a hiányok pótlásáról, mégpedig úgy, hogy a bizottság kijövelekor a kövek ne csak készen álljanak, hanem a helyszínre fuvarozva várják elhelyezésüket.

Május 3-tól 14-ig a magyar mérnök végigjárta a határvonalat Barcstól Tótszerdahelyig, sok helyütt méréssel megállapította a hiányokat és a bejárás végén személyesen megrendelte a hiányzó köveket a nagykanizsai cégnél. Bejárása alatt intézkedett, hogy a községi előljáróságok a vasúton megérkező köveket a helyszínre fuvarozzák, a határőrségtől pedig állandóan magával vitt egy őrzőjáratot, azzal pontosan felíratta és a helyszínen megmutatta minden egyes kő helyét. Az előmunkálatok során több mint 100 követ már előre kivittek a helyére.¹⁸

A trianoni határleírás rendelkezéseinek megfelelően a Mura mozgóhatár, ahol a víz sodra képezi a mindenkori határt, a Dráva mellett pedig állandó vonal a határ, amely át- és átszeli az élő Dráva folyót. A Mura igen szeszélyes folyó, amely évről évre jelentősen változtatja medrét, helyenként nagy darabokat szakít a partból, másutt iszapot, szigeteket képez. A változás sokszor rövid idő alatt is igen számottevő, találtak olyan helyet, ahol az eltelt tíz év alatt 300 méter területet is elhódított a víz. Ez természetesen nagy gazdasági kárt okozott a parti birtokosoknak, mert a víz művelt szántóföldeket, erdőket sodort el, az új lerakódás, szigetképződés pedig évtizedeken át használhatatlan bozótos, bokros homokzátony maradt. Emiatt nemzetgazdasági szempontból elsőrendű fontosságú lett volna a Mura szabályozása. Természetesen egy ilyen nagyobb méretű szabályozási munkát csakis úgy lehetett volna végrehajtani, ha mindkét parton párhuzamosan folynak a munkálatok, amire pedig addig, amíg az egyik oldalon a jugoszlávok állnak, semmi kilátás nincs. Ezért ekkor a magyar vízügyi hatóságok csupán arra szorítkoztak, hogy azokon a helyeken, ahol a víz túl sokat elsodort a partból, partbiztosításokat építsenek. Ilyen helyi partbiztosítás sok helyen volt a magyar oldalon, míg a jugoszláv oldalon az egész Mura mellett egyáltalán semmit sem tettek a part védelmére.

17 MNL OL, K 69. 1611.1371/1932.-XIII.b. A jugoszláv–magyar határvonal helyreállítására kiküldött bizottság A szakasz jegyzőkönyve.

18 MNL OL, K 69. 161.137/1932.-XIII.b. Az Állami Földmérés részéről kiküldött Duchon Béla mérnök beszámolója az 1932. évi határmunkálatokról.

A bizottság felváltva dolgozott a két parton. A haladás mindkét oldalon igen nehéz volt a sűrű bozót miatt. Mindazokon a helyeken, ahol a folyó medre homorú volt, hiányoztak a kövek, mert a part szakadása miatt a folyóba estek. A part domború oldalán a kövek az áradások és az ezt követő iszapolások következtében homok alatt voltak. Gyakran megtörtént, hogy a part kétféle jellegének változásánál mindössze egy vagy két pont volt feltalálható. Az eltemetett köveket az eredeti poligon kitűzésével keresték fel, a hiányzók helyén pedig új poligonmenetet kellett vezetni. Mindenütt kellett bozótot irtani, amely helyenként oly sűrű volt, hogy egy lépést sem lehetett benne tenni. A kövek rendszerint elég mélyen voltak a föld alatt, sőt többször előfordult, hogy az a fűzfakaró, amelyet az eredeti kitűzéskor jel gyanánt tűztek a kő mellé, kihajtott, fa lett belőle és ennek a fának a gyökerei alatt több mint egy méter mélyen állt a keresett kő. Egy-egy ilyen kőnek a felkutatása és kiemelése sokszor fél napig is eltartott.

Duchon statisztikája szerint a B szakasz Mura mentén húzódó részén a 326 kő közül 84-et (35 magyar és 49 jugoszláv) vitt el a víz, iszap alatt volt 23 (kilenc magyar és 14 jugoszláv), 12 (négy magyar és nyolc jugoszláv) volt törött, és 28 (16 magyar és 12 jugoszláv) követ kellett a part szakadása miatt biztos helyre áthelyezni. Így ezen a szakaszrészén a határjelek 44 százalékánál kellett műszakilag beavatkozni.

A közös jegyzőkönyv szerint a bizottság megállapította, hogy a Mura és a Dráva partszakadása miatt magyar oldalról 50, jugoszláv oldalról 77 számozott és 16 számozatlan, összesen 143 határkő hiányzott, törött és használhatatlan volt 40 (hat jugoszláv, 12 magyar és 22 szám nélküli) határkő. A partszakadások miatt át kellett helyezni 29 határkövet. Mivel az eltelt tíz évben a Mura és a Dráva több helyen 0,5–1 méter magas hordalékréteget rakott le, ezeken a helyeken mérések útján 29 határkövet kellett megtalálni.

Azokon a helyeken, ahol csak egy-két pont hiányzott, az elveszett ponttól 100-200 méter távolságra helyezték el az új követ, és az előre

kiszámított pontot a természetben kitűzték. A hiányzó kövek pótlására ott, ahol sorozatosan hiányoztak, poligont vezettek. Az új követ úgy helyezték el, hogy azok a régi két kő irányába essenek. A szakértők szerint ennek a nagymérvű pusztulásnak egyik oka az volt, hogy az eredeti kitűzés idején túl közel tették a parthoz a határköveket, a másik oka pedig az, hogy sem a magyar, sem a jugoszláv határőrség nem tudta pontosan, hol vannak a határjelek, így nem is fordítottak rájuk kellő gondot. Ezen a téren a lefolytatott bejárás valamit javított. Az új követeket a parttól jóval messzebb helyezték el. Igaz, hogy itt a magyar és jugoszláv bizottsági tagok között állandó nézeteltérés volt, mert ha a jugoszláv parton csak valamivel is beljebb akart a magyar fél egy követ elhelyezni, az ellen azonnal tiltakoztak. Hiába érveltek azzal, hogy minden kőnek koordinátái vannak és így távolsága a határtól pontosan meg van adva, nem beszélve arról, hogy a parthoz közel lévő kövek rövid idő alatt ismét a vízbe esnek, minden alkalommal (persze csak a jugoszláv parton) nagyon nehezen tudták rávenni a jugoszláv felet a kövek áthelyezésére.

A határjelek őrzése ezután intenzívebb lett, mert a határőrségnek módjában állt minden kő megismerése és szigorú parancsban utasították őket a határjelek megóvására.

A B szakasz további részein, ahol a régi magyar–horvát határ maradt meg, sokkal kevesebb tennivaló volt. Itt a határ a legtöbb helyen szárazon haladt, a Dráva hol magyar, hol jugoszláv területen folyt, határt azonban csak elvétve képzett. Ezen a részen összesen 64 kő hiányzott, 25 eltörött és hármat kellett biztos helyre áthelyezni. A megvizsgált 3600 kőnek csupán három százalékánál kellett beavatkozni. Fontosabb műveletet végeztek Vízvár mellett, ahol négy kő, amely a határvonalon állt, oly közel került a Drávához, hogy át kellett őket helyezni. Ezen a helyen kettős követ helyeztek el, mégpedig a jugoszláv parton egyet, a magyar parton vele szemben négyet. Ugyancsak nagyobb munka volt Bélavár községnél, ahol a Dráva régi medre hét követ vitt el a jugoszláv oldalra. 1930-ban a Dráva főágát a jugoszlávok egy keresztgáttal elzárták és a

víz sodrát átterelték a magyar partra, ezért a munkálatok idején a víz a magyar oldalt szakította. Itt mind a jugoszláv, mind a magyar parton hosszabb poligonmenetet kellett vezetni, és sikerült a köveket biztos helyre állítani. A többi helyen a hiányok szórványosak voltak, egy-két kőnél sohasem hiányzott több egy helyen. A bizottság a határ két pontján kijelölte a határvonalat, és ezeken a helyeken összesen mintegy három holdat sikerült visszaszerezniük a magyar tulajdonosoknak. Az újonnan kitzúzott határt határdombokkal jelölték ki. A határvonal kijelölése a B311-től 313-ig, a B795-ös határkőnél, valamint a BJ875-től 876-ig terjedt.¹⁹

A B szakaszon a bejárás és a helyreállítási munka szeptember 30-án fejeződött be, tehát összesen 120 napig tartott. Ebből a Mura-szakaszra 90, a Dráva-szakaszra pedig 30 nap jutott. A hiányzó köveket pótolták, biztonságosabb helyen állították fel és bemérték. Négy kő helyett reperköveket állítottak fel (egyét a jugoszláv oldalon, hármat a magyar oldalon). Az újonnan felállított kövek elhelyezéséről és adatairól vázlatok készültek. A törött határjelek helyett a bizottság újakat állított. A partszakadás miatt veszélyben lévő köveket a bizottság áthelyeztette, az eredeti helyétől mért távolságot feltüntették a vázlatokon. A megkeresett köveket kiásták, régi helyeiken újból elhelyezték úgy, hogy 40 cm-re álljanak ki a földből.

1932-ben tovább folyt a C szakasz határjeleinek felülvizsgálata. Itt a határjelek fenntartása a jugoszláv állam kötelessége volt. (A C szakasz Barcstól addig a pontig tart, ahol a trianoni határvonal elhagyja a Dráva folyót.) A helyreállítási munka október 1-jén kezdődött a CJ1 számú kőnél és október 15-én fejeződött be a CJ317. számúnál. Ezt megelőzően a jugoszláv bizottság mérnöke ugyanazt az előkészítő munkát végezte a C szakaszon, mint a magyar mérnök a B szakaszon. A munka elég

gyorsan haladt. Ezen a részen az állami határ mozgó határ, a Drávanak a főfolyása. Hiányzott összesen 34 kő, iszap alatt volt 45, kicseréltek kettőt, áthelyeztek 21-t, vagyis az összes, 315 kő 30 százalékánál volt szükség a beavatkozásra. A bizottság megállapította, hogy egy kő hiányzott, egy annyira megrongálódott, hogy újat kellett állítani. A Dráva-part szakadása miatt eltűnt 35 kő, partomlás miatt veszélybe került 22 kő.

A korábbi években a Dráva több helyütt is több mint egy méter magasságot is elérő hordalékot rakott le, ezért műszerrel kellett megkeresni 42 követ és több számozatlan követ.

Az eltűnt kövek helyett a bizottság a biztonságosnak vélt helyre új köveket állított, a partomlás miatt veszélybe került köveket beljebb helyezte a partról. A műszerrel megtalált köveket felemelték és úgy helyezték el, hogy belőlük 40 cm álljon ki a földből. Az összes követ bemérték, elhelyezésükről vázlat készült, amelyen az eredeti helyüktől mért távolságot feltüntették.²⁰

A bizottság november 3-ig dolgozott, a változásokról vázlatrajzokat szerkesztettek, majd Budapestre utaztak. Itt a Belügyminisztériumban felvették a zárójegyzőkönyvet, és ezzel a törvényben megállapított határ-felülvizsgálat lezárult. Az 1931-ben és 1932-ben végzett munkálatok során a teljes magyar–jugoszláv határvonalon összesen 58 olyan határkövet helyeztek át, amelyet a beomlások veszélyeztettek, 243 eltűnt határkövet pótoltak, 92 betemetett határkövet újból felállítottak, 74 súlyosan sérült határkövet cseréltek és 261 határkövet javítottak ki. Ezek alapján elmondható, hogy az 1926. július 24-én kelt egyezmény rendelkezéseihez képest a bizottság bejárta és helyreállította a teljes magyar–jugoszláv határvonalat és ezáltal ráruházott feladatát elvégezte.²¹

A határmunkálatok költségeit tekintve a Belügyminisztérium dologi kiadása 4712 pengő és 89 fillér, a Pénzügyminisztérium sze-

19 MNL OL, K 69. 1611.1371/1932.-XIII.b. JMHB jkv. B szakasz.

20 MNL OL, K 69. 161.137/932-XIII.b. JMHB jkv. C szakasz.

21 MNL OL, K 69. 161.137/932-XIII B. Jugoszláv–magyar határfelülvizsgáló bizottság munkájának értékelése 1932. nov. 7.

mélyi kiadása (minden napidíj, fizetés és lakáspénz) 6691 pengő volt.²² A jugoszlávoknak ennél sokkal több költséget okozott a bejárás. A költségeikről semmilyen tájékoztatást nem adtak, de a magyar félnek mégis sikerült megtudnia, hogy több mint 600 000 dinárba került az 1932. évi bizottsági működésük, ami magyar pénzben kb. 60 000 pengőnek felelt meg.²³

Úgy látszott, hogy ezzel a határbejárással egy időre megoldódott a határkövek problémája, de a vízi határszakasz jellegéből adódóan ezután is állandóan az érdeklődés középpontjában maradt. A határmenti járások főszolgabíróinak évente jelentést kellett tenniük az országhatárjelek állapotáról. A siklósi járás főszolgabírója jelentette, hogy az országhatárjelek közül Drávacsehi község határában egyetlen határoszlop sincs meg, valószínű, hogy a Drávába dőltek. A járás többi határmenti községében a jelek sértetlen állapotban megmaradtak.²⁴

A barcsi főszolgabíró 1936. március 11-én jelentette, hogy a C109 számú magyar–jugoszláv határkövet a mezőőr eredeti helyéről el-

helyezte, mert a Dráva partszakadása miatt a kő elpusztult volna. Kérte, hogy a Külügyminisztérium értesítse a jugoszláv felet.²⁵

A mohácsi járás főszolgabírója, illetve a kölkedi körjegyző 1938. május 28-ai jelentése szerint a Béda-erdő melletti 60 méteres sávban a trianoni határvonalat a magyar állam és a magyar birtokosok terhére megváltoztatták. A határköveket összekötő vonal ugyanis nem jelentette minden esetben a trianoni határvonalat is, a kövek között voltak görbületek is, amelyeket a határkijelöléskor csak dombokkal jelölt meg a bizottság. Ezek a dombok elpusztultak, és néhány évvel korábban a határvonalat a jugoszlávok kőtől kőig egyenes vonalban sodronykerítéssel jelölték meg. Ezáltal egyes helyeken 200 négyszögöl fogyás állt elő a magyar állam és a magyar birtokosok terhére. A változást a földmérési felügyelőség kiküldött mérnöke, Zádor Ferenc műszaki tanácsos állapította meg. Horváth István, Baranya vármegye alispánja kérte a Külügyminisztériumot, hogy a helyes határvonal helyreállítása iránt intézkedjék.²⁶

22 Ez az egyes kiadási ágak között a következőképpen oszlott meg: autóköltség 1847,28, fuvar és napszám 1663, a kő ára 1102,56, sofőr elszállásolása 76, műszerszállítás 14,35, posta és vegyes kiadások 9,70, összesen: 4712,89 pengő. MNL OL, K 69. 161.137/932-XIII B.

23 A jugoszlávoknál három állandó bizottsági tag volt, nyolc emberrel és két autóval dolgoztak. Az embereket, az autókat akkor sem bocsátották el, amikor nekik kellett viselniük az anyagi költségeket. Ez idő alatt a jugoszláv munkások tétlenül álltak. A szükségleten felül több mint 200 követ rendeltek és vitettek a helyszínre, amelyek sokáig a határszéli kis falvakban elszórtan heverték. MNL OL, K 69. 161.137/932-XIII B.

24 MNL OL, K 69. 38/1936. Országhatárjelek állapota.

25 MNL OL, K 69. 34.259/1936. szám IX. B. Jugoszláv határkő elhelyezése, átirat a Külügyminisztériumnak.

26 MNL OL, K 69. 53089-Küm Alispáni jelentés az országhatár önkényes megváltoztatásáról.

IVÁN GYULA

„Térinformációk egy jobb életért és környezeti rugalmasságért” A Nemzetközi Földmérő Szövetség 2019. évi munkahete

A Nemzetközi Földmérő Szövetség (Fédération Internationale des Géomètres, a továbbiakban FIG) ebben az évben április 22–26. között a vietnami Hanoiban tartotta a szokásos éves munkahetét (Working Week), illetve 42. Közgyűlését. A FIG a földmérő szakma legrégebbi szervezete, és a földmérés kapcsán nyugodtan mondhatjuk, hogy a kataszterrel foglalkozó legnagyobb világszervezet napjainkban. A munkahéten minden alkalommal a legújabb szakmai trendek, fejlesztések és megoldások kerülnek előtérbe, ezek tapasztalatainak, eredményeinek nemzeti felhasználása elősegíti szakmánk hazai fejlődését is.

Néhány szó a FIG-ről

A FIG a földméréssel foglalkozó világszervezetek legrégebbike, 1878. július 18-án alapította Párizsban hét nemzeti földmérő szervezet (Belgium, Franciaország, Németország, Nagy-Britannia, Olaszország, Spanyolország és Svájc). Ekkor még a francia volt a diplomácia hivatalos nyelve, innen ered a szövetség francia rövidítése. Később a FIG hivatalos nyelve az angol lett.

A FIG a földmérők és a földmérési szakma elsődleges – több mint 120 ország földmérési szövetségeit egyesítő – képviselője, a nemzeti, földméréssel foglalkozó társaságok világszintű szövetsége, amelyet az ENSZ nem kormányzati szervezetként (NGO) ismer el. Célja, hogy a földmérés tudományát – illetve e tudomány képviselőit – összekösse a piacokkal és a közösségekkel, azok szükségleteinek megfelelően.

A FIG a többi földméréssel foglalkozó, elsősorban tudományos nemzetközi szervezetel ellentétben – pl. IAG (Nemzetközi Felsőgeodéziai Szövetség, International Association

of Geodesy), ISPRS (Nemzetközi Fotogrammetriai és Távérzékelési Társaság, International Society of Photogrammetry and Remote Sensing) – inkább a politikai, társadalmi kihívásokra, valamint a gyakorlati megoldásokra összpontosít, természetesen azok tudományos hátterét sem tévesztve szem elől.

A szövetség mint NGO széles körű nemzetközi kapcsolatokkal bír. A földügyi kérdésekben vezető tanácsadó szerepet játszik az ENSZ Emberi Települések Programjában (UN-HABITAT), az ENSZ Élelmezésügyi és Mezőgazdasági Szervezeténél (UN FAO), a Globális Térinformatikai Menedzsmentben (UN-GGIM), az ENSZ Környezeti Programjában (UNEP), az ENSZ Világűrügyi Irodájában (UN OOSA), a Világbanknál, valamint az ENSZ Európai és Afrikai Gazdasági Bizottságánál (UN-ECE, UNECA). A FIG az ENSZ Gazdasági és Társadalmi Tanácsa által hivatalosan elismert szervezet.

A szervezet tagjainak csoportja több szintre oszlik. A FIG rendes (Member) (a Közgyűlésen szavazattal bíró) tagja az a nemzeti szakmai társaság lehet, amely a földmérés egy vagy több tudományágát képviseli. A FIG társult tagjai (Affiliate Member) olyan szakmai szervezetek vagy földmérői csoportok lehetnek, amelyek a földmérés területén dolgoznak, azonban nem felelnek meg a rendes tagság követelményeinek. A FIG tudományos tagja (Academic Member) olyan szervezet lehet (általában egyetemek), amely a földmérés tudományának oktatásában és kutatásában vesz részt. A FIG társasági tagja (Corporate Member) olyan szervezet lehet, amelyik kereskedelmi szolgáltatásokat nyújt a földmérés területén. A FIG levelező tagja (Correspondent) lehet olyan személy, akinek hazájában nincs olyan földmérési szervezet, amely tagja lehet-

■ A FIG rendes tagjai 2019-ben

ne a FIG-nek, azonban ő személy szerint alkalmas a FIG-tagságra.

Jelenleg a FIG-nek 105 rendes tagja van 91 országból. A társult tagok száma 42 (40 országból), a tudományos tagok száma 83 (50 országból). A társasági tagok száma összesen 26, ezek nem országonként, hanem általában a nagy, helymeghatározással, térinformatikával foglalkozó cégek közül verbuválódnak (pl. Trimble, ESRI, Hexagon stb.). Levelező tagként négy főt tartanak nyilván.

Hazánkból a FIG rendes tagja a Magyar Földmérési, Térképészeti és Távérzékelési Társaság (MFTTT) egy szavazati joggal. A FIG társult tagja (a Földmérési és Távérzékelési Intézet /FÖMI/, később Budapest Főváros Kormányhivatala) jogutódjaként a Lechner Non-profit Kft. A FIG tudományos tagja az Óbudai Egyetem Alba Regia Műszaki Karának Geoinformatikai Intézete. Tehát hazánknak összesen egy szavazati joga van a FIG közgyűlésén.

Vannak olyan országok (pl. Kína, de akár Szlovákia is), amelyeknek két vagy több rendes tagjuk is van. Például Szlovákiában tag a Szlovák Földmérők és Térképészek Uniója, illetve a Szlovák Földmérő és Térképész Kamara, azaz két szavazati joguk van a Közgyűlésen.

A FIG-et a Tanács (Council) irányítja, amelynek tagjai az elnök, illetve az alelnökök. A Tanácsban tag még a bizottságok képviselője

is. Meg kell jegyezni, hogy a FIG-ben pozíciót betöltő munkatársak (a titkárságot kivéve) önkéntes munkát végeznek, munkájukért semmiféle fizetséget nem kapnak. Ez alól kivételt képeznek a Tanács tagjai, illetve a bizottsági elnökök, akik szerény költségtérítést kapnak, elsősorban az utazási költségeik enyhítésére.

A FIG-ben a szakmai munka bizottságokban folyik. A szövetségnek jelenleg 10 bizottsága van:

1. Bizottság – Szakmai színvonal és gyakorlat
2. Bizottság – Szakmai oktatás
3. Bizottság – Térinformációs menedzsment
4. Bizottság – Vízrajz
5. Bizottság – Helymeghatározás és mérés-technika
6. Bizottság – Mérnökgeodézia
7. Bizottság – Kataszter és földügyi menedzsment
8. Bizottság – Területtervezés és -fejlesztés
9. Bizottság – Ingatlanok értékelése és menedzsmentje
10. Bizottság – Építés gazdálkodás és menedzsment.

A Bizottságok elnevezései önmagukért beszélnek, ezért tevékenységüket nem szükséges részletesen kifejteni. A kataszter „gazdája” egyértelműen a 7. Bizottság, azonban nem

szabad elfelejtkezni a határterületekről sem, így a térinformációs menedzsment bizottság, a területtervezési és fejlesztési, valamint az ingatlanértékelési és menedzsment bizottság is foglalkozik kataszteri kérdésekkel.

A FIG-nek ezenkívül hálózata is vannak. A Fialat Földmérők Hálózata a 35 év alatti földmérők bevonását célozta meg. A Regionális Kapacitásfejlesztési Hálózat elsősorban a fejlődő országok földmérő szakembereinek képzését, fejlesztésével foglalkozik, mindenekelőtt Afrikára koncentrál. A Szabványosítási Hálózat a földmérésben nélkülözhetetlen szabványok fejlesztésére, terjesztésére összpontosít, munkája egyik gyümölcse az ISO 19152:2012 nemzetközi szabvány, a Földügyi Igazgatás (Kataszter) modell (Land Administration Domain Model).

A FIG két állandó intézményt is magában foglal, amelyek a kataszter szempontjából különös jelentőséggel bírnak. Az egyik a Földmérés és Mérés Történetének Nemzetközi Intézete (International Institution for the History of Surveying & Measurement, weblap: <http://www.fig.net/organisation/perm/hsm/>), valamint a Kataszter és Tulajdoni Lapok Nemzetközi Irodája (International Office for Cadastre and Land Records, weblap: <https://www.oicrf.org/>). Mindkét intézmény fontos forrás a kataszter iránt érdeklődő kutatóknak nemzeti és nemzetközi szinten is.

A bizottságok egy adott, fontos témában közös munkacsoportokat is kialakíthatnak. Kataszteri szempontból különös jelentősége van a térinformatikai (3.) és a kataszteri bizottság közös munkacsoportjának, amely a háromdimenziós kataszterrel foglalkozik. Ezt a munkacsoportot 2012-ben alakította meg a két bizottság, és azóta is aktívan dolgozik. A szerző a kezdetektől fogva részt vesz a munkacsoport tevékenységében.

Hazai szakembereink aktív szerepet vállalnak a FIG munkájában. Az MFTTT FIG Nemzeti Bizottságának elnöke Zalaba Piroška, az Agrárminisztérium osztályvezetője. A FÖMI nyugállományú tanácsadója, Oskó András a Kataszteri és földügyi menedzsment bizottságban töltött be aktív szerepet, alelnö-

ke, később elnöke is volt a bizottságnak. Prof. Dr. Márkus Béla, az Óbudai Egyetem prof. emeritusa a Szakmai oktatási bizottságban töltött be alelnöki és elnöki tisztséget. Érdekes tény, hogy a 2006 és 2010 közötti időszakban „magyar megszállás” alá került a FIG, hiszen Prof. Dr. Márkus Béla az oktatási, Oskó András a kataszteri, míg Alojz Kopacik (Kopacsik Alajos), a Pozsonyi Műszaki Egyetem geodézia tanszékének vezetője a mérnökgeodéziai bizottság elnöki tisztségét töltötte be. Jelen sorok szerzője Oskó András mellett titkári szerepet töltött be alelnökként a kataszteri bizottságban 2006–2010 között, míg 2015–2018 között a kataszteri bizottság egyik alelnöke volt.

A FIG 2019. évi munkahetének kataszteri vonatkozásai

A munkahétnek a Vietnami Nemzeti Kongresszusi Központ adott helyet Hanoiban. A konferencián csaknem 800 delegált vett részt.

A FIG 2019. évi munkahetét Tran Hong Ha, a Vietnami Szocialista Köztársaság természeti erőforrás és környezeti minisztere nyitotta meg.

A konferencia vitaindító előadását Mika-Petteri-Törhonen, a Világbank vezető kataszteri szakértője tartotta „Biztonságos birtoklás minden férfinak és nőnek. A Világbank földügyi és térinformatikai programja, különösképpen a Fenntartható Fejlődési Célok megvalósítása érdekében” címmel. Az előadásban teljes képet kaptunk arról, hogy a kataszter, a gazdaság és a fenntartható fejlődés hogyan függenek össze, valamint hogy a Világbank milyen aktív szerepet játszik e célok megvalósítása érdekében.

A konferencián délelőttönként plenáris ülésekre, míg a délután folyamán műszaki szekcióülésekre bontották az előadásokat.

A kataszteri bizottság, szokásához híven, a munkahét folyamán is az egyik legaktívabb volt. Összesen 10 szekcióülés témájában volt érdekelt:

- A földügyi igazgatás modernizációja
- Városi kihívások (a 8. és 9. bizottsággal közösen)
- A jövő földügyi igazgatása

■ A Vietnami Nemzeti Kongresszusi Központ és környezete

- Célirányos és közösségi térképezés
- Veszély- és katasztrófa-menedzsment (a 8. bizottsággal közösen)
- Földügyi kihívások Latin-Amerikában
- Afrikai földügyi igazgatási példák
- Európa és új trendek a földügyi igazgatásban
- Kiemelkedő földügyi igazgatási trendek Ázsiában
- A svájci Térinformatikai Törvény 10 éve – Trendek, kihívások, hatás
- Háromdimenziós kataszter (a 3. bizottsággal közösen)

A földügyi igazgatás (kataszter) modernizációja ülésen elsősorban a globális földügyi problémákat vitatták meg. A világ nagy részén a kataszteri szolgáltatások, a birtoklás biztonsága nem elérhető. A szekció a fejlődő országokban tapasztalt problémákat, megoldásokat vitatta meg, beleértve a társadalmi és nemi különbségek kérdéseket is.

A Városi kihívások szekció azzal a problémával foglalkozott, hogy az ENSZ becslése szerint a világ lakosságának 68 százaléka 2050-re városokban fog lakni. Ez hatalmas kihívást jelent mind a kataszteri, mind a földügyi menedzsment szempontjából. A szekcióban az urbanizáció társadalmi, egészségügyi, szolgáltatási, illetve klímaváltozási hatásait elemezték, elsősorban földügyi szempontból, beleértve az informális települések, a megfizethető lakhatás és a pénzügyi fenntarthatóság kérdéseit.

A jövő földügyi igazgatása szekcióban arról volt szó, hogy az új technológiák nagy lehető-

séget teremtenek a birtoklás biztonságának fokozására szerte a világban, azonban ez számos kihívással állítja szembe a szereplőket.

A célirányos, közösségi térképezés szekció a közösség szerepét vitatta meg a térképezésben (az ún. crowdsourcing), beleértve a kataszteri térképezést is. A kataszteri térképezés jövőjében ez a megoldás sok kérdést felvet mind a pontossággal, mind a hitelességgel kapcsolatban, azonban a jelenkor eszközeinek (pl. okostelefonok) felhasználására feltétlenül szükség van.

A veszély- és katasztrófa-menedzsment szekció széles kitekintést adott a katasztrófa-helyzetek előtti, közbeni és utáni földügyi kataszteri tevékenységek megoldására.

A latin-amerikai szekció elsősorban a földügyi menedzsment kérdéseivel, illetve a sokcélú kataszter megvalósításának szükségességével foglalkozott. A latin-amerikai országokban (ha van) tipikusan fiskális (az ún. latin) kataszter működik, amelynek elsődleges célja az ingatlanok adóztatása (akárcsak hazánkban a múltban). Azonban napjaink technológiai fejlettsége kikényszeríti ott is, hogy a kataszter további dimenzióit is kihasználják.

Az afrikai földügyi igazgatási szekció azon projektekről számolt be, amelyeket a fejlett országok finanszíroztak egyes afrikai országok földügyi igazgatása minőségének és hatékonyságának javítására.

Az európai és földügyi igazgatás szekciója a fejlett kataszterrel rendelkező európai országok új trendjeit tekintette át (sajnos nem mindenütt van ilyen Európában). A szerző is

előadást tartott „Beszéljünk a fejlett kataszterek jövőjéről” (*Let Us Speak about the Future of Developed Cadastres*) címmel.

Az ázsiai kataszteri szekció a Kelet-Ázsiában zajló hatalmas mértékű kataszteri beruházások eredményeit vitatta meg. A kelet-ázsiai országok az elmúlt húsz évben rájöttek a kataszter, a földhasználat-tervezés nemzetgazdasági jelentőségére, mert nélküle nem lettek volna képesek kiemelkedő gazdasági teljesítményeikre. A szekció erről a sikertörténetéről szólt.

Svájc mint a FIG alapító tagja mindig élénjárt a modern, a katasztert valóban megújító megoldásokban. A tíz éve elfogadott térinformatikai törvényük, amelynek a kataszter az alapja, jelentős eredményeket ért el a nemzeti téradat-infrastruktúra és a svájci gazdaság fejlődésének támogatásában.

A 3D kataszteri szekció a közös munkacsoport tevékenységének eredményeit elemezte,

illetve a jelenleg folyó új kutatási irányokról adott beszámolót.

A munkahéten természetesen más témákban is fontos, előremutató előadások hangzottak el, azonban jelen dolgozat elsősorban a kataszterrel kapcsolatos témákat emelte ki. Az összes előadás tartalmi kivonatai, maguk a cikkek, illetve az előadások diái megtalálhatók a szervezet honlapján, a rendezvény oldalán (http://www.fig.net/fig2019/technical_program.htm).

A FIG 2019. évi munkahete is megmutatta, hogy a kataszter, a földügyi igazgatás a fenntartható fejlődés legfontosabb eszközei közé tartozik. Földügyi igazgatás, kataszter nélkül a nemzetgazdaságok fejlődése elképzelhetetlen. Hazánknak is részt kell vennie a fenntartható fejlődés programjában, hiszen az előttünk álló globális problémák (pl. urbanizáció, klímaváltozás, vízügyi kihívások) megoldásában nemzeti szinten is nagy segítségünkre lehet.

■ A Parfüm Pagoda – Chùa Thiên Trù, épült 1467-ben – harangtornya a Huong Son hegységben, Hanoitól 60 km-re délre (Iván Gyula felvétele)

Felsőszentmárton.

Felsőszentmártoni közbirtokosság legelője.

Köskö-szentmártoni apátság felosztott, bérbeadott birtoka.

Legelő.

Dráva-folyó.

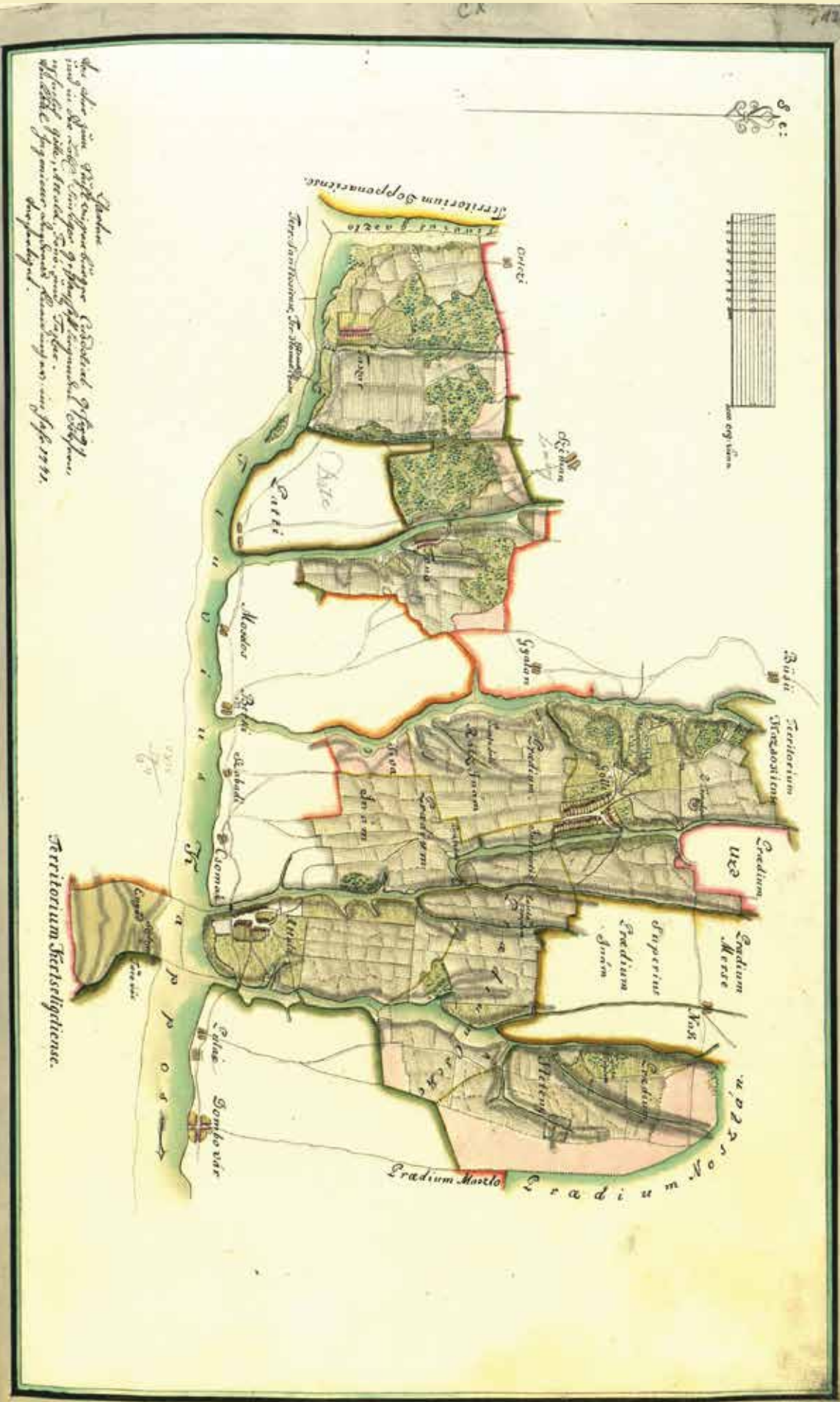
Zelmaóvárakal.

Zöldeszmű vaskút, mely az egész víz állagot
kifejező mélységben van az egész völgyben.
Felsőszentmártonnál az 1822 évi mélyzáróval.

Méretarány = 1:5000.

- A felsőszentmártoni partbiztosítás terve a határkövek jelölésével, 1932 (MNL OL, S 118 - 1701/1.). L. ehhez Suba János cikkét

Helyeszerelés a Szabolcs és Atala megyék területén, 1780-1785 között készült. A térkép a földmívelés és a mezőgazdaság állapotát mutatja. A Tisza folyó és a környező területek részletesen vannak feltüntetve. A térkép a magyarországi levéltárakban található.

Kneidinger András: Taszár, Gölle, Fonó és Attala 1:57 600 méretarányú térképe, 1780-as évekbeli másolat (MNL OL, S II - No. 830.110). L. ehhez Török Enikő cikket a kamarai térképtár úrbéri térképeiről